PO PĚTI LETECH

1939-1944

ORBIS - PRAHA

K 583/97
22/44

PO PĚTI LETECH 1939-1944

6005
1479

I-P-97

1944

ORBIS - PRAHA

K PÁTÉMU VÝROČÍ

PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

15. III. 1944

Veškerá práva vyhrazena

ZROZENÍ EVROPY

Není v tento čas na světě země, na níž by nebylo viděti stopu a znak evropského ducha a díla. Tak jako v dobách prehistorických jsme si zvykli rozeznávat dobu kamennou a bronzový a železný věk, žijeme nyní uprostřed velké krise slavné doby evropské, která dějinám lidstva už dávno před počátkem našeho letopočtu vtiskla svůj osobitý ráz. Před tímto evropským věkem prošly některé pevniny kulturními epochami, jež vytvořili národové neevropští, ať už v Asii, v Africe nebo v Americe před Kolumbem. Tyto kultury však buď dávno vyhasly nebo živoří anebo se pokusily svůj slábnoucí plamen vzkřísiti oživujícími prvky evropskými. Ale všechen tento neevropský život kulturní se pohybuje jen na okraji velkolepé a dodnes ve světě rozhodující kultury, jíž Evropa a její arijští národové vdechli všecku tvůrčí mohutnost svého genia, své představivosti, logiky, vynalézavosti, ukázněnosti, organisační schopnosti, podnikavosti, a zejména i své lásky k životu.

Nebyla to jistě náhoda, že se právě Evropa, nejmenší mezi kontinenty, a podle některých prý dokonce jen

jakýsi poloostrov obrovské pevniny asijské, stala kolébkou vzdělanosti, jež ovládla svět na celá tisíciletí. Nezdá se, jako by sám Stvořitel při přeslavném díle svém, při stvoření světa, nebyl právě obzvláštní pečlivost a vkus věnoval vypracování našeho kontinentu, jako by v nevyzpytatelném úradku svém nebyl připravil z něho nádherný a jedinečný nástroj Prozřetelnosti? Nezrodilo se velké poslání Evropy v týž den, kdy tato pevnina dostala tvář a rysy, jež hned při prvním pohledu na zeměkouli musí zaujmouti svou neobvyklostí? Kolika moři a zálivy jsou omývány její tak bohatě a hluboce rozčleněné břehy, rozdíl to ve srovnání s ostatními pevninami velmi nápadný. Kromě Čechů, Poláků, Maďarů, Srbů a Slováků není národa, který by se svými sídly nedotýkal mořského břehu, okolnost jistě nesmírně důležitá pro národní osudy. Její poloha je tak šťastná, že naše pevnina je položena jakoby koruna na hlavě starých kulturních pevnin asijské a africké, od níž je oddělena nejpamátnější a nejdůležitější kulturní cestou všech dob, mořem Středozemním. A její dlouhý a přístavy oplývající břeh atlantický vyzýval od nepaměti smělé plavce, aby zkusili štěstí plavbami přes tento tajemný a rozsáhlý oceán a objevovali nové světy, jež všecky — Amerika, Australie, země tisíců ostrovů i chladná Arktis a Antarktis — byly Evropany přivedeny do lůna kulturního evropského společenství, ačkoli někdy jiní národové než evropští měli k nim daleko blíž. Byla to Evropa a její lid, který zalidnil odlehlé a rozlehlé kontinenty, je to Evropa, která vytepala svět v dnešním jeho celkovém obraze, založila v zámoří nové národy a státy podle evropské představy a svou krví, Evropa stále hledající a podnikavá, věčně výbojná harcovnice za lepší příští, Evropa ne-

ustále toužící překonati své dnešní dílo dílem zítřka. A byla to (a je tomu tak dodnes) především Evropa bojující. V tvrdém zápolení evropských národů mezi sebou šlo často o to dokázat, který z nich je nejlépe schopen nésti její korouhev a obhájiti ji v čele ostatních proti útokům, jež proti světově kulturní evropské funkci vedly neevropské a protievropské síly periferní nebo invasní hordy z jiných pevnin.

Jednoho z takových zápasů, a snad nejosudovějšího, jsme účastníky právě v těchto časech a není to jistě boj ani první, ani poslední. Co je Evropa Evropou, pozorujeme podobné procesy, jež mají v podstatě stejný průběh. Vždy je to nejprve odpor některých národů nebo jejich představitelů proti rozumnému vývoji vyhovujícímu evropskému uspořádání, který bychom nejlépe nazvali logickou krystalisací Evropy kolem pevné osy, jíž je vždycky národ povolaný Prozřetelností, aby byl nositelem civilisačního úsilí. Tyto nerozumné a evropskému určení odporující prvky jsou pak vždycky odhodlány povolati si na pomoc síly Evropě cizí buď rasou nebo duchem anebo svou životní i politickou zaměřeností; odbojníci proti Evropě používají proti své kolébce pomoci cizích pevnin. Evropa ve chvílích svých velkých krisí vždycky měla své Efialty, ať už se jmenovali Richelieu nebo Churchill. Ale ze všech těchto velkých otřesů vyšla až dosud vítězně, jako by si — byť mnohdy o hodině dvanácté — uvědomila, že jejím pádem by se skácel i světový řád, založený na pevných ideových i mravních normách, nad něž nebylo dosud nalezeno lepších. A kromě toho by zánik Evropy znamenal i konec toho jednotného obrazu světa, té vnitřní spojitosti mezi člověkem, národem a lidstvem, kterou stvořila Evropa a bez

níž by se život na zemi změnil v nesourodý, nezvládnutelný a destruktivní zmatek protikladů. Tak bychom se dožili tragického závěru toho universalismu, který z Evropy vzešel, aby z ní, skrze ni a pro ni vyrostl v úžasnou klenbu, objímající celý svět, postavenou na pilířích jednotící a do nesmírných výšin tryskající evropské myšlenky, politiky i krásy, tak jak o ní snili a ji vyjadřovali Platon i Aristoteles, Dante i sv. Tomáš Akvinský, Karel Veliký i Otto I., Goethe i Beethoven. Byla to Evropa, jež vyhnětla člověka v osobnost, kmeny v národy, obnovivši jejich důstojnost a pevné místo v zápase o duchovní i hmotný pokrok, jehož jedině správné a obecně platné formy budou vždycky spojeny s jejím jménem; neboť ona jediná zná tajemství, jak nalézti a vyjádřiti harmonii mezi duchem a hmotou, citem a rozumem, vůlí a zkušeností, vášní a mírou, jež každému zralému evropskému kulturnímu dílu vtiskla pečeť klasičnosti a životní objektivity. S tou nemohou nikdy závoditi jiné kultury, vyšinuté jednostranně buď tím neb oním směrem, jako jsou kultury asijské, jež nedovedou odhaliti a použíti sil přírodních, nebo kultura amerického severu, opovrhující duchem. A tato vůle ke klasičnosti, to jest funkční úměrnosti jednotlivých vytříbených složek konstruktivních, jež na konec vždycky proniká definitivním tvarem, vycházejícím z velkého, žhavého tavicího kadlubu všech evropských revolucí, jest vlastním jádrem evropského genia a květem sokratovské a platonské ctnosti, sófrosyné, již bychom nejlépe nazvali společenskou moudrostí. A neméně jest si ceniti i toho hlubokého mravního smyslu, kterým je podloženo každé ryzí a pravé konání z ducha evropského a jenž je příkazem i odkazem křesťanství. Tento ethický vektor evropské kultury je

hybnou pákou moderního principu sociální služby, který rovněž evropskou kulturu tak význačně odlišuje od kultur jiných. Kdežto mravní smysl kultur asijských je zaměřen výhradně k božstvu a nedbá člověka, tedy směřuje k sociální pasivitě, a ethos severoamerický měří vše stupnicí osobního úspěchu a hledá pouze hmotné uspokojení, je objektem evropské mravní účinlivosti člověk jako náš bližní, pro něhož jest pracovati jako pro sebe sama. Mravní cesta k Bohu vede u Evropana přes člověka, protože, „cokoli jste učinili jednomu z nejmenších mých, mně jste učinili". Takovéto hodnocení poměru člověka k člověku dalo v Evropě vzklíčit nesmírně plodnému a hlubokému duchu aktivní sociality, který je pramenem všech sociálně reformních a revolučních tendencí, jež vždycky vycházejí z jakési vlastní vnitřní nespokojenosti, že nebylo vykonáno dost, aby tato sociální touha evropského srdce byla ukojena. Tyto snahy jistě nesmírně přispěly k sociálnímu pokroku evropskému v posledních staletích a byly by jistě vykonaly daleko více, kdyby nebyly sabotovány myšlenkami cizími těmto zásadám, vnikajícími na pevninu z periferie nebo ze zámoří. Obnova a mocnější uplatnění těchto obecně prospěšných a čistě evropských snah je i živným kvasem současné evropské obnovy, která má v první řadě svůj mocný přízvuk sociální.

*

Evropský universalismus vytvořil dnešní svět a dal mu vše, čeho je třeba k vyspělému kulturnímu životu: náboženství, filosofii, vědu, umění, techniku i organisaci, všecko hluboce prosycené dechem evropské tradice, jež s přísností dbá, aby nové formy životní, jež se v průběhu věků a od etapy k etapě

probíjejí na světlo prudkými záchvěvy evropských revolucí, nezradily ve velkých obrysech posvátné a odvěké zákony moudrosti i zkušenosti této pevniny, aby dílo rostlo z díla, tvar z tvaru, aby nebyla porušena zásada evropské kontinuity. Prozřetelnost sama jako by pečovala, aby forma upadající a vyhasínající našla už připravenu formu novou, aby nositel evropských osudů, který se ukáže neschopným nésti dále evropský štít, byl vystřídán štítonošem novým. Proto když pronikavý řecký duch vykonstruoval z bohatství svého genia a tisícileté zkušenosti obecné a trvanlivé principy o státu jako správně uspořádané a vedené obci, ale pak — nemaje už co říci — degeneroval vlivem asijského světa buď v mystice, evropskému chápání odporné, nebo v čistě obchodnickém výkladu života, takže hrozilo nebezpečí, že ideové základy Evropy, vytvořené řeckými veleduchy, přijdou vniveč, vstupuje na scénu Řím, který buduje její první politickou organisaci. Dnes se zdá, jako by úkolem této říše, vyžívající se hlavně po obou stranách Středozemního moře, bylo bývalo zejména udržovati v pořádku velké civilisační cesty tehdejšího světa, aby jimi mohlo pronikat křesťanství jakožto nová síla, objevující se po řecké filosofii a vědě na jevišti evropských dějin. Funkce Říma byla jedině organisační: Řím stavěl a chránil životní tepny a dával zákony, aby se helénská a křesťanská vzdělanost mohla šířit, upevňovat a zkvétat. Nastal však čas, kdy už ani Řím neměl dosti sil, aby své poslání mohl konat, jsa otráven injekcemi východních kultů, filosofií a ras, jež rozkládaly jeho vojenské a organisační schopnosti. Za hranicemi římské říše žili však noví a mladí národové, nedotknutí ve svém jádře bohatstvím nových a vyšších forem životních, ale jimž už

bylo souzeno převzíti úlohu římského imperia a proměniti jeho dědictví v majetek nové Evropy, jež dychtivě čekala za římskými strážemi. A tak úpadek Říma nekončí katastrofou pro tehdejší svět. Naopak, otvírá brány nové a velkolepé epoše evropské civilisace, kterou na svých bedrech nesou Germáni, legitimní dědici Říma, povolaní k tomuto úkolu nejen svým mládím a silou, ale i vedoucími mluvčími křesťanstva té doby, římskými papeži. A tak po čase nejistoty a zmatků, jejichž překonání znamenalo tolik jako znova potvrditi primát Evropy nad světem, objevuje se nad tímto kontinentem olbřímí postava vlastního zakladatele evropského řádu v moderním slova smyslu, politického otce Evropy, Karla Velikého, v jehož osobnosti se souladně a tvárně, na tisíc let šťastně a výrazně spojuje helénsko-křesťanský duch s římskými státnickými organisačními vlohami a germánskou vojensko-mocenskou vůlí v pevnou kovovou základnu nového universálně evropského života. Slova jako státník, politik, vojevůdce, zákonodárce, organisátor atd. všecka nestačí, aby přesně a sdostatek ocenila význam tohoto muže, který založil epochu a který také byl se svými dvěma předchůdci téhož rodu povolán k tomu, aby odrazil první invase od bran po prvé zrozené Evropy, arabskou z jihozápadu a avarskou od východu. Za Karla Velikého a jeho nástupců během dvou staletí byly vytčeny kulturní hranice Západu tak, jak dodnes vcelku platí. Po vyhasnutí jeho rodu přejímá jeho dílo Otto Veliký, aby ve Svaté říši římské německého národa pokračoval v jeho šlépějích.

Ohlížíme-li se dnes v době zápasu o druhé zrození Evropy na sled minulých staletí evropského života, nemůže nám ujíti skutečnost, že tento život nebyl nikdy ničím jiným než neustá-

lým bojem proti silám, jež ohrožovaly jednotu evropské koncepce i formy. A ukázalo se vždycky, že odpory, které ohrožovaly Evropu zevnitř, byly nebezpečnější než ty, které na ni narážely zvenčí. Invase nepřátel Evropy z nitra Asie neměly nikdy úspěchu tak pronikavého, aby mohly Evropu vyvrátit z kořene. To se nepodařilo Hunům ani Avarům, ani Maďarům a Tatarům, ani Turkům a Arabům, ačkoli někteří z nich pronikli velmi hluboko do srdce Evropy. Daleko více podlamovala sílu, jednotu a soudržnost Evropy napětí vnitřní, jako byl zejména boj mezi papežstvím a císařstvím, náboženské války za reformace, zejména pak neblahá vojna třicetiletá, jejíž údobí je vlastním hrobem první evropské karolinské jednoty. Nejkrutěji postihl Evropu boj mezi císařstvím a papežstvím, protože jeho průběh i výsledky strašlivě otřásly mravní i politickou posicí obou stran. Úpadek císařské moci v tomto zápase měl vzápětí vznik prvních odstředivých snah, zvláště na evropském západě, ve Francii a v Anglii, kde vedl k prvnímu evropskému nacionalismu, který zájem části kladl výše než zájem evropského celku. Toto nalomení evropské soudržnosti se nebezpečně projevuje ve Francii za Filipa Sličného. Králové francouzští i angličtí (a podle nich i jiní panovníci evropští, jejichž země neležely v hranicích Německa) nechtějí již pokládati císaře za faktickou hlavu evropského celku, leda jen podle jména. V té době se připravuje stav, který dostupuje vrcholu za války třicetileté a po ní, kdy se na příklad francouzský král spojuje proti císaři s invasními armádami tureckými. S druhé strany však oslabení mravní síly papežství mohutně a neblaze zaviklalo jeho autoritou nad světem křesťanským, což způsobilo za reformace náboženské roztříštění Evropy. A jako po-

kles a úpadek císařské moci vedl k politickému individualismu národních států na evropském západě a severu, tak se i rozbití náboženské jednoty evropského světa stalo kolébkou nejprve náboženského a později myšlenkového individualismu vůbec. Dvě velké osy evropské jednoty a síly, státně-organisační, vyjádřená ideou císařství a formou Říše, a duchovně-mravní, vybroušená v jednotě křesťanského světa a autoritě jeho hlavy, obě zděděné z epochy Karla Velikého, byly nalomeny. Následek byl krise Evropy, pohybující se mezi dvěma vrcholy: válkou třicetiletou a dnešním bojem o bytí a nebytí Evropy jako vedoucí představitelky arijského světa. Staletí, jež vyplňují čas mezi těmito dvěma mezníky evropské krise, proměnila se ve vítěznou doménu protievropských nauk a tendencí. Triumf individualismu, který vzbouřil člověka proti národu a národy proti Evropě, byl dokonalý. Duchovně znamenal roztříštění jednotné linie a vysoké evropské úrovně v mělkou a chaotickou tříšť intelektuálních sekt, jež hlubokou evropskou vzdělanost rozmělnily v měšťácké polovzdělání, cena vzdělání upadla a inteligentní lidé klesali na podruhy a nádeníky veličin politicky nebo hospodářsky mocných. Mravní individualismus vedl k sociální i hospodářské vypínavosti lidí s kořistnickým nadáním, hospodářský liberalismus anglo-americký nedovedl zkrotiti osobní podnikavost závaznou mravní odpovědností k společnosti a zvrhl se v kapitalismus, zotročivší celé národní generace. Politicky rozbil individualismus Evropu v atomy, jež přestaly chápat vyšší smysl evropské nadstátní jednoty. Individualistické nacionalismy, jež ve svých počátcích reagovaly správně na internacionalistickou šeď osvícenství, dostaly se na šikmou plochu šovinismu, který vykopal mezi arijskými ná-

rody nerozumné přehrady, takže jakýkoliv záblesk kdysi jednotné evropské skladby a vůle vymizel z paměti dalších generací. Tváří v tvář těmto skutečnostem se objevuje na ostatních kontinentech neúcta a opovrhování Evropou; na naší pevnině, i když bohatnou části, celek chudne a upadá, obecná nejistota z evropského zítřka vzrůstá a čeká se leckdes už jen na ránu z milosti.

*

Tu jsou mu ochotni dáti v tento čas tak jako v minulosti nepřátelé z periferie i zvenčí. Roli Efialta hraje tentokráte Velká Britannie. Bolševismus s lačnou nedočkavostí hledí na chátrající Evropu jako na lacinou kořist. Tato nauka, spojující v sobě výbojný židovský nacionalismus, severoamerické přeceňování hmotné civilisace na úkor kultury duchovní i byzantsky krutou centralisticko-policejní formu státního života, stojí v příkrém odporu k těm duchovním i mravním prvkům, které — jak jsme pravili — vybudovaly Evropu. A Severní Amerika se svou chtivostí primitiva, nenávidícího každý vyspělý kulturní výraz jakožto věc sice žádoucí, ale osobně nedosažitelnou, a proto hodnou opovržení a zničení, dávno touží po tom, aby se zbavila hospodářské soutěživosti Evropy a vyrvala jí z rukou zámořské oblasti, jež Evropa získala pro své hospodářství. Anglie, silně požidovštěná, ba i s nebezpečnými sklony ke komunismu, zejména v amorálních vrstvách intelektuálních, snadno se dá získati do služeb obou temných protievropských mocí, jakmile vidí, že se počínají rýsovati první červánky evropské obrody, jež by jistě měla za následek vyvrácení klasické anglické politické poučky o rovnováze kon-

tinentálních evropských sil. Obnovená Evropa nebude totiž potřebovati anglického dozorce a sama se postará o svou vlastní rovnováhu.

Ale Evropa nesmí zahynouti. Odpovědnost, která jí byla dána, je příliš veliká, aby ji mohla sama opustit. Měřeno věkem lidstva je Evropa příliš mladá, aby měla chuť se sama položit v hrob, a nikde kolkolem není viděti následníka, který by byl hoden i ochoten převzíti její dědictví a pracovati dále v jeho intencích. Zánik Evropy by proto znamenal pro celý svět katastrofu podle obrazů z Apokalypsy a náhlou a nepředstavitelnou barbarisaci a zvlčilost na celém okrsku zemském. Jen prosté vědomí o existenci Evropy dosud stále stačí, aby byly drženy na uzdě hrubé vášně a pudy národů, žijících na stupni doby předhistorické. Existence Evropy, toť bezpečnost světa a kulturního života, a má-li tento kulturní život nějaký vyšší smysl, či právě, ježto má vyšší smysl, nemůže strážkyně tohoto vyššího smyslu zaniknout. A protože Evropě nikdo nepomůže, musí si pomoci sama z bohatství svých vlastních sil. Takový je zákon zápasu jejího dneška!

A tak jako kdysi v dobách prvního zrození Evropy v době Karla Velikého i nyní to, co se děje, jsou gesta Dei, velká gesta Boží, podnikaná k záchraně a obnově kontinentu, který nejvíce přispěl k jeho slávě. Lze přímo krok za krokem stopovati jednotlivé fáze tohoto procesu. Když politická bezmocnost naší pevniny uvrhla její národy do hospodářského úpadku a sociální bídy, když technika ukázala svou naprostou neúčinnost v řešení krisí, jež hrozily přeměniti evropské zahrady v pustiny, když provinciální obzor individualistických nacionálních šovinismů znemožnil každé zvládnutí evropského problému se souhlasem

všech zúčastněných (jak se o to nejapně a marně pokoušely ženevské instituce), když se v Evropě stavěl národ proti národu, v národech strana proti straně a třída proti třídě, protože politický individualismus prožral všecko jako záplava molů, takže byly i rodiny, v nichž kolik bylo hlav, tolik proti sobě zavilých politických sektářů, tu už byl na vážkách osud světa a odněkud muselo přijíti spásné slovo a čin. A nic nesvědčí tolik o síle evropské tradičnosti jako fakt, že právě tak jako při prvním zrození Evropy i tentokráte sáhla logika evropské nutnosti ke Germánům; tehdy k Frankům a nyní k národu německému jakožto k tradičnímu a legitimnímu nositeli evropské koncepce. To je konečně pochopitelné na první pohled a prostou methodou eliminační dojdeme k tomu, že jiný národ k tomu vyvolen býti nemohl. Britské imperium přestalo býti dávno evropskou mocí, majíc zájem o svá dominia a kolonie převážně za moři a oceány. Francouzi prožívali pak obecný evropský úpadek ze všech velkých kontinentálních národů nejhlouběji a nejbolestněji a jejich vzrůstající populační úpadek je odsoudil k naprosté pasivitě, jež byla také odleskem ničivé mravní krise, kterou prodělával národ francouzský. Italové a Španělé jsou národy subtropické a jejich akční radius je omezen klimatickými podmínkami jejich vlastí. Jsou lidé, kteří při této úvaze vzpomenou na Rusy, ale tato cesta je špatná a marná. Národové ruského prostoru jsou od počátku svých dějin uzavřeni proti evropskému světu vysokou zdí a přes všecky pokusy o poevropštění Ruska, zahájené nesměle za Ivana zvaného Hrozný a vrcholící za Petra Velikého, nikdy se tyto země nevymanily z isolace, již zavinil jejich úzký styk s orientální Byzancí i přejímání byzantských společensky organisačních fo-

rem. Přes všecky vnější nátěry a fasády, jimiž se Rusko v historii snažilo někdy zamaskovat svůj východní ráz, nepodařilo se nikdy začleniti tyto země do té velké a výrazné kulturní pospolitosti, která má název Abendland. Podmaněny bolševismem odcizily se tyto země Západu ještě více, protože rozhodující vliv orientálních prvků, v tomto případě židovských, byl znova posílen. Nebylo by pravda, kdybychom tvrdili, že bolševici nemají představy o jednotě Evropy, a dokonce i o jednotě světa. Jako Marxovi žáci znají thesi o universalismu proletářů všech zemí. Ale jejich obraz jednoty Evropy a světa je v diametrálním odporu proti všemu, co Evropu Evropou činilo, činí a činit musí. Evropa jimi organisovaná přestala by býti Evropou, ztratila by všecky své osobité znaky a ctnosti, všecku svou tradičně a typicky evropskou tvořivou sílu a chuť, pozbyla by svého smyslu, ba i své jedinečné ceny pro Boha, lidstvo a svět. Je také jisto, že i Angličané a zejména Američané mají s Evropou své plány, jež by se projevily jakousi mrtvou a povrchně jednotnou organisací kontinentu. Ale tyto plány nejsou vymyšleny pro Evropu, ale proti ní, a nemají nic jiného za účel než proměniti evropskou pevninu v podružný světadíl, jehož všecky osudy, míry a stavy v životě politickém, hospodářském, sociálním i kulturním byly by závislé na hospodářských zájmech anglo-amerických. Obnova Evropy, má-li z ní Evropa vyjít posílena a svobodná na všecky strany, může vyjíti jen z evropských sil. Vedoucí silou této evropské obnovy je pak národ německý.

*

Ten byl k tomuto úkolu nejen povolán, ale i uzpůsoben. Tak jako v minulosti i tentokráte jen silná Německá říše mohla zmoci úkoly, jež jí jako obnovitelce evropského řádu byly svěřeny. A tato síla musela býti tím větší, čím těžší je evropská krise, čím četnější a mocnější jsou nepřátelé evropského znovuzrození, čím bližší a tíživější je nebezpečí zkázy a také čím hlouběji bylo ve všech národech evropských uspáno vědomí evropské solidarity. Proto Říše, jakoby v předtuše blížícího se zápasu, a snad si ani sama plně neuvědomujíc příčiny a následky svého počínání, mobilisovala pro zápas o Evropu všecky duchovní i mravní zdroje německého národa, všecko jeho materiální bohatství, všecky národní ctnosti, technickou vyspělost i všecku historickou zkušenost svých starých zápasů o jednotný evropský řád. Bylo zřejmé, že se demokratické Německo, to jest Německo infikované všemi protievropskými jedy, šířenými po pevnině ze Západu i Východu, nemohlo státi výkonným ramenem evropské obnovy, zejména když bylo nutno nejprve mnoho starého a nepotřebného i škodlivého smésti, aby bylo možno na čisté půdě položiti základy pro nový evropský život. Proto došlo v Říši k hlubokým a pronikavým změnám v struktuře státněpolitické, hospodářské i sociální, proto byla německá národní bytost očištěna radikálně od všech vlivů cizích a rozkladných, což všecko lze shrnouti v důležitý fakt založení Třetí říše. Takto nově organisovaný národ německý mohl klidně a s nejlepšími nadějemi přijmouti boj a získati po čase, když už bylo v ostatních národech evropských jasno, oč vlastně jde, dosti přitažlivosti k společnému zápasu i v jiných evropských zemích.

Tento boj, který se původně jevil jen jako zápas Velkoněmec-

ké říše o její spravedlivé místo v Evropě, proměnil se však velmi záhy, vzhledem k společným nebezpečím, ve společné zápolení všech národů pevniny. Tohoto stavu jsme dnes svědky. I když takřka ve všech národech evropských zůstaly až dosud nějaké zbytky neevropského myšlení a protievropské nedisciplinovanosti, soustředěné kolem přívržencu starých řádů individualistických, jimž lépe hověla bezuzdnost než řád, přece jen nesmírně vzrostl v nejlepších živlech evropských národů pocit evropské solidarity a odpovědnosti. Z mračen kouře a z plamenů požárů nad bojišti, na nichž se rozhoduje o bytí nebo nebytí svobodné, hrdé, mocné a bohaté Evropy, vystupují už před očima jejích vidoucích vyznavačů obrysy nového evropského pořádku, který není ani zdaleka takový, jak nám jej chtějí úmyslně skresliti jeho odpůrci. Není pravda, že Nová Evropa chce zničiti svobodu národů; není pravda, že Nová Evropa bude zemí sociální reakce, jak vykládají její nepřátelé na východě nebo západě. Tvůrcové Nové Evropy si dobře uvědomují, že moderní evropský život se rozvíjí podle dvou hlavních souřadnic, podle osy národní a podle osy sociální. To jsou dvě hlavní touhy, čekající na své ukojení v srdci každého novoevropsky myslícího a cítícího člověka. Není myslitelno v době, kdy národové evropští bojují o svůj život, čerpajíce právě ze své národní podstaty všecky síly, jichž k vítěznému zakončení tohoto zápasu potřebují, aby se jim nedostalo jakožto platným a aktivním členům velké evropské rodiny práva rozvíjeti v mezích pevného evropského řádu důstojně a svobodně všecky své politické, hospodářské i kulturní schopnosti. A mluví-li se tolik o svobodě, pak je to právě řád Nové Evropy, jenž je odhodlán ji svým národům poskytnout, ovšem

svobodu jinak formulovanou, než jak ji znalo liberálně-individualistické pojetí. Má-li býti Nová Evropa silná, musí její společná síla spočívati na síle jednotlivých jejích členů; zbývá pak jen rozhodnouti, do jak velké míry bezuzdná svoboda bez vyššího řádu a bez smyslu pro vyšší odpovědnosti evropské v dobách liberalistických podvracela nejen sílu Evropy, ale i sílu národů samotných. Proto bude novoevropské řešení hledati cestu, jak najíti rozumné vyrovnání mezi mírou svobody a mezi potřebou vnitřní síly toho kterého národa, aby toto řešení bylo únosné jak pro národy, tak pro Evropu.

Druhá touha, jež hledá své splnění, je sociální. Její význam vyplývá už z nového pojmu národa, který přinesla s sebou současná evropská revoluce. Kdežto v individualistické době se běžná představa národa kryla s představou jeho vyšších tříd hospodářských nebo kulturních, kodifikuje novoevropské nazírání národní celek jako národní pospolitost všech jeho členů. Hledisko novoevropského universalismu, uplatňované až dosud nahoru směrem od národa k pospolitosti evropské, promítá se tentokráte dolů směrem od národa k člověku jako k členu pospolitosti národní. V tomto smyslu má každý člen národa takto chápaného odpovědnost za celek, jako má celek odpovědnost za něho. A protože odpovědnost a práce jsou jedinou mírou všech práv a protože národní pospolitost je organismem po výtce pracovním, patří pracujícímu člověku i právo na pevné místo v národní pospolitosti a taková životní úroveň, aby se cítil zajištěným, spokojeným a plně doceněným jejím členem. V takovém řádě je vyloučeno, aby se plody obrovských pokroků techniky, jež má za účel zjednodušiti, ulehčiti a zpříjemniti život, proměnily v kletbu pro ty, z jejichž

hlav i rukou vycházejí její díla. Stvoří-li Nová Evropa určitou a jasně vyladěnou harmonii národů, budou i uvnitř národů harmonicky uspořádány funkce jejich sociálních stavů a jejich členů i míry odměn za práci, jež v žádném správně fungujícím pracovním společenství nesmí zanechati pocity nedoceněnosti. To bude tím snazší, že i hospodářský řád bude podroben vyšším hlediskům politickým i mravním, čehož za dob liberalistického kapitalismu nebylo. Tak jako v mezinárodním řádu evropském tak i v národním řádě nebude člena, který by necítil odpovědnost za celek i za svého souseda a spolupracovníka.

Člověk, který stojí pod horami, má úzký obzor; je třeba vystoupiti na výšiny, aby se otevřela velkolepost, mohutnost i krása celého panoramatu. Totéž platí i o pohledu na současné evropské dění. Nepostihli bychom ani zdaleka smysl zápasu o Novou Evropu a nový svět, kdybychom ponechali svůj zrak zaostřen jen na staré a nejužší obzory, jak jsme byli zvyklí. Hustá mlha individualistického věku nám bránila spatřit, jak se pod našima nohama a před našima očima ztrácí to, co udělalo člověka svobodným, národy mocnými, naši pevninu královnou světa a svět blízkým. Evropa totiž, matka, průkopnice, záštita a apoštolka jediné kultury, jíž bylo určeno, aby našla pravý smysl a cenu života. Je-li dnes v nebezpečí, pak to znamená, že jsme nebezpečím ohroženi všichni, národové i jednotlivci, a že tentokráte zase jednou, jako už několikrát v minulosti, udeřila hodina evropského procitnutí. Evropa a její dobří synové nezradili nikdy svůj úděl, a třebas i po těžkých ztrátách a s hlavami zkrvavenými, vrátili se znova z bojů ke svým krbům, aby kolem nich spřádali staré a věčně mladé

sny o všem tom nádherném, co třeba vykonati, aby zítřek byl vyšší dneška. A právě tento nezničitelný evropský genius, obdivuhodný dar viděti a rozlišovati, spojovati, co k sobě patří, a odlučovati, co je nesourodé, spojený s nepřekonatelnou vírou v hrdinné a nepomíjející poslání Evropy pro celý svět, je nám zárukou, že Evropa nejenže nezahyne, ale že se jako kouzelný pták fénix z prachu svého ponížení znova zrodí a povznese k nové a netušené velikosti.

ČESKÁ POLITIKA VE VĚKU STROJOVÉM

Předmluva

Ujal se u nás zvyk, začínat českou politiku od roku 1848, kdy nastoupilo měšťanstvo. Je to jen jeden z mnoha dokladů, jak naše politika ztratila se zřetele dění evropské a jak se na vše dívá jen z náhodného mezníku politiky domácí. Chceme-li však opravdově rozumět záležitostem svého národa, pak se musíme vrátit k měřítku evropskému a začít moderní dobu české politiky od toho rozmezí evropských dějin, kdy byl zahájen věk, jehož peripetiemi stále ještě procházíme — věk strojový. Ale i na tento věk je u nás názor hodně pokroucený. Ztotožňujeme jej obyčejně s rozvojem jeho „železářské" fáze, jež ve střední Evropě přichází zároveň se železnicemi. Zapomínáme, že před tím už strojový věk existoval celých sto let v Anglii a představoval jeho fázi „textilní". Když John Kay r. 1733 vynašel létající člunek tkalcovský, zrychlil nejen práci tkalců, ale i celé tempo životní na západě. Bylo třeba i zrychlit práci předláků a to se stalo vynálezy Hargreavese, Arkwrighta a Cromptona. Stavy tkalců a vřetena předláků stěhují se z domácích chatrčí do továren, kolem továren rostou rychlým tempem města. A Anglie sama vítězstvími v Indii a v Kanadě narůstá na světovou velmoc hospodářskou, jejíž požadavky už ani parní stroj svým tempem neuspokojuje. Na Evropu to vše působí mohutným způsobem, ať už se tomuto vývoji poddává nebo se mu brání.

Vezmeme-li tedy strojový věk jako měřítko, pak se i naše politické dějiny objeví se stránek docela nových a nabudeme na jednotlivé epochy naší existence jiná měřítka, než jaká se ustálila. Jsem přesvědčen, že tato revise posledních dvou set let politického života našeho národa může přinésti právě tolik nových a střízlivých pohledů na naše národní skutečnosti, jako tomu bylo pro dobu našich prvních století života ve střední Evropě v mém „Českém mythu".

E. V.

I. „SLOVANŠTÍ PRUŠÁCI"

Příkaz prostoru

V cizině, zvláště na východ od nás, jinak nám neřekli než „slovanští Prušáci". Nikdo nebyl tím více překvapen než my, poněvadž ve vlastním zrcadle jsme se viděli jako mírumilovní a nevojáčtí apoštolové lidskosti.

Ale přezdívka vystihuje skutečnost, která nám kdysi byla na dosah ruky. Kdybychom byli národem o osmdesáti milionech, zápasili bychom dnes my o sjednocení Evropy právě proti těm mocnostem, proti kterým bojuje „pruské" Německo.

Střední Evropa, v jejímž samém středu žijeme, je otočnou deskou Evropy. Kdo ji ovládá, tomu bylo jednou souzeno, chránit Evropu před nebezpečími ze západu i východu.

Jsme národem, který v určitou dobu dějin se mohl považovat za předurčena k tomuto úkolu. Měli jsme za druhého Lucemburka, krále českého, celou otočnou desku Evropy ve

své moci. Když jsme se ve Versaillích hlásili o hranice svého nového státu, uvedli jsme v historickém odůvodnění, že nám patřilo Falcko, oboje Lužice, Slezsko a dokonce i Brandeburgsko, pravlast dnešního sjednocení evropského. Kdyby se dědictví Karla IV. bylo zachovalo neporušené a otočná deska Evropy byla obsazena dědici krále českého, byli bychom nositeli úkolu, jehož břemeno spočívá dnes na bedrech Němců. A sotva by nás zahraniční propaganda líčila jinak, než jak líčí dnes nelichotivě Němce.

*

Leckterý z Čechů pohotově namítne, že bychom sotva vyvolávali v cizině takovou zášť jako Němci, poněvadž celý náš růst byl docela jiný. Řekl by, že jsme národ Chelčického a Komenského a národ hlasatele humanismu, a že jestli co Německu udělalo ve světě nepřátele, pak to bylo jejich bezohledné prušácké vojáctví.

Byl by ovšem velmi na omylu, kdyby na tomto rozdílu v charakteru si příliš zakládal. Je totiž otázka, jestli bychom podobně „bezohledný charakter vojácký" nevyvinuli také my, „slovanští Prušáci", kdybychom měli po staletí hájit ničím nechráněnou rovinu severoněmeckou, jako museli Prusové. Nechráněný prostor nutí k vojenské organisaci země a tato organisace má trvalý vliv na povahu lidu, zvlášť když je soustředěna na tak malý prostor, na jakém žilo původní Prusko. A státní úkoly s obranou spojené mají podstatný vliv na státní filosofii a morálku obyvatelstva.

Nejlepší příklad toho podává sám zakladatel pruské velmoci, Friedrich II. Dokud ještě neměl otěže vlády v rukou a psal

jen filosofická díla, tu hlavní jeho morálkou byl humanismus ne nepodobný tomu, který jsme později u nás se zálibou pěstovali jako cosi významně českého. Jeho „Antimacchiavelli" (viz J. Mertl: Spisy Friedricha Velikého), rozebírá kapitolu za kapitolou knihu renesančního cynika a státníka sjednocovacích snah Italie, který chápal sjednocení jako úkol státní matematiky, mimo dobro a zlo, prostředky, které po případě i dýkou a jedem vedou k velikému cíli. Filosof Friedrich potírá tento způsob myšlení a hájí morálku jako základ veškerého státnického umění. Ale když přišel k moci, tu se mu objevilo, že morálka státní je od morálky individuální zcela rozdílná; a po letech zkušeností mnoho ve své Politické závěti ze svého „Antimacchiavelliho" opravuje.

U nás, u Čechů, seděli nad knihami a o politice psali v minulých dvou stoletích vždy jen filosofové, básníci, novináři a straničtí agitátoři, ale nikdy skuteční a odpovědní vládcové. Proto jsme zůstali vězet u svého „Antimacchiavelliho". A nikdy jsme nedošli k Závěti praktického státníka. Rozvíjeli jsme bezuzdně logiku citu, ale nepoznali jsme logiku činu. Zůstával nám nepochopitelným případ krále, který jako otec Friedricha Velikého dlouho váhá, jak si má vykládat názory znamenitého domácího filosofa Wolfa, a pak se náhle a jako zmijí uštknut rozhoduje proti němu, když od svého důvěrníka uslyší, že podle Wolfovy theorie o přísaze kterýkoli granátník může mu desertovat a necítit přitom, že je to hřích proti Bohu. Teprve když jsme se dostali k vlastnímu státu, začalo nám svítat, že logika činu je docela jiná než logika citu. Změnu názoru nejlépe vyjádřil politický filosof první republiky Ferdinand Peroutka v knize: „Jací jsme". Konstatuje, že do té

doby, než měli Němci svůj jednotný stát, byli právě tak měkcí jako my. Ale pak se změnily podmínky jejich vývoje a tím i také jejich povaha. „Zdá se," praví pak případně Peroutka, „že to vše souvisí s vývojem státu. Je jisto, že povaha národa má vliv na utváření státu; ale je-li tu jednou již stát, ráz činnosti, spojený s jeho udržováním a vedením, má opět vliv na charakter národa. Mnoho ze složek anglické povahy, jak ji dnes známe, vyvinulo se nutností vládnouti velkou říší a spravovati imperium, nad nímž slunce nezapadá. „Velká říše a malé duše se hodí špatně k sobě", pravil Edmund Burke v anglickém parlamentě již v osmnáctém století. Je snadno pochopitelné, že rozdrobená, bezmocná, na jednom boku tiše ležící Říše, jak ji znali Balzac a Heine, měla na německou povahu jiný vliv než mocný, tvrdý a účelný stát, jaký jsme v Německu poznali my. Postupným vývojem, krok za krokem, byl v devatenáctém století Němec vyháněn z ovzduší klidu, snění a kouření tabáku; došlo to tak daleko, že před válkou se již ozvaly nářky, že Němec v Berlíně samou prací už ani nemá čas na život a že odsunuje život až na dobu po osmé hodině večer; že dokonale zaměstnaný Němec už přestává umět i milovat. Německý stát prodělal za posledních sto let tři stadia: dobu rozdrobenosti, úpadku, nečinnosti, která je charakterisována vládou „třiatřiceti monarchů" a ve které se dobře vedlo snění a humanitní filosofii; dobu sjednocení, činu, probuzení, energie, položení základů k organisaci; této době předsedá Bismarck; a konečně dobu expanse, velkého státního a hospodářského hladu, světových projektů, loďstva, kolonií a militarismu, dobu, již vyjadřuje osobnost Viléma II.; v tomto období upadli snivci a humanitní filosofie do opovržení. Od doby, kdy Bismarck

sjednotil Říši, mechanismus velkého a moderního státu počíná pronikavě působit na německou duši a odvádí ji daleko ze sfér, v nichž jsme žili a zůstali my; německá duše kvapem tvrdne, podřizuje se státní účelnosti, vyhání ze sebe rozpačitost a pasivitu, oddává se stále větším a větším plánům. Mezi Německem výmarským a Německem, které chtělo zříditi dráhu Berlín—Bagdad, je propast, a to i propast povahová... Dospěvší a upevněný stát dává se na cesty expanse; vzdálenost od Německa Goethova a Schillerova roste valem. Němečtí snílkové vymírají; pěstuje se vědomě pokolení činu... Stát s tak silně vyvinutou vůlí k moci potřeboval něčeho jiného než humánnosti; potřeboval síly. Němci, nadšeni a opojeni státem, byli ochotni učinit pro něj vše. Německá duše a povahy byly pěstěny, ohýbány a ořezávány, aby co nejlépe sloužily dílu státní organisace. Slabost upadla v dokonalé opovržení."

A proti tomuto obrazu, námi zde hodně zkrácenému, staví Peroutka případ český: „Češi naopak nebyli vyplašeni ze svého klidu a kouta. Neoctli se najednou před nutností udržovat velký stát, nemusili vychovávat svou povahu k velkým státním cílům, které vyžadují tvrdosti a napětí vůle. Jak by se byli mohli Češi státi na příklad imperialistickými, když neměli vlastního státu? Bylo by to bývalo stejně nepřirozené, jako kdyby nezámožní a za mzdu zaměstnaní lidé z některého předměstí pojali myšlenku založit stranu konservativního velkostatku. Imperialismus, a nehumanita, která jej provází, jsou výronem velkého státu. My, nemajíce státu, nemohli jsme míti ani jeho psychologických výronů a vliv státní myšlenky nezabarvil naše duše. Neměli jsme příčin, abychom se stávali železnými. Měli jsme dost času a dost málo na práci a mohli jsme zůstat

měkcí. Německo připomínalo závodníka, a my byli jako někdo, jdoucí procházkou; jest přirozeně humánnější k svému okolí než závodník, a spíše si všimne staré žebračky u cesty. A to i bez mystického sklonu k humanitě. Stát vyžaduje určité tvrdosti. Národ, který nemá státu, není puzen k tvrdosti a bezohlednosti. Ovzduší, které nekladlo přílišných požadavků na naši vůli, udrželo i naši humanitu, naši měkkost, naši pozornost vůči lidem v dobrém stavu."

K tomu Peroutka připomíná Palackého výrok: „Násilím bychom se nedodělali ničeho dobrého... Kdyby nás bylo 50 milionů, nesměl bych ovšem tak mluviti..." A Peroutka se ptá: „Jaká jest to humanita, o které by se nesmělo mluviti, kdyby nás bylo padesát milionů?" A na jiném místě opět praví k témuž: „To, co jsme nazvali českou humanitou, nese na sobě stopy blízkosti germánského obra. Kdyby Němců bylo tolik jako nás, a kdyby žili jako my, v otevřené pěsti chtivého, pospíchajícího národa šedesátimilionového, patrně i oni by uvěřili v taktiku smírného odporu pluhem a prací. Kantův spis o věčném míru spočíval by ve zlaté vazbě jako první kniha v národní bibliotéce a Bismarck by pak psal pouze úvodníky konservativního nádechu do nějaké Allgemeine Zeitung."

Vlastní úkoly státní učinily nás po prvé schopnými — ač jen v jedné knize — vidět, jaký je rozdíl mezi logikou pasivního života politického a mezi logikou státního činu. To Německo pasivní a humanistické, které podává Peroutka v zrcadle výroků Heineho a Balzaca, je však Německo západní, roztříštěné, ve svém jádru nepolitické a rostoucí jen hospodářsky. Bylo tu však už dávno předtím Německo, které se v mnohém podobalo Německu Vilémovu. Bylo to Německo Friedricha

Velikého a jeho otce. Tam hned na úsvitě nového věku, který můžeme počítat zhruba od r. 1740, kdy vyrostlo Prusko ve velmoc a Anglie za sedmileté války v moc světovou, a kdy ve Francii působili encyklopedisté a v Anglii zrály převratné myšlenky pracovní civilisace strojové, tam už stát byl nositelem činu a organisován pro čin. „Ve vojenském slova smyslu a také v mnohém hlubším slova smyslu možno Friedricha Wilhelma považovati za velkého feldvébla pruského národa (Drill-sergeant). Prusko je celou jednou velkou vydresírovanou falangou." A byla to od Friedricha Wilhelma činnost velmi blahodárná, praví Carlyle, který při tom vzpomíná, jak nicotný by byl anglický národ, kdyby nebyl měl ve svých dějinách podobného dreséra, jakým byli Vilém Dobyvatel a jeho Normané a Plantagenetové. Za Friedricha I. byl podle Carlyla Berlín Athénami Severu. „Za Friedricha Wilhelma se z něho stala Sparta Severu. Jeho celá vláda byla zmilitarisována. Hlavní město se stalo pevností Martovou. Všechna odvětví výroby, která sloužila potřebám národa, prosperovala. V Berlíně byly založeny podniky na střelný prach a na lití kanonů, dílny na pušky atd. Friedrich I. méně zakládal nové podniky jako spíše se snažil zamezit zbytečné výdaje. Dříve byl smutek zkázonosně nákladný. Pohřby byly provázeny drahými slavnostmi. Tyto výstřelky byly zrušeny. Nebylo už dovoleno, aby koně a vozy byli zahaleni v černém; sluhům nebyly dány černé livreje. Od této doby lidé umírali lacino. Vojenský ráz vlády měl vliv jak na zvyky, tak na módu. Společnost vzala na sebe ráz vojenský. Nikdo nepoužíval více látky na kabát než tři lokte. Věk galantnosti zašel. Dámy prchaly ze společnosti mužů a tito se odškodňovali kolotočem, tabákem a šaškovinami."

Kdybychom měli jako Prusové na starosti stát posazený uprostřed severní roviny, se všech stran vystavený útokům, sotva by naše Praha byla jen perlou baroka a naše zámky v tu dobu sály hudebními. Místo Balbínů, nořících se ve sladkou minulost, měli bychom snad také filosofy tvrdé povinnosti a kategorického imperativu, jako je pruský filosof Kant. A místo Dobrovského a Kollára, pěstujících literárně vzájemnost slovanské mlhoviny, měli bychom tvrdé bojovníky, kteří z Prahy a Slezska pod prapory Arndtovými, Jahnovými a Kleistovými šli bojovat za jednotu svého plémě proti Napoleonovi.

Když přišel k moci Friedrich Veliký, jádro příští Německé říše bylo malé. Získání jedné z perel koruny české, tehdy už po staletí německého Slezska, umožnilo Prusku vzestup k velmocenské posici, jak soudí Heinz Zatschek (England und das Reich). Prusko tím získalo nad všemi svými soupeři mezi německými králi a knížaty takovou nadvládu, že se mohlo jednoho dne odvážit jedinou vítěznou bitvou v Čechách odstranit hlavního soupeře, Habsburky, a brzy poté se pokusit o sjednocení celého Německa. Ale i se Slezskem je jeho stát poměrně malý. Po sedmileté válce, ve které ztratil půl milionu lidí, zůstalo v zemi 4 500 000 obyvatel. Na počátku francouzské revoluce má Francie přes dvacet milionů obyvatel, Rakousko dvacet čtyři, jen dva hlavní státy příštích dějin jsou početně slabé. Anglie má o něco víc než sedm milionů, Prusko kolem pěti milionů. Při tom má Prusko čtyřikráte více vojáků než každý z oněch dvacetimilionových států. Nebylo tedy Prusko počtem obyvatelstva mnohem větší než my. Ale Prusko ve svých plánech mohlo počítat se skrytým potenciálem těch

milionů Němců, kteří byli roztroušeni v několika stech drobných státečků a svobodných měst německých. Jejich všeněmectví mělo všechny předpoklady, že se jednou uskuteční. Naproti tomu panslavism Jungmannův a Kollárův byl jen literární. Ač jsme byli velcí fantasté, nevyskytl se nikdy u nás nikdo, kdo by doufal, že slučování Slovanů bude zahájeno od nás a že Praha bude jednoho dne středem všeslovanské říše, jako doufal Berlín, že bude středem říše všeněmecké. Naopak, Kollárové a Hankové, Holečkové a Kramářové viděli příští střed říše slovanské v Moskvě. Necítili jsme se nikdy jako Prusko středem, nýbrž jen okrajem, který vplyne jednou do velkého moře východního. Pangermanism Arndtův a Fichtův musel jednoho dne vésti k cíli. Vždyť tu byla pro všechny Němce společná řeč a společná říšská minulost. Mezi Slovany byly takové rozdíly jazykové, že se navzájem dorozumívali vždy němčinou, a takové rozdíly dějinné tradice, že spojení by nutně vedlo ke zničení všech ostatních řečí slovanských a všech ostatních drahých tradic národních ve prospěch toho slovanského národa, který byl početně nejsilnější, ač pro ostatní dějinně naprosto cizí.

A to byl velký rozdíl mezi námi a Prusy od počátku průmyslového věku. Jejich cíle byly konkretní a realisovatelné, cíle Čechů zůstávaly jen injekcemi morálními.

*

Žili jsme na téže otočné desce Evropy jako Prusové. Bylo cosi alternativního mezi námi a jimi. Jako by byl Osud dlouho váhal, pro koho se rozhodnout. Hohenzollerové jsou původně burgrafy Norimberka, toho města, kterému bylo určeno, aby

nahradilo význam Prahy, když husitské války obrátily Evropu od Čech. Obchod, který se dříve soustřeďoval v Praze, jde od té doby Norimberkem. Byli jsme kdysi pány Braniborska jako později Hohenzollerové. Z Prahy se vládlo Lužicím a saské Míšni. Slezsko patřilo do zemí koruny České. To, co dnes znamená Berlín pro střed Evropy, znamenala v něm ve středověku Praha za posledních Přemyslovců a Lucemburků. Jako by si osud vybíral: Mám se rozhodnout pro národ, který vyrůstá na nechráněné rovině, nebo pro národ, který se cítí kryt horami a proto je méně ostražitý? Mám vzít za základ příštího sjednocení necelé čtyři miliony Čechů nebo čtyři miliony Prusů? Nejsou důležitější čtyři miliony Prusů, kteří mohou na sebe navalit všechny ostatní Němce v Evropě, než čtyři miliony Čechů, mísením vnitřně rozpolcených, kteří jsou od všech původních kmenových spojení už po tisíciletí odříznuti a kteří by nakonec vydali Evropu na pospas právě tomu moři ruskému, z něhož Evropě hrozí největší nebezpečí? Volba dopadla pro Prusy. V době Friedricha Velikého je už dávno rozhodnuto. Prusko je samostatné a vojácké, my nesamostatní a stavovsky egoističtí. V Prusku vyrůstají velké osobnosti organisační a tvrdí duchové, u nás máme mnoho hlav šlechtických, ale žádnou vévodskou duši. U nás jevíme starost jen o dobré hospodářství a panské rozkoše, v Prusku se král cítí služebníkem lidu a vidí už jasně poslání svého národa. Friedrich Veliký pronáší o Prusku toto proroctví (Memoires de Brandenburg): „Viděli jsme rodit se a zanikat monarchie, barbarská kdysi plemena se zušlechťovala a stala se vzory národů. Nedá se z toho uzavírat, že tyto národy prodělávají revoluci podobnou planetám, jež podle mínění některých hvězdářů proběh-

nou v době desetitisíc let celý prostor nebeský, aby nakonec se vrátily tam, odkud vyšly? Také nám přijdou jasné dny jako ostatním. Naše touhy jsou o to spravedlivější, že jsme platili daň barbarství o několik století déle než národové na jihu. Příští drahý věk se nám ohlašuje množstvím velkých lidí všeho druhu, kteří se současně vynořují. Šťastní jsou vládcové, kteří přicházejí na svět za tak příznivých okolností. Mravy, talenty a genius jsou neseny společným proudem k věcem velkým a vznešeným."

Nemračme se na osud, že volba padla na Němce. Je to poslání vznešené, ale vyžaduje oběti nezměrné. Připomínejme si jen ustavičně, že volba mohla také padnout na nás a že bychom dnes plnili své poslání patrně s toutéž pokorou před povinností, jež nezná odkladu, s toutéž bezohledností běžce, který musí doběhnout, a s toutéž tvrdošíjnou houževnatostí průkopníka, která nepřipouští jiného řešení než zvítězit, nebo padnout, jako právě oni.

V Němcích máme věrné zrcadlo toho, co bychom byli prodělávali sami, kdybychom se byli udrželi neporušeně v dědictví Karla IV. a byli jako Němci národem o osmdesáti milionech obyvatelů!

II. DĚLENÍ ČECH S NAŠÍM SOUHLASEM

Dalekosáhlé důsledky jedné naší nevěrnosti

Našim dějepiscům unikl fakt, že dříve než došlo k dělení Polska, bylo na řadě dělení zemí koruny České a Čech samých. Teprve Jaroslav Goll v druhém roce světové války připomněl

ve své studii „Válka o země koruny České“ (1740—1742), že národ náš prodělal v letech, kdy nastoupila na trůn Marie Terezie, smrtelnou krisi a že jen této panovnici děkuje za to, že je dosud celý a nerozdělený. „Válkou o země koruny České r. 1740—42, šťastným (nehledě k Slezsku) jejím koncem, byla odvrácena těžká pohroma od národa českého, pohroma podobná té, jaká v druhé polovici 18. stol. stihla národ polský, jenž rozdělením státu polského sám byl roztržen na tři kusy a tak se dostal pod vládu trojího panovníka. A tu má význam a cenu, že vedle Čech a Moravy ze Slezska uhájena aspoň část a že tak pod vládou Marie Terezie, královny české, pod vládou panovníků rodu Habsbursko-Lotrinského, králů českých, zůstal národ český celý a nerozdělený.“ — Gollova připomínka byla však už jen jakoby hlas z dějinného záhrobí, neboť v tu dobu byly v pohybu síly, které měly dílo Marie Terezie rozmetat.

Mnoho návrhů se střetlo, nežli se vykrystalisoval plán na dělení zemí českých. Původně si přáli Francouzi, aby Čechy byly prohlášeny za císařský úděl, „patrimonium“, t. j., aby náležely po každé císaři a králi římskému. Tak po smrti Leopoldově měl se stát císařem Ludvík XIV., králem římským vedle něho kurfiřt Ferdinand Marie (Bavorský) a v jeho držení měly přejíti Čechy. Praha měla v budoucnosti být vždy sídlem císaře nebo krále římského. Ale Bavoři usilovali, aby získali korunu českou trvale. A tak posléze ujednáno, že Francouzi dopomohou bavorskému Karlu Albertovi ke koruně české, král pruský dostane většinu Slezska, kurfiřt saský Moravu s titulem královským a k tomu ještě Horní Slezsko. Ale přitom byla otevřena dvířka k jednání, aby za Horní

Slezsko se dostalo Sasům části Čech, a to právě té části, kterou jsme si zvykli nazývat Sudety, po obou stranách Labe v severních Čechách. Kdyby se plán byl zdařil, tak jako se později zdařil v případě Polska, národ český byl by prošel pohromou, jaká jej v dějinách dosud nikdy nestihla. A třebaže nemůžeme říci, že by ji byl nepřežil, beze sporu by to bývalo pro nás nebezpečí osudnější nežli pro početnější Poláky.

*

Je zajímavé, jak se v takovéto těžké chvíli zachoval národ. Politický národ v té době jsou stavy, jež mají zástupce na sněmech českých. A to je v první řadě šlechta a vysoký klerus. Města jsou sice svými zástupci také zastoupena, ale všechna dohromady vydávají za hlas jediný. Kromě Prahy obyvatelé měst venkovských jsou velice chudí, jak o nich říká z té doby jeden z Francouzů, kteří zabrali Prahu pro Bavory, vévoda de Chevert. Nemají téměř průmyslu ani výroben, jmění těch, kteří něco mají, záleží pouze v polnostech, které sami vzdělávají, a ve výrobě piva, jež vařiti mají stále právo. Co se týče obchodu, je prý všechen v rukou Židů a proto ve špatném stavu. Do politického národa rozhodně nepatřil sedlák, který, jak říká de Chevert, je téměř otrokem, jako tomu bylo u Římanů.

Jak se choval český politický národ, o tom nejlépe nás poučí dějiny obsazení Prahy Francouzi a Bavory v roce 1741. Vylíčil nám je Josef Svátek (Dějiny Čech a Moravy nové doby V.). Emisaři Francouzů a Bavorů rozšiřovali, aby se vojska nesetkala na venkově se žádným odporem, že Francouzi a Bavoři přinesou osvobození z dosavadní poroby poddanské.

Tyto naděje skutečně odpor venkova zmenšují na míru nejmenší. Toliko v Praze měšťanstvo na výzvu vlády dodalo na 8000 dobrovolníků a studenti postavili pět set legionářů na obranu městských hradeb. Šlechta vcelku, podle Svátka, hlavně zásluhou působení nedávno vzniklých zednářských lóží, přijala bavorského kurfiřta se sympatiemi. „Všem se jevila vyhlídka na skvělé postavení u dvora, neboť již se vědělo obecně, že Karel Albert jakožto král český bude zvolen též za císaře římsko-německého a kurfiřt dával úmyslně o sobě rozhlašovati, že jakožto císař aspoň polovici každého roku v Praze se dvorem svým sídliti bude jako tomu za časů císaře Karla IV. bývalo." Česká šlechta šla tehdy jen za svým prospěchem. Anglický vyslanec u dvora vídeňského psal ve zprávách svých do Londýna, kterak pyšným velmožům těmto jest lhostejné, kdo se jejich panovníkem stane. Proto také při holdování šlechty, jež mělo býti zatímní náhradou za korunovaci, málokdo ze šlechty chyběl. Vedly k tomu někdy i důvody jiné než nevěra k domu Habsburskému: tak obava, aby francouzská a bavorská vojska neplenila statků těch, kteří se nepoddají. Byly i případy takové, že šlechtic, dřív než holdoval, vyžádal si k tomu souhlas ve Vídni. Velmi brzy ovšem nastalo rozčarování, když budoucí král český, Karel Albert, přišel s požadavkem, aby pro první půl roku mu dali šest milionů zlatých. A rozčarování se stupňovalo, když po jeho odjezdu k volbě za císaře počali v Čechách hospodařit Francouzi a jednali s ní jako se zemí dobytou.

Mluvíme o šlechtě české, ale je nutno si uvědomit, že nejde tu o pojem národní v dnešním slova smyslu, nýbrž o pojem zemský. Tehdy šlechta je stav nadnárodní. Její řečí je fran-

couzština ještě až do počátku XIX. stol. U dvora vídeňského se mluví vlašsky a francouzsky; francouzsky tak dobře, že Jean Bapt. Rousseau je tím neobyčejně překvapen. Ostatně totéž je u všech dvorů, i postupimského, kde, jak napsal Voltaire, němčina je jen pro vojáky a koně. U nás čeština i němčina byla jenom pro služebnictvo a sedláky. Uvedený vévoda de Chevert (viz dr. Šebesta, Osvěta roč. 42) uvádí, že „vládnoucí vkus záleží v zevním přepychu, v nádherných ekvipážích, hostinách a v závodění na saních, které dostupují značných sum; jsou dokonce i tací páni, kteří za jediné saně v posledních letech vyhodili 1000 dukátů. Panstvo tohoto království je do krajnosti omámeno svým šlechtictvím; každým nešlechticem, ať má jakoukoli zásluhu, opovrhuje. Všechnu starost a pozornost věnují zevnějšku, nestarajíce se přečasto o věci daleko podstatnější, spokojují se zdáním, aniž by se starali o skutečnost. Pohybují se téměř všichni mezi dvěma extrémy: lakotou a hýřivostí. Opravdová generosita, která se drží střední cesty mezi oběma nepravostmi, je u nich ctností velice řídkou... Domnívají se, že vychovávají pečlivě své děti, přenechávajíce dozor nad svými syny preceptorům nebo vychovatelům z Francie. Mladí lidé, kteří cestují, zůstávají obyčejně v téže čtvrti, aby se mohli navštěvovati a spolu si mohli prohlížeti kostely, budovy a některé zvláštnosti... Nikdy se jim nedostane poučení o zeměpise, o politice a jiných vědomostech toho druhu, které dovedou vzdělati mladého člověka tak, aby dovedl bádati v cizích zemích, aby se zdokonalil ve svých vědomostech. Čas, jejž věnují cestování, jest příliš krátký pro ducha nejprobudilejšího, aby z toho něco měl, poněvadž věnují jen obyčejně 18 měsíců nebo nejvýše dva roky, aby vykonali cestu Němec-

kem, Holandskem, Nizozemím, Anglií, kde uvidí jen Londýn. Francií a Italií nejdou nikdy, ani do zemí severních ani do Španěl. Po návratu svém do země hledí jedni, kteří mají oporu u dvora, státi se přísedícími apelačního soudu, aby se odškodnili za cestu nejvyššími úřady, ať jsou čímkoliv v těchto úřadech. Sotva najdeme jednoho z tisíce, který by byl milovníkem četby; zabývají se obyčejně láskou (feu) a návštěvami a utrácením času na honbě a na venkově a ostatních svých statcích venkovských... Vídeňský dvůr zvolil z českých pánů největší část svých vyslanců a ministrů, které poslal na cizí dvory, a to se děje spíše pro jejich bohatství nežli pro jejich způsobilost a talent."

Chevertův úsudek je nutno bráti ovšem s tou reservou, s jakou se bere úsudek každého cizince, který dokonale zemi nepoznal. Jsou to povrchní dojmy, jež mají ovšem svou cenu i tou svou povrchností. Tak se Francouzovi jevil „český politický národ", kterým tehdy byla šlechta. Kdo ví, co pro výtvarné umění v Čechách znamenala šlechta první poloviny 18. věku, jež za Karla VI. učinila z Prahy barokní Athény severu, kdo zná, jaké bohaté knihovny měl hrabě Sporck v Lysé a Kuksu a hrabě Kvestenburg v Jaroměřicích nebo hrabě Petrasch v Olomouci, ten nemůže říci, že pobyt v cizině zanechával u našich šlechticů jen povrchní stopy. Ovšem šlechtická kultura se u nás a na dvoře vídeňském nesla docela jiným směrem než ve Versaillích. Versailles, uprostřed národa jediné řeči, se staly úrodným prostředím pro výplody ducha, jakým byla klasická dramata francouzská, Pascalovy myšlenky o Bohu, Bossuetovy skvělé výkony řečnictví kazatelského a salonní bonmoty a maximy Vauvenargovy a La Rochefoucauldovy.

Vídeňská mnohojazyčná atmosféra zkoušela sice všechny formy francouzské, ale nakonec nejpřirozenější pro ni byla forma jediné řeči nadnárodní, jež je všem mateřskou — a to hudba. Hudba z Vídně, kde za Karla VI. byl největší a nejlepší orchestr v Evropě, přenesla se na zámky české. Ze střední Evropy stávalo se podhoubí, z něhož nám vyrostly naše národní písně a světu díla Mozartova, Beethovenova, Smetanova a Dvořákova.

Ani povrchnost, ani nedostatek nadání politického nám nevysvětluje postoj šlechty z království v osudném roce 1741. Byla, pravda, u ní nespokojenost s pragmatickou sankcí, která připojovala země české k Vídni ne už jednotou personální, závislou aspoň theoreticky na souhlasu české šlechty, ale jednotou reální. Co bylo dříve darem šlechty trůnu, stávalo se trvalým věnem dynastie, na šlechtě nezávislým. Že všichni šlechtici s touto změnou nesouhlasili, toho náznakem je podivné jednání hraběte Sporcka, který se v památný den hlasování o pragmatické sankci do sněmu nedostavil, což mu bylo dlouho za zlé vyčítáno. Přesto však můžeme hlavní příčinu lhostejnosti šlechty při volbě mezi Vídní a Mnichovem vidět v tom, že v Čechách měla šlechta své hlavní statky a bohatství a že byla proto ochotna podniknout vše, jen aby si je zachovala nepoškozené.

A s tohoto hlediska to patrně posuzovala také Marie Terezie, když se znovu zmocnila království a zavedla soud nad provinilci. Potrestání bylo co nejlehčí, aspoň pokud jde o tresty jednotlivců. Než politické provinění šlechty z Čech mělo pro šlechtu přesto osudné následky. Svázalo jí ruce i hrdla v době, kdy ze státních nutností přikročila Marie Terezie k velké revoluci ve vedení státu.

Karel Kramář v knize o českém státním právu zle horlí na to, že Marie Terezie za věrné služby šlechty české při obraně Slezska se odsloužila tak černým nevděkem, že ji zbavila bez ceremonií všech jejích dosavadních výsad. Vyvozuje z toho pro svou generaci politické naučení, že věrnost jest snad v životě občanském ctnost znamenitá, ale v životě politickém velmi nevděčná a škodlivá. Doslova říká: Věrnost národů je sice krásnou, nikoli ale politickou ctností. Kramář tím staví skutečnost dokonale na hlavu. Právě nevěrnost české šlechty to byla, která jí politicky přišla draho. A svým pádem strhla šlechtu i všech ostatních zemí, poněvadž česká šlechta pro bohatství země byla nejdůležitější překážkou jakýchkoli důkladných reforem celostátních.

Ztráta Slezska přivodila v zemích Marie Terezie nejprve revoluci hospodářskou. Nejen že odpadl bohatý průmysl textilní, který byl na druhé straně Krkonoš, ve Slezsku, ale nepřátelství Pruska a Saska uzavřelo zároveň přirozenou cestu po Labi a Odře z mocnářství na sever. Bylo třeba hledat za tyto řeky náhradu. Našla se na Dunaji a od té doby za Hamburg hlavním přístavem pro zboží z monarchie se stal Terst. Pro Čechy měla tato hospodářská revoluce význam mimořádný. Až dosud ležely Čechy na hlavních cestách obchodu a průmyslu. Po této změně se octly od vývozního přístavu nejdále. Výsledkem byl úpadek obchodu a průmyslu v Čechách v druhé polovině 18. století. (Kerner: Bohemia in the Eighteenth Century). Marie Terezie činí ovšem všechno možné, aby následky odstranila. Náhradu za průmysl slezský hledá v Čechách. Volá do země odborníky, aby průmysl zdokonalili, má šlechtu k tomu, aby v zakládání byla iniciativní, a nešetří

půjčkami a dotacemi. Díky jejímu úsilí se stane, že Angličan Thompson může kolem roku 1780 psát o Čechách jako o jediné textilní továrně, jejíž střechou je už jen klenba nebeská. (Viz Karel Hoch: Čechy na prahu moderního hospodářství.)

Ale ještě důkladnější byly změny politické. Marie Terezie se octla hned v prvním roce své vlády v krajní tísni a jen stavy maďarské jí pomohly. V té chvíli má na mysli pouze jeden cíl: Dobýt nazpět nejen Čechy, ale také Slezsko, které musela v tísni odstoupit Friedrichovi II. Hlavní její starostí je tedy postavit mocnou armádu, a to takovou, kterou vláda může disponovat sama. Její „železný kancléř" Haugwitz má na mysli vybudovat stálou armádu o 108 000 mužích a mít pro ni zaručen příjem 14 000 000 zlatých. A tomuto cíli podřídí všechno. Musí to být armáda, která není závislá na náladě stavů v nějakém zemském sněmu. Vláda se sama postará o její odvod, její výstroj, její ubytování, její stravování. Postará se tedy také o peníze, jež to bude vyžadovat. Tato potřeba vyvolala převrat v administrativě, který by jinak byl považován za nemožný. Rázem celý dosavadní feudální systém administrativy, spočívající na zemských sněmech a zemských úřadech, byl odstraněn a nahrazen centralisovaným správním aparátem. Dvorní kancelář česká ve Vídni byla zrušena a zmizelo také české místodržitelství. Země byla rozdělena ve správní a soudní okresy a zdaňována a souzena podle pokynů z Vídně a nikoli z vůle sněmů.

Byl to zcela revoluční zásah do pětisetleté soustavy zemské. Moc šlechty se tím ztenčila na minimum. Za jiných okolností byla by narazila císařovna na jednolitý odpor šlechty a nebyla by svoje prosadila, přestože tíseň mocnářství to vyžado-

vala. Ale v Čechách lehkomyslné odpadnutí z roku 1741 dovolovalo stavům, jak říká Kerner, jen krotký odpor, ačkoliv hrabě Harrach a Kinský se zuby nehty zpěčovali proti plánu jednak proto, že porušoval ústavu, a pak proto, že kvotu, požadovanou Haugwitzem, pokládali za nespravedlivou.

*

Josef II., císař, který se zhlédl ve svém nepříteli Friedrichu II., a byl napojen velkými myšlenkami francouzských encyklopedistů, pokračoval z přesvědčení v tom, co zahájila Marie Terezie z nutnosti. Odstranil tolerančním patentem monopol katolické církve na svědomí národa. Zrušil četné kláštery a podniky jesuitů a učinil školství závislé na státu a nikoli na řádu jesuitském, jako bylo až dosavad. Osvobodil sedláka emancipačním patentem, jímž zrušil dosavadní zvyk, že se poddaný nesměl oženit bez dovolení pánova, že se bez jeho dovolení nesměl věnovati řemeslu, umění nebo vědě, kterému chtěl, a že nesměl měnit bez dovolení místo svého pobytu. Tato nevolnická privilegia panstva byla odstraněna nenávratně. Nucená služba dětí na dvoře pánově zrušena s určitými výhradami. Jinak však dosavadní robota zůstávala v platnosti, ale nesměla překročit tři dni v týdnu. Dále zrušil Josef II. cechy a monopoly a ve smyslu merkantilistické soustavy zavedl velká ochranná cla. Uvnitř mocnářství však zemská cla se odstraňují. Od roku 1775 existuje celní unie mezi zeměmi českými a rakouskými. Jestliže do této unie nebylo zahrnuto Maďarsko, pak jen proto, že se Vídeň obávala, že by lacinější obilí maďarské zničilo jak sedláka rakouského, tak sedláka českého (pozdější dualismus v zárodku).

To jsou nejdůležitější opatření Josefova. Císař filosof tím ušetřil Rakousku revoluci, kterou brzy poté prošla Francie. Albert Sorel vidí právem v nařízeních Josefových ekvivalent revoluce francouzské. Podivuhodnou shodou okolností nešla revoluce zdola, nýbrž shora. Jejím nositelem byl jednotlivec. Tím tato doba značně připomíná dobu nynější revoluce nacionálněsocialistické v Německu, kde stát v zájmu celku je nucen nedbat privilejí a sobeckosti dnešního stavu šlechtického, kterým je kapitál, a chrání před ním nové nevolnictvo, kterým jsou dělníci.

Revoluce Josefova byla ovšem napájena z jiných duchovních pramenů nežli revoluce dnešní. Byly to tytéž zdroje, ze kterých čerpala revoluce francouzská: anglický deism a francouzská snaha po emancipaci člověka ze staletých pout duchovních a společenských. Císař by jistě nemohl tuto revoluci provádět, kdyby vedle zralosti společenských podmínek pro ni neměl také kolem sebe ovzduší, které ji umožňovalo. Veškerá šlechta byla vychována Anglií a Francií. Francouzští encyklopedisté a angličtí deisté nepsali jen pro své národy, nýbrž pro silnou vrstvu mezinárodní šlechty i pro panovníky a panovníčky, jichž Evropa tehdy byla plna. Zatím co francouzský král s myšlenkami jen koketoval, cizina je brala s plnou vážností. A u těch kruhů, kde zůstaly nové myšlenky jen uznávanou módou, vytvářejí aspoň příznivé prostředí pro odvážlivce, který v jejich duchu chce jednat. Když to, co považovala šlechta za módu, sáhlo velmi citelně na její vžitá práva a privileje, znepokojilo ji to sice, ale neměla odvahu jít proti duchu času.

Ale v řadě okolností, příznivých pro osvícenskou revoluci s trůnu, trčí jako jedna z hlavních právě jedinečná příležitost,

kterou dala Marii Terezii nevěra českých stavů v roce 1741. Je pro nás Čechy otřesným zážitkem poznávání, když obhlížíme svoji minulost zrakem kritickým, že v novověku přispíváme k obecnému pokroku lidstva spíše svými význačnými chybami než svými význačnými ctnostmi. Nesmyslnou vzpourou šlechty před Bílou horou uvolňujeme bořivé síly, které nakonec způsobí, že střední Evropa se rozpadá na kaleidoskop drobných státečků a zanechává jen jedinou mocnost na východě, dost silnou nejvýš už jen k tomu, aby zadržovala přívaly z tatarského východu. Slabost střední Evropy umožňuje však, aby západní státy evropské mohly nerušeně jít za koloniálními výboji zámořskými a tak položit základy ke kolonisaci Ameriky Evropou a k obohacení kontinentu všestrannými vlivy z dalekého východu. Nevěrou českých stavů k Marii Terezii umožňujeme modernisaci habsburské střední Evropy. A v našich dnech je to naše osudná cesta k Mnichovu, posetá omyly a chybami, jež rozpoutává síly, které nakonec povedou ke sjednocení Evropy. Vede-li cesta k dokonalosti chybami, pak jdeme po ní neklamně.

III. ČESKÉ PERGAMENY A GILOTINA

Proč u nás nepůsobila francouzská revoluce

Francouzská revoluce ve svém předvečeru i na samém počátku nedávala tušit, jakým zadrženým silám uvolňuje cestu. Z počátku se zdálo, že půjde jen o omezení práv panovníkových a že po vzoru anglické revoluce z r. 1689 absolutismus panovníkův bude podstatně omezen stavy. Šlechtic z Čech,

Kaspar Sternberk, ve svém životopise doznává, že na něho francouzská revoluce působila velmi příznivě: „První předzvěsti revoluce — píše Sternberk — přišly ve znamení skutečných oprav, jež se zdály vskutku nutné, a snad by k nim bylo i došlo, kdyby se nebylo přimísilo sobectví a náruživé stranictví. Netušil jsem ve všem, co jsem tam viděl a slyšel, nic zlého, spíše těšil jsem se z pokroků ducha lidského i vrátil jsem se maje hlavu plnou opravných myšlenek a přinesl jsem je i do Čech, kde však nenašly sluchu."

Náhlé a bezohledné odstranění stavů ze všech práv zemských a státních v době nebezpečí, v jakém byl stát za Marie Terezie, vyvolalo všude u stavů přirozenou reakci, která se začala plně projevovat právě v době, kdy ve Francii zrály síly revoluce. První revoluce (12. prosince 1789) nositelů starých práv v zemích rakouských vypukla v Nizozemí, které tehdy patřilo pod svrchovanost Vídně. Stejně byly zralé pro revoluci poměry v Uhrách. Také tam odpor stavů šel tak daleko, že si přál odtržení od Rakouska a dosažení samostatnosti. Maďarská šlechta si uchovala silné zastoupení v okresních výborech (sněmy komitátní, které v Čechách byly odstraněny už před koncem války třicetileté). V nich se v zimě 1788 a 1789 připravovala branná revolta. Šlechta jejich jednala s Pruskem o pomoci a na trůn chtěla dosadit Goethova přítele, vévodu výmarského. Josef tomu nejprve doufal zabránit úspěšnou válkou s Turky, ale když se naděje nesplnily, slíbil svolat uherský parlament a dne 30. ledna r. 1790 vyhlásil patent, kterým zrušil novou státní administrativu a všechny ostatní reformy až na reformu toleranční, náboženských ústavů a robotní. Patent sice neuspokojil všechny, ale zlomil síly odstředivé. Obnova uher-

ských práv vyvolala velký ohlas v zemi. Maďaři se oblékali do svých národních krojů, jejich básníci pěli o staré slávě Maďarska a političtí myslitelé se jali uvažovat o příští formě státní.

Ani Čechy nezůstaly nedotčeny. Česká šlechta — myslíme tu pořád zemskou šlechtu bez rozdílu národnostního — konala tajné schůzky v zimních měsících, kdy Josef II. chřadl. „Na těchto tajných shromážděních měly účast některé smělé duše, jako hrabata Buquoy, František Kolovrat a Vojtěch Černín, kteří pracovali jako ‚vlastenci' pro blaho svého stavu, jejž poctivě zaměňovali za blaho země a jejího lidu. V těchto schůzkách vznikla Pamětní listina Muteani, první psaný dokument českých stavů o novém systému daňovém a o poddanství." (Kerner.) Dne 11. února 1790 šedesát členů stavovských podepsalo pamětní listinu, která byla podána Josefu II. na jeho úmrtním lůžku. Dne 20. února Josef II. zemřel. Dva týdny poté dvorní kancléř byl zmocněn Leopoldem II., aby narychlo svolal v Praze malý sněm, prozatím z členů, kteří jsou právě v Praze přítomni. Tak sněm, který takřka Josefem II. byl odstraněn, byl znovu vzkříšen.

Jak se všeobecně dívala šlechta na Josefovy reformy v poslední době, ukazuje nám stránka z deníku Kaspara Sternberka, kde se praví: „Na sklonku vlády Josefa II. zavládla v Čechách veliká nespokojenost, zvláště mezi šlechtou a duchovenstvem, i zmatek ve všech stavech. Císař Josef II. na své cestě do Paříže poznal u fysiokratů mnoho nových idejí a poznamenal si je do svého zápisníku: ježto však při svém velikém přirozeném nadání a při své značné roztomilosti ve společenském obcování neměl praktických znalostí a jsa ke všem nedůvěřiv, vše chtěl provésti v nemožně krátkém čase, bez ohledu na mravy a tra-

dice, jako na př. obecný katastr všech dědičných zemí ve dvou letech, a čtyři národy chtěl přetvořit v jediný, vzbudil obecnou nespokojenost, aniž dosáhl svých cílů. Nejen zrušeno mnoho opatství a klášterů a odstraněni žebraví mniši, nýbrž odvoláno také množství pensí, a ježto neměl smyslu pro umění a vědy, jednáno při rušení klášterů s týmž vandalismem, jako při rozprodeji staré rudolfinské umělecké sbírky v Praze od dvorního furýra, jenž sochu Ilonea, nyní okrasu mnichovské glyptotheky, jakémus kameníku prodal za 18 zl. Vyklizení královského hradu pražského pro dělostřelecké kasárny, aby takřka se ohlásilo, že žádný král český nebude tam již sídliti, pobouřilo celou zemi..."

Ale na rozdíl od Holandska a Maďarska nebylo v Praze nejmenšího hnutí pro samostatnost. Byla snad ještě příliš živá vzpomínka na rok 1741 a Francouze a Bavory v Praze? Hnutí pro samostatnost bylo by bývalo mělo naději na úspěch jen za pomoci Pruska, kde také podporu hledali Holanďané a Maďaři. Či viděli čeští stavové své zájmy lépe chráněny na dvoře vídeňském, kde šlechta česká měla vždy otevřenou kariéru? Nebo byla tu obava kněžských stavů katolických, dosud značně silných, před protestantským Pruskem? Ať tak či onak, fakt je, že s Pruskem, tehdy se připravujícím na válku s Rakouskem, nebylo se strany Čechů jednáno. Leopold pak předešel veškerému nebezpečí z Pruska v této věci hrozícímu tím, že ujednal s ním v Reichenbachu dne 25. července přátelskou dohodu, která znamenala obrat v evropské politice a vedla nakonec k alianci proti revoluční Francii.

Leopold II. byl panovník, který byl stejně jako Josef II. pln reformátorských myšlenek, ale dovedl je prosazovat taktně.

V Toskánsku, kde za života Josefova panoval, snažil se zavésti konstituci podle vzoru Virginie z r. 1776. Když nastoupil za Josefa II., byla stavovská revolta v plném proudu, ale Leopold ji dovedl podchytit a dopřát stavům právě tolik starých svobod, kolik bylo třeba, aby se při tom neohrozilo dílo moderní administrativy, jeho dvěma osvícenými předchůdci zavedené. Povolil stavům sněm a mnoho z dřívějších práv sněmu, zavedl zase úřady zemské, které přináležely šlechtě, ale požadoval přitom na šlechtických kandidátech moderní průpravu úřednickou a příslušný postup byrokratický; vrátil mnoho pravomocí kněžstvu, ale nevrátil mu zrušené kláštery ani nezrušil patent toleranční; dal se bez rozpaků korunovati za krále českého, ač Marie Terezie prohlásila tuto korunu za „čapku bláznovu", a vrátil zemi korunní klenoty, ale nerozhodl hlavní otázku sněmu českého, zda koruna je volební, sněmem propůjčena, nebo dědičná; dovolil stálý výkonný výbor sněmovní, ale odmítl při dvorním kancléřství zemského ministra, který měl být vždy ze řad zemské šlechty, stejně jako nepřipustil, aby okresními hejtmany byli jmenováni jen členové šlechty; a takto chytře si vedl ve všech otázkách.

Český sněm předložil své požadavky ve třech desideriích. Ale mezi českými stavy nebylo jednoty ani osobní, ani věcné. Po dobu příprav dva hlavní vedoucí, hrabě Buquoy a Lažanský, byli v ustavičných rozepřích a žalovali jeden na druhého před sněmem. Hrabě Buquoy představoval hlavní oposici proti reformám Josefovým a vládním. Hrabě Leopold Clary s jinými byli ochotni s vládou se dohadovat. Hrabě Lažanský, ač všeobecně považován za „patriota", byl současně vládním úředníkem a snažil se najít mezi požadavky vlády a stavů

rovnováhu. Když jeho návrhy vláda nepřijala, nechával je bez velkého odporu padnout. Ale největší rozpory byly u stavů samých. „Vcelku šlechta se nejvíc zasazovala o obnovení ústavy. Když se začalo mluvit o náboženství, žádný stav nebyl tak reakční jako stav duchovní. Tři ostatní stavy se tu spojily, aby zachránily náboženskou snášenlivost ve veřejném životě. Jak šlechta, tak duchovenstvo navenek litovali, že drobná šlechta je tak slabá početně, ale oba byli ve skutečnosti velmi rádi, že drobná šlechta je tak bezmocná. Zato zase všechny tři vrchní stavy se stavěly jednomyslně proti stavu městskému; a to tím mocněji, že postupem času francouzská revoluce upadala čím dál tím více, až upadla zcela v ruce městské luzy. Někteří členové šlechty a duchovenstva byli ochotni dát městům poněkud lepší zastoupení, ale jen z nouze, ne dle práva." (Kerner.)

Situace byla tedy v Čechách podstatně jiná než v Uhrách, kde vládla vlastenecká jednomyslnost. Podobně jako v Holandsku vláda využívala demokratickou oposici městskou proti klerikálně šlechtické straně, tak i v Čechách vláda vydatně využila rozporů stavovských. Vládní guvernér se stavěl na stranu stavu městského a příležitostně podporoval šlechtu drobnou proti vyšší a proti duchovenstvu. Mimo to měl proti šlechtě ještě v záloze hlavní masu obyvatelstva, sedláky. Sedláci čím dále tím méně byli ochotni vykonávat robotu. Někde proto, že vlastní pole zabírala jim veškeren čas, jinde, že ani když chtěli, nemohli, protože válka s Turky jim odňala mnoho z dobytka a potahu. Na venkově dokonce vzniklo hnutí, že sedláci mají být zastoupeni jako zvláštní stav na sněmu. To vyvolalo mezi stavy paniku a selští delegáti, kteří se vydali už z různých

krajů do Prahy, byli posíláni úřady nazpět nebo zatýkáni. Stavové žádali od vlády, aby proti sedlákům bylo použito ostrých soudních opatření, jestliže zanedbají robotu. Napřed žádali, aby byl vyhlášen výjimečný stav, předstírajíce, že je poddaný lid v revoltě. Když se to nepodařilo, žádali ostřejších trestů. Vláda stavům udělila ostrou důtku, že se takto chovají k českému poddanému. A tak si tedy vláda držela poddané proti panstvu. „Bez poddaných šlechta z Čech nemohla hrozit revoltou. Proto koruna sv. Václava spočívala pevně na hlavě Leopoldově." (Kerner.)

Mezitím francouzská revoluce nabývala stále rychlejšího tempa a co z počátku byl zápas stavů proti královu absolutismu, to se změnilo nakonec v zápas třetího stavu, městského a selského, proti králi, šlechtě a duchovenstvu. Tento obrat v situaci působil silně na šlechtu v zemích rakouských. Šlechta, duchovenstvo a vláda uzavřely opět pevné spojenectví jako tomu bylo před reformami tereziánskými. Francouzská gilotina na čas zabila české pergameny. Leopold II. přinesl si na ochranu před revolucí z Toskánska nový policejní systém, tajnou policii. „Neuvedl do habsburské monarchie policejní systém — říká Kerner — nýbrž dal mu pouze italskou finesu." Na tomto systému pak spočívala celá vláda Metternichova a Svaté aliance.

Posuzujeme-li hybné síly „politického národa českého", kterým tehdy byla jen šlechta a duchovenstvo, vidíme, že její vlastenectví je pouze stavovské (při tom ovšem bez zřetele na národnost), a že hlavní pohnutky jsou hmotné a mocenské. Jde jí jen o návrat starých privilejí jak při obsazování úřadů v zemi, tak při vlivu na volbu císaře, jež bývá příležitostí ke

kompensacím, sama chce určovat daně, jimiž má být země zatížena, a přitom má na mysli, že se jí jako dříve podaří vždy převalit tíhu daní na nejslabší a bezprávnou část národa, na řemeslníky a sedláky. Vycházejíce z těchto mocných zájmů sobeckých, bezděky přecházejí do oblasti ideovější. Je opravdu pozoruhodné, jak obnovují při korunování krále Leopolda starý ceremoniel český a jak šlechta sbírá všechny zbytky znalosti češtiny, aby odříkávala staré historické korunovační formule české. A ještě podivuhodnější je, když český šlechtic původu irského Mac Neven odůvodňuje návrat starých privilegií zemských a stavovských dlouhým historickým elaborátem, založeným na Hájkově kronice, a dokazuje historická práva české šlechty hlavně z práv ze století předbělohorského. Je to až groteskní, takže není divu, našel-li se mezi úřednictvem posměváček, který sněmu otázkou připomněl, kolik asi z té nynější šlechty vlastně existovalo před Bílou horou.

*

Podívejme se nyní, jak síly, které vyvolaly francouzskou revoluci, působily u lidu. Ve Francii v tu dobu se lid stává silou politickou. Ale u nás je k tomu ještě daleko. U nás musí čekat až do roku 1848.

V roce vypuknutí francouzské revoluce dostává se našemu venkovu velkého daru od Josefa II. Robota byla jím zrušena; každý se mohl z ní vykoupiti. Je třeba si přečíst v pamětech Vavákových, jaké nadšení to na venkově způsobilo. „O, jaká radost u toho vesnického lidu byla, když jim po té neděli žádný na robotu jeti a jíti neporoučel, nelze věřiti tomu, kdo jakživ roboty nezkusil. Lidé dávali na mši, před kostelem roz-

dávali almužny. Místy opatřovali muziku a při ní veselí byli. Ani na písních nescházelo. Místem mnozí (u nichž moudrost málo má místa) s hrozným hlaholem, muzikou a křikem i průvod neb funus robotě dělali, u velikém shromáždění za ves jdouce a strojbu pod jménem roboty aneb nějakého sužovatedlného drába neb truhlu a knihy s sebou nesouce, na mrchovišti jámu vyhrabali a to do ní uvrhše, všelikých posunkův, posměchův, smíchu i hříchů natropivše, tak robotu pohřbívali a s ní se žehnali. Šafářové a drábové při veselosti takové nesměli ani ceknouti, ale spíše klobouk smeknouti." A starosta milčický, Vavák, sedá a píše dlouhou báseň o mukách roboty a v ní se raduje: „Nyní teprve vědí mnozí / že tak každým věkem / sedlák je stvoření Boží / a pravým člověkem; / prve psů koček a ptáků / vážili víc než sedláků. / Mnohý pán — o zlost proklatá — / říkával bez žerta / že vždy raděj než sedláka / uhlídal by čerta; / chrapounů, šelem všude jen — / měli jsme mnoho jiných jmen." A končí blahořečením „selskému císaři", kterým u českého lidu povždy zůstal císař Josef II.: „Josefe, slavný císaři / a pane náš milý / Bůh ti dal poznat ty zkázy / které v zemi byly / v lidu poddaném a statném / v každém běhu zemi platném / Ty jsi lítostně strnul / nad množstvím českých bíd / pod svůj plášť milostně shrnul / nás všechen sedlský lid; / zapověděl jsi nás bíti / a robotou soužit a dříti."

Ale zrušení roboty vyvolalo velký odpor u panstva. Mezitím císař Josef II. zemřel a čtvrt roku po jeho smrti dostalo se lidu od Leopolda patentu, kterým se zrušení roboty zase ruší. Bylo to veliké zklamání. Vavák takto případně charakterisuje náladu: „Mezi lidmi těmi, kteří minutý 1789, rok od 1. listo-

padu robotu s radostí pozbyli, způsobil nemalé zkormoucení a pohnutky, neb v nově robotovati jim tak jde k chuti, jako by někoho topícího se z Labe vytáhl a zas ho tam vhodil; každý raději chce robotu platiti nežli ji pracovitě vybývati."

Ale ten rok je mimořádně špatná úroda a není proto peněz na výplatu roboty. Lidé chtěj nechtěj jsou nuceni si ji raději odpracovat než penězi se z ní vykoupit. Místy ovšem dochází k tomu, že sedláci ani nepracují, ani neplatí. Panstvo by z toho rádo udělalo všeobecnou rebelii, aby ji mohlo ve stanném právu dragouny potlačit, ale vláda je na štěstí rozumná. Někde nebylo totiž možno dodržet roboty ani při nejlepší vůli, neboť jak zaznamenal Vavák, po zprávě, že robota je zrušena, sedláci prodali své koně a dobytek (robotovalo se povětšině potahem) a ponechali si obyčejně jen po dvou kusech. Neúroda je uvalila do dluhů, takže nebylo za co koupit nový tažný dobytek na robotu.

Při této náladě svědčí o mimořádně klidných poměrech u nás, když k žádné rebelii nedošlo. Úřední hlášení sice sem tam mluví o jednotlivcích, na které působil nakažlivý příklad francouzský. V jedné zprávě čteme: „Tak nedávno jistý lanškrounský poddaný, jda kolem bytu vrchního litomyšlského panství, právě pod okny hlasitě křičel: Vivat francouzská svoboda a na šibenici s oficírama!" Koclířovský poddaný Josef Wolf, nemoha na kanceláři proraziti se svým přílišným požadavkem, zvolal v přítomnosti mnoha poddaných: „Nyní se nedivím, dojde-li to u nás tak daleko jako ve Francii." A lažanský poddaný Jakub Tobek, když se v přítomnosti krajského úředníka jednalo o robotu, povinnou morašickému faráři, vykřikl: „Věřte, že nebude dřív dobře, dokud nepotlučeme

všechny popy a všechny tyhle pány." O francouzské revoluci se přirozeně debatuje v hospodách, na trzích a ve městech. V Praze se vyskytnou na zdích nápisy: Vive la liberté, s kresbami stromů, čapek svobody a umrlčích hlav. Jeden poddaný na Budějovicku, když mu nařízena přípřež, veřejně řekne, že by bylo pro sedláky lépe, kdyby do země přišli Francouzi. (Fr. Roubík: Ohlas franc. revoluce ve světle úředních zpráv.) Podle svědectví Vaváka rozšiřovala se po venkově víra, že Francouzové přijdou a přinesou selskému lidu osvobození od robot. Francouzi robotu u nás prý zavedli a také ji prý zase „zkazí". Tu víru nemají prý jen sedláci, ale i měšťané a mistři řemeslníci, kteří připínají k Francouzům zase své naděje. Francouzové prý sprostí Prahu od Židů, kteří ji velice hubí, „všechny handle a obchody vedou a od koho se dluží a komu půjčují, každého na mizinu přivozují". Vavák všechny tyto naděje vyvrací a říká: „Učinili by jistě konec robotě, ale také všemu, i našemu živobytí. Kdo si přeje, aby do naší vlasti přišel nepřítel, není hoden, aby v této zemi chleba jedl." To je prokletí, jež přináší hrdý nacionalismus — charakterisuje tento spisek Vavákův Fr. Kutnar ve studii o velké revoluci francouzské v naší soudobé kritice (ČČH). — Aby vyvrátil víru svých soukmenovců ve Francii, načrtává nejčernější obraz budoucích osudů národa a stavu, kdyby do vlasti opravdu Francouzové přišli. Vavák dovede přitom zapůsobit nejen na cit rodičovský (děti by byly od rodičů odtrženy), na cit a vědomí vlastenecké a náboženské (vlast by byla zničena i všechno náboženství), nýbrž i na selské sebevědomí stavovské: daně by rostly, vesnice by byly zapáleny, statek i hrdlo by propadlo.

Hojné brožury a spisy proti francouzské revoluci ukazují,

jak vláda považovala za potřebné všemi prostředky bojovati proti revoluční nákaze. Ale nejúčinnějšího pomocníka měla vláda v tom, že v Čechách stav sedláků i robotníků byl na mnohem vyšší úrovni než na př. stav v Polsku nebo v Uhrách. A dřívější hospodářská a správní revoluce, provedená Marií Terezií a Josefem II. umožnila, aby přes to, že v zemi zůstaly feudální zbytky až do revoluce r. 1848, přece jen země české rychlým tempem vrůstaly do moderního hospodářství.

*

Chceme-li pochopiti dobu, je nutno si uvědomiti, jak velké změny se v oněch časích děly.

A tu je nutno jít hezky daleko do minulosti. Ve 13. a 14. století staré otrocké velkostatky zmizely a na místo nich nastoupilo hospodářství drobné. Velkostatky se rozparcelovaly dobrovolně, neboť šlechtě se daleko víc vyplatilo žít na svých hradech a vybírat od polosvobodných sedláků nájemné — rentu. V dalších stoletích však nastává změna, která je způsobena poklesem hodnoty peněz, jak pro naše hospodářství dovodil Josef Pekař ve znamenitém II. dílu „Knihy o Kosti". Od 14. století do 16. hodnota mince klesla na třetinu. Zeman ve 14. století mohl ještě být živ z velké vsi nebo několika málo menších; od 16. století to již nebylo možné. Prodával tedy své vsi, své poddané velkým gruntovním pánům v sousedství. Ti z počátku žili také jen z renty, ale ani jim renta brzy nestačila a museli se ohlížet po jiném zajištění živobytí. A to se stalo tím, že pánové vysazují rybníky a vydělávají si chovem kaprů; tak v posledních desítiletích století patnáctého, v době proslulého fišmajstra Štěpánka, vzniká slavné rybnikářství třeboňské, podobně jako na Pardubicku se v té době zakládá na sta ryb-

níků na panství pernštejnském. Rybnikářství bylo o to výhodnější, že nepotřebovalo mnoho lidí a mělo v zemích rakouských a alpských znamenité odbytiště. Podobně zvýšili svůj příjem páni chovem ovcí a zlomivše na přelomu století šestnáctého a sedmnáctého městský řemeslný monopol, zavedli si zpracování vlny na venkově (přástky a domácí tkalci). Další velký příjem přinesly pánům pivovary a pálení kořalky. Také tady bylo nutno napřed vybojovat si své právo proti mílovému právu městskému. Měšťanské pivovary z počátku tím značně trpěly, později konkurovaly hlavně lepší kvalitou. Na Moravě panstvo zakládá vinice, které značně nesou, zmocňuje se prodeje obilí na úkor měst a zkouší prostě vše, co může přinášet nějaký zisk, tak i hornictví. Ale v tomto oboru jsou již zlaté časy dávno ty tam. Zlato a stříbro bylo u nás v dřívějších letech vybrakováno a tak zbývá dolování na cín a železo a jiné kovy užitkové.

Vznikají velké a zprůmyslovělé velkostatky, panská dominia. Racionelní hospodářství vyžaduje, aby se majetek soustředil do velkých celků, proti dřívějšímu roztříštěnému hospodářství malorolnickému a pachtýřskému. Odkud berou páni půdu?

Sahají po ní jak nahoru tak dolů. Za dřívějšího stavu král měl v zemi značný majetek pozemkový. Býval vlastně největším rentýřem. Tyto královy statky a dependence stávají se první kořistí pánů. František Hrubý, který u nás nejlépe vylíčil tyto změny ve studii „Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI.", takto plasticky líčí změnu v poměru zeměpána a šlechty: „Pohlédneme-li na př. na mapu země ještě v počátcích století XV., vidíme tu zajímavý obraz. Po celé zemi

rozsety jsou statky zeměpánovy. Velký počet měst, a to právě největších, jest jeho majetkem; vedle nich pak dlouhá řada pevných hradů a zámků, obtočených věncem vsí a závislých manů, sedících na drobných tvrzích a dvorcích představuje nám vedle jeho síly hospodářské také významnou moc vojenskou. Vedle těchto rozsáhlých držav bezprostředně zeměpanských rozložen je po celé zemi majetek církevní: biskupa olomouckého a bohatých kapitol a klášterů, zase především zeměpanského založení. Jen v tomto ohromném majetku drží několik magnátských rodů, jakými byli na př. Kravařové, větší majetkové celky. Vše ostatní, i přes nesčetný počet drobné šlechty, anebo právě pro něj, ztrácí se v tomto vskutku moři zeměpanské a na ní závislé moci církevní.

Než jaká změna po 150 letech! Za půl druhého století z velkého bohatství tohoto nezbývá zeměpánovi kromě šesti měst královských takořka nejmenšího kusu. Podnikl jsem zajímavou práci, — říká Hrubý, — abych na základě desk zemských na Moravě mohl podrobně sledovati tento vývoj, kterým zeměpán přišel v zemi o poslední kusy půdy a kterým celé zástupy šlechty vymaňují se ze závislosti manské od drobných původních ministeriálů, sedících na malých vsích, dvorcích a mlýnech, až k velkým rodům magnátským, z nichž některé z bohatství zeměpanského zakládají jmění, jež rovnají se celým knížetstvím u srovnání s poměry v sousední cizině."

Růst těchto velkostatků byl umožněn také tím, že za válek husitských drobná šlechta se silně vyčerpala a upadla úplně do závislosti na šlechtě velkostatkářské. Sociologové (Hans Raupach: Der tschechische Frühnationalismus) přičítají nedostatek vlastenectví naší šlechty v době národního probuzení tomu, že

v opak k poměrům v Polsku nebo v Maďarsku neměli jsme drobné šlechty, která v době národního probuzení tvořila přirozený most mezi šlechtou velkou a národním celkem lidovým. Je-li tomu tak, pak jsme pozbyli této důležité sociologické základny počátečního vlastenectví vinou válek husitských, ve kterých se zemané zakrváceli. Přirozeně druhý velký debakl prožila drobná šlechta za války třicetileté. Obě tedy doby, které jsou vždy určitou vrstvou národní mylně považovány za záchranu národní, od protestantů a svobodomyslných husitská, a od katolíků pobělohorská, projevují se jako doby, kdy hlavní element prvotního národního vzkříšení, drobná šlechta, se propadá do nicoty a mizí. Vlasteneckou náhradu za ni si národ vytvořil teprve později v ideologické inspiraci, kterou z obou dob čerpal pro sebe, z jedné kladnou, z druhé zápornou; z husitství národní pýchu, z Bílé hory národní žal.

Přesunem veškerého hospodářského života na velkostatky pozbyla města svého významu. U nás, stejně jako po celé Evropě, města upadají ve století XV. Není náhodou, říká Mendl v Sociální krisi měst ve stol. 14. (ČČH), že teritoriální rozvoj měst také v Německu končí prvou polovinou XIV. století, kdy města dosáhla již onoho rozsahu plošného, jehož pak po 400, po případě 500 let nepřekročila.

Velkostatek se brzy naučí poddaných používat jako pracovní síly, jež své pachtovné splácí prací. Bylo to jako by dnes do továrny chodily pracovat dělné síly po tři dni bez jakéhokoli platu. Otázka mzdy nepadala pak pro velkostatek vůbec na váhu.

Ale za dob Marie Terezie nejen u nás, ale všude v Evropě, se tento velkostatkářský systém už zase vyžívá. Robota naučila

lidi lenivosti. Vzala jim chuť k řádné práci. Čas, povinný na robotu, raději proklackovali a prozaháleli, aby jim zbyly síly na vlastní políčka. Začal se stále jasněji projevovat rozdíl mezi samostatnými majiteli hospodářství a mezi hospodářstvím poddanským. U nás z počátku se tento rozdíl jeví jako rozdíl mezi povahou českého a německého člověka. Němci byli většinou usedlí v horách, měli hospodářství malá a museli si přivydělávat jinou prací. Ta jim poskytovala peněžitý výkup z roboty, takže se mohli věnovat jen svému řemeslu a hospodářství. Byla to práce pro sebe a dělaná s láskou a pečlivostí. J. A. von Riegger ve své „Skizze einer statistischen Landeskunde Boehmens" z roku 1794 vytýká velký rozdíl mezi obyvatelstvem rovin a horákem. „To je téměř charakteristická známka mezi slovanskými Čechy a německými Čechy. Slovan v nejlepších, nejúrodnějších a nejrovinatějších krajinách zřídka kdy je schopen toho výkonu, jakého dosahuje a půdě přímo urvává Němec ve svých nevděčných, kamenitých a nehostinných horách." Ale sám jako by tušil, že tento rozdíl je sociologický spíše než povahový, říká na jiném místě: „Ostatně jest dosti výjimek. Tak právě nejnevděčnější část Krkonoš kolem obcí Rochlitz, Hochstadt, Semil, Nawarov, Jesseney, Starchenbach, Branna je obydlen jen Čechy, kteří Slovanům ve všem i v řeči jsou nejblíže; tito slovanští Češi se právě tak úsilně starají o svá polní hospodářství jako o průmysl, ve kterém ve svém způsobu výroby opravdu to daleko dotáhli, poněvadž ve svém podomním obchodě se sklem a jinými výrobky celý skoro slovanský svět procházejí." Stejné poměry sociální vytvářejí tedy u Čechů a Němců stejný zjev. A jako protiobrázek ukazuje, že tam, kde jsou Němci na rovině a tedy poddaní a robotní jako Češi, nijak se od nich ne-

liší. Tak říká: „Němec u Komotau, Saatz, Krumau atd. se od Čechů u Mělníka, Brandýsa, Pardubic, Kolína atd. téměř ničím neliší. Oba stejným způsobem dělají své živobytí zemědělstvím…“

Češi ovšem jsou většinou v podmínkách, kde vedlejším průmyslem nemají takovou možnost získat peníze, aby se vykoupili z roboty, a to má vliv na jejich pracovní morálku. „Čech — říká Riegger — žije na rovinách většinou ve velkých hospodářstvích, pro které není často dostatek rukou anebo kde není ani dosti průmyslu. Němec žije častěji v menších okresích a má malé podíly, které zpracovává plně a s veškerou pílí.“

Panovníci potřebují peníze na války a přirozeně dávají přednost tomu hospodářství, které je pro ně výnosnější a je stálejším a jistějším pramenem příjmů. A to jsou samostatná hospodářství, která také všemožně podporují. Nutí pány, aby vysušovali močály, rušili nepříliš už výnosné rybníky, mýtili zbytečně veliké lesy. Sama vláda tak zvanou raabisací dává rozparcelovat státní velkostatky a zabrané statky církevní a provádí tak větší pozemkovou reformu, než u nás za republiky. Pekař zjišťuje, že od r. 1654 až do roku 1848, tedy za dvě stě let, se počet poddanských stavení (čítáme-li vsi i města) víc než ztrojnásobil, na venkově bez měst víc než zdvouapůlnásobil. V letech od r. 1736 až do r. 1848 činí přírůstek 115 procent. Dobou tereziánskou počíná tedy nový rozkvět, a to dosti kvapný. Když si vezmeme malý úsek časový, jak jej zachycuje A. Riegger, pak vidíme, jak od roku 1780 za deset let počet vsí vzrostl o 100 a počet domů o 20000, a za další tři léta, od r. 1790 do r. 1793, počet vesnic se rozmnožil o 70 a počet domů o 10000. Země české byly tedy na velkém vzestupu. Třetina velko-

statků sama zrušila robotu a proměnila ji na pachtovní systém. Nové hospodářství se prosazovalo jaksi přirozenou cestou účelnosti. Mechanický pokrok, který přicházel ze Západu a čím dále tím více nahrazoval primitivní výrobní methody ruční práce prací strojovou, nutil statky k usilovnějšímu finančnímu a průmyslovému hospodářství a tak k novým výdělečným zdrojům, kterým starý rámec hospodářský nestačil. Čechy byly ze všech zemí rakouských nejpokročilejší a nejbohatší. „Nepočítáme-li Halič — praví Kerner — Čechy zaujímaly deset procent teritoria rakouské monarchie vlastní, obsahovaly čtrnáct procent jejího obyvatelstva a platily mezi dvaceti pěti a třiceti procenty příjmů... Tato fakta ukazují, že v roce 1790, vyjmeme-li na ten čas rebelující Holandsko a italské zábory, Čechy byly poměrně nejbohatší, nejlidnatější a přes velké změny v cestách obchodních a výrobních, hospodářsky nejpokročilejší stát mocnářství habsburského."

To vše dohromady jsou důvody, proč český sedlák zůstal vcelku k revoluci francouzské netečný. Cítil, že přes všechna protivenství se úroveň jeho stále zvyšuje a možnosti se rozšiřují. Byl za to v srdci vděčen panovníkům a proto mohl bez pokrytectví prohlásit Dobrovský před panovníkem, že český lid je k panovnické rodině ze všech národů nejloyálnější.

IV. ŽIŽKA PROTI FRANCOUZŮM

Éra bohemismu

Když Napoleon roku 1809 za války s Rakouskem hrozil, že monarchii rozbije a že oddělí její tři koruny od sebe, nevyvolalo to v Čechách žádné hnutí po samostatnosti. Bez ozvěny také

zůstalo dřívější zrušení Římské říše německé, které znamenalo, že česká koruna ztrácí důležitý volební hlas v záležitostech středoevropských. U Napoleona se neobjevil jediný z českých šlechticů, aby obnovil stará práva zemí koruny české a vrátil jim jejich samostatnost. Kdyby se byly uskutečnily plány Napoleonovy v roce 1809, byl by osud zemí českých velmi málo šel podle linie státoprávních cílů pozdějších. Čechy by byly jako v roce 1740 připadly buď Bavorsku nebo Sasku, v nejlepším případě by se byly staly doménou některého z Napoleonových generálů. O spojení celého českého národa v jednom státě se vůbec nemluvilo, jak říká náš známý historik J. B. Novák ve studii „Napoleon a my". (Naše doba r. 28.)

Naděje, které se místy v Čechách za francouzské revoluce vkládaly do příchodu Francouzů, ukázaly se klamnými a daly plně za pravdu výstrahám a strašákům Vavákovým. Dlouholeté války s Napoleonem vyčerpávaly zemi, jež byla zatěžkávána stále většími břemeny a musela platit stále větší daň krve. Lid viděl v Napoleonovi Antikrista, který přišel na svět, a nikoli svého osvoboditele. Vláda dovedla tohoto obratu v lidu znamenitě využít. „Je to zvláštní ironie osudu — praví J. B. Novák — když úřední manifesty rakouské a písně válečné z r. 1809 vyzývají Čechy k boji proti utiskovateli národů a při tom apelují na starou českou slávu a budí v něm reminiscence na války husitské. Vládě se skutečně podařilo rozvířiti lidové hnutí k boji proti velikému podmaniteli — bylo to po prvé za habsburské doby, kdy vláda apelovala přímo k masám lidovým a počala ozbrojovati lidové formace. Lid náš po prvé si začal uvědomovati svůj význam a toto sebevědomí ho již neopustilo."

Podle Vaváka se šíří v lidu a ve městech pověsti, že bratr císařův, arcikníže Karel, se dá prohlásit za krále českého. Do jeho „freikuru", svobodné legie, hlásí se Češi houfně. Svoboda Evropy se utekla pod naše praporce: vaše vítězství zruší okovy její a vaši němečtí bratři — nyní ještě v nepřátelských řadách — očekávají svého vysvobození — říká se v manifestu arcikníže Karla.

V boji proti Napoleonovi jde národ český bok po boku s národem německým. Praha se v roce 1809 stala střediskem německých protinapoleonských vlastenců, kteří se sem utekli po bitvě u Jeny. Byl tu Gneisenau a přemýšlel tu o plánech na osvobození Německa. Vévoda Wilhelm von Braunschweig v Trautenau a v Náchodě sestavoval nový prapor dobrovolníků. V Praze se po dvě léta ukrýval sv. pán Stein, hledaný Napoleonovým zatykačem, který pak z Trojského zámečku rovnou pospíšil v r. 1812 k ruskému carovi a podnítil ho k boji proti Napoleonovi. Skrývali se tu historik Dahlmann a básník Heinrich von Kleist. V jednom domě na Malé Straně předčítal Kleist svoje protinapoleonské drama „Hermannsschlacht". Byl vlídně přijímán v kruzích šlechtických, tak v domě hraběte Kolovrata. V legii, která se vypravila z Prahy, byli i Čechové. (A. Schmidtmayer: Geschichte der Sudetendeutschen. — Ernstberger: Die deutschen Freikorps 1809 in Böhmen.)

Báseň Kleistova měla u nás velký ohlas, který měl však podivuhodné osudy a nejlépe ukazuje změnu citového klimatu od dob napoleonských k dobám plného národního výbuchu. To, co v době Napoleonově má tendenci protifrancouzskou, průběhem doby dostává tendenci protiněmeckou. Dáváme v té věci slovo J. B. Novákovi:

„Když jedna z vlasteneckých brožur r. 1809, inspirovaná kruhy vojenskými, sama přišla na látky z české historie a přiváděla Čechům na mysl, jak Samo porazil Franky, když se chtěli zmocniti Čech, jak vpád Karla Velikého byl vítězně odražen, což divu, že poslední látky našly tou dobou obliby také v krásné literatuře.

A byly to právě z nejcennějších plodů české musy, které vyšly v době ještě se chvějící otřesy válek osvobozovacích, byly to bohatýrské zpěvy rukopisu Královédvorského, v nichž lze zřetelně pozorovati vliv let právě minulých. Do doby nejstarší sahá báseň Záboj, Slavoj a Luděk. Záboj — to je Sámo a boj jeho proti Luděkovu vojsku je první v historii známý boj Slovanů proti nadvládě veleříše Franské. Boj Zábojův platí týmž nadmutým Frankům (Francouzům), o nichž mluví vlastenecké projevy z válek minulých, třebas jich báseň nejmenuje. Jako Varus Augustem poslaný do země Cherusků, tak Luděk z rozkazu nenáviděného krále vpadl do země Čechů. V obou básních máme apotheosu bojů za svobodu, obě vznikly pod dojmem válek s novodobým franským podmanitelem.

Vliv Kleistovy básně na Záboje nelze při bližším srovnání popírati. V obojím případě jde o lesní bitvu, v obou básních se zpívá před bitvou o utlačování vlasti cizím vetřelcem, v obou básních dva vojevůdcové táhnou odděleně se svými sbory do boje, tam Hermann a Marbod, zde Záboj a Slavoj, v obou dojde k souboji s otrockým vojevůdcem tyranova vojska. V obou případech je vyvrcholení děje podobné. I slovy smyslu stejného se osopí Hermann na Vara: ‚Steh, du Tyrannenknecht, dein Reich ist aus', jako Záboj na Luděka: ‚Ty jsi parob nad

paroby krále, ty rci svému ukrutníku, že dýmem je nám velení jeho.'

V pozadí za oběma těmito stojí chmurná silueta korsického dobyvatele. V Praze, když roku 1814 slavili první výročí bitvy u Lipska, hráli drama Hermann der Cherusker, k němuž vydán tištěný prolog od Jana Herbsta; tak se jim líbila analogie starověkých bojů porobených Germánů proti Římu s boji současnými.

I v ostatních básních rukopisu Královédvorského hlavním thematem je osvobození vlasti od cizího utiskovatele vpadlého do země. Takovým zlým pustošitelem země Čechů je Vlaslav, poražený Čestmírem; polští dobyvatelé jsou vyhnáni ze země v básni Oldřich a Boleslav; od jařma tatarských podmanitelů je zachráněna vlast v básni Jaroslav a také v básni Beneš Hermanov jde o odražení vpádu nepřátelského vojska, které od Zhořelských hor táhne v naše krajiny loupíc a pleníc, berouc zlato a stříbro; Beneš Hermanov svolává lid, vede jej do boje proti plenícím Sasům a na Turnovsku nedaleko Hrubé Skály je zarazí a vyžene ze země. Poslední boje jsou vedeny z jakéhosi chlumu.

Výše jsme viděli, jak právě od Zhořelských hor se hrnula 1813 nepřátelská záplava Napoleonova vojska, spojená s pleny a kontribucemi, jejíž vlny byly zachyceny odporem zemské obrany, improvisované pod maršálkem Neiperkem na Turnovsku. Sasíci byli 1813 spojenci Napoleonovými a poslední bitva, která zachránila Čechy od vpádu, byla u Chlumce či Chlumu.

Zpráva o bitvě u Chlumce, jíž Čechy zbaveny nepřátelské zádavy, byla u nás přijata s takovým nadšením, že vedle jiných

projevů inspirovala Hanku k básnické oslavě kruté chlumské seče v Prvotinách pěkných umění 1814. Není divu, že tyto události působily také na pěvce rukopisu Královédvorského."

Až sem Jan Bedřich Novák. Zapomíná však jíti dále a říci ve svém článku: Tak tedy rukopis Královédvorský, který vlastenci byl později považován za nezvratný důkaz dávných a nepřetržitých bojů Čechů proti Němcům a potvrzoval tak Palackého mythus o věčném nepřátelství obou národů, měly v podstatě za inspiraci společný boj Němců a Čechů proti Napoleonovi a za vzor starogermánskou postavu Herrmanovu v boji proti Římanům. Bojuje-li Záboj proti Frankům a Beneš Hermanov proti Sasům, pak Frankové jsou tu ztotožněni s Francouzi a Sasové se žoldnéřskými a národně neprobudilými vojsky Napoleonovými. Později tato vedoucí síla, Francie a vedoucí osobnost Napoleon, se ze symbolů ztratí a zůstanou jen germánští Frankové a germánští Sasíci. Nemůže být větší ironie dějinné než tento zvrat v citovém přízvuku a změna smyslu historického symbolu.

A právě tak je to s postavou Žižkovou. Až do doby Napoleonovy je Žižka pohřben protireformací. Ale je to právě protireformační katolické Rakousko, které jej pojednou vyhrabává z prachu dějin, zbavuje achtu Říma a posílá do boje proti Napoleonovi. Žižka je tu opět bojovníkem proti intervenčním armádám, složeným ze všech národů, ale tentokráte jsou to armády nikoli papežského Říma a německého císaře, nýbrž intervenční armády korsického dobyvatele. Po desítiletí se však zase na tento protifrancouzský moment Žižkova vzkříšení zapomene a zůstávají pak jeho nepřítelem jen křižácké voje německých císařů. Měšťanská ideologie národní obrací citový

přízvuk, jejž dala Žižkovi doba napoleonská. Z inspirátora českých dobrovolců, statečně zápasících bok po boku s Německem proti napoleonským vojskům, činí pojednou inspirátora bojů Čechů proti Němcům. Věru, sotva větší paradox dějin lze si ještě představit.

Je zajímavé, že boj proti Napoleonovi ještě jednou sáhl pro postavu do dějin českých. Pro Grillparzera král český Otakar II. v dramatě „Sláva a pád krále Otakara" je vlastně symbol Napoleona; všechny zlé vlastnosti, panovačnost a dobyvačnost, krutost a sobeckost Otakara, pro které se naši soudobí vlastenci na rakouského básníka zle hněvali, vidíce v tom hanebný pamflet na české dějiny, byly vlastně míněny jako povahové vlastnosti Napoleonovy.

Na velké vlně vlastenecké, která v posledních letech Napoleonovy vlády nad pevninou zachvátila všechny národy a vyvolala v nich první národní probuzení většího stylu, Češi se tedy s ostatními národy evropskými svorně podíleli. Jejich vlastenectví české šlo tehdy plně ruku v ruce s vlastenectvím německým.

*

To je ostatně něco, čemu už dnešní doba velmi těžko dovede rozuměti. A tato zvláštní a nám dnes těžko pochopitelná doba trvala až do roku 1848. Je to doba vlastenectví zemského, doba, již možno označiti za dobu bohemismu.

Po Napoleonovi sbližuje Němce a Čechy především společný boj proti vládě Františka I., jenž sám „zosobněná nedůvěra" zavedl nad zeměmi mocnářství vládu nedůvěry policejní, tuhé censury a špiclovského systému. Tento režim šel do

dějin jako éra metternichovská. Pro toho, kdo chápe vývoj jako přírodní vývojovou křivku, v níž po každém zdvihu následují doby poklesu, po každém vdechnutí doby vydechnutí, po každé době evoluce doba involuce, ten musí dobu Františka I. považovati za protipól doby Marie Terezie a Josefa II. Zatím co za těchto dvou panovníků čas je bičován k největšímu spěchu, za Františka I. je čas zastaven. Nehybnost je jejím symbolem. Strach z reforem a revoluce bere na sebe formu víry v odvěkou neměnnost státního života; ustavičně se hledá bod klidu.

Ale čas se mohl zastavit jen u dvora. Nebylo jej možno zastavit ve společnosti, i když jí bylo vtloukáno do hlavy, že kolotoč, tanec a hanswurstiáda stačí vyplnit veškeré prázdné chvíle života. V tu dobu, kdy Vídeň se stává tradičně fidélní a rozkošnickou, na západě Evropy pokračují revoluční změny ve výrobě a revoluční změny ve vládním systému. Vývojišti těchto sil jsou Anglie a Francie; Anglie, jdoucí tempem vývojovým, Francie skoky revolučními. A éterické vlny z těchto dvou vývojišť docházejí do střední Evropy, i když je sebe těsněji před nimi Habsburky uzavírána. Z té doby proslulo přece v Rakousku podloudnictví, jež bylo organisováno dokonce jako akciové společnosti a pokles nebo vzestup jejich akcií byl pro vídeňský dvůr barometrem, do jaké míry zahraniční zboží a s nimi zahraniční myšlenky pronikají do říše zdánlivě hermeticky uzavřené. Vlivy ze Západu zasahují stejnoměrně Čechy jako Němce. Němci při tom trpí zpátečnictvím režimu silněji nežli my, neboť stojí pod bezprostředním vlivem velikého rozmachu německého ducha, jenž v Kantovi, Goethovi, Schillerovi a v romanticích vystřídal v Evropě dosavadní

vliv anglického deismu a francouzského pokrokářství. Bylo ovšem pro českého inteligenta právě takovou rozkoší jako pro Němce, když se mohl pochlubit svému příteli v největší tajnosti s některou z knih Kantových nebo Schillerových, které v Rakousku byly censurou zakázány.

Toto společenství boje je doplňováno vědomím společenství osudového. Němci a Češi v zemích našich jsou si tehdy více než kdykoliv později vědomi toho, že jejich minulost v této zemi byla společná. Svorně pomáhají ji křísit. Josef Hanuš v krásné a dosud málo oceněné publikaci „Národní museum a naše obrození" snáší bohatý materiál o tom, jak závodili Češi a Němci, podporováni šlechtou zemskou, ve snahách po vzkříšení slávy českých dějin. Je jistě příznačné, že o mnohé pracovníky z té doby byl později mezi Čechy a Němci sveden často těžko rozhodnutelný boj, které byli vlastně národnosti. „Historie," praví Hanuš, „činila vřelými českými vlastenci a buditeli i samy Němce: Dobnera, Voigta, Borna, Ungara, Cornovu. Tím mocněji působila na šlechtu, zejména na ty kruhy šlechty české, v nichž české vědomí, ne-li národně jazykové, aspoň státně politické nikdy zcela nevymizelo. Jistě také vlastní zkušenost to byla, jež kolem roku 1800 přiměla české stavy, aby rozdávaly úředníkům Pubičkovu „Chronologische Geschichte", „by synové jejich mohli se z ní učiti lásce a oddanosti k vlasti".

Pro většinu šlechty a inteligence tehdejší platilo, co dobře vyjádřil na sklonku této doby hrabě Thun: „Ich bin weder Tscheche noch Deutscher, sondern Böhme."

Šlechta dává pátrati ve Švédsku po vyvezených památkách, zejména hrabě Fr. Jos. Kinský a kníže K. E. Fürstenberg. Roku

1791 Král. česká společnost nauk věnovala z daru císaře Leopolda tisíc zl. na cestu Dobrovského do Švédska, aby se konečně zjistilo, co knih, rukopisů a jiných památek Švédové z Čech a jmenovitě generál Königsmark z Prahy odvezli a zároveň, aby se vyšetřilo, jakou historickou cenu mají historické památky a zda i jakými prostředky by bylo možno je získati nazpět, pokud by byly nepostradatelné. Šlechta otevírá své archivy a Palacký z jejího podnětu se stává „historiografem zemských stavů" a uloženo mu napsat dějiny Čech a Moravy.

Stejný zájem jako o historii má šlechta a tím politický národ zemský o vědu. Poněvadž university zůstávají tehdy zaostalé, zakládají se učené společnosti a studijní kroužky, vědě se otvírají salony a šlechtické domy. Praha má první ze zemí mocnářství vědecký časopis vysoké úrovně: Prager Gelehrte Nachrichten. Vědeckému zájmu děkujeme za vznik našeho Musea (1818) a jeho prvního českého vědeckého měsíčníku značné úrovně, založení Vlastenecké společnosti hospodářské, která tehdy sledovala také cíle vědecké, a Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách (1833). Šlechta pomáhá zakládat i spolky umělecké a osvětové, je činna ve Spolku ku povznesení hudby v Čechách i v konservatoři jím řízené, ve Spolku vlasteneckých přátel umění i ve vydržované jím akademii výtvarných umění a galerii, při založení technického institutu atd.

Při čtení vlastního životopisu Kaspara Sternberga, nadšeného adepta vědy, poznáváme také kořeny zájmu vědeckého. Šlechta jakožto majitelka značného bohatství země hledá ve vědě odpověď také na znepokojivou otázku, jak se vyrovnati s pokroky jiných zemí, zužitkovat bohatství hor a přírody a tak své hospodářství udržet na výši. Oddávajíc se abstraktní vědě

a podporujíc ji, má zároveň na mysli vědu užitou, kterou v její prospěch mohou na jejích statcích vhodně a výnosně použít inženýři agronomové nebo inženýři důlní. To ovšem nijak její zásluhy nesnižuje. Jestliže světská a duchovní šlechta barokní veškeru svou energii vybíjela v nádherném stavitelství a ve vášnivém pěstování hudby, šlo tu u ní také nejednou o cíle užitkové (chrámy a věřící) i požitkové (hudba na českých zámcích). Možno říci, že jako si barokní šlechta postavila svůj pomník v srdci každého obyvatele Čech v nádherných stavbách, v lidových písních a v soustavně prováděném výběru hudebních talentů mezi poddanými pro své zámecké hudby („co Čech to muzikant"), tak šlechta osvícenská a probuzenská si postavila v srdci obou národností v našich zemích nehynoucí pomník řadou vědeckých institucí, které zemi odkázala. U nás pomníkem tím je především Národní museum. Pod tímto klimatem mohla pak vyrůsti řada skvělých vědeckých osobností, příznačných pro naše probuzení, u nás Čechů zejména Dobrovský, Šafařík, J. Ev. Purkyně, kteří mají jméno světové, a Jungmann i Palacký, ač tento se stal později mluvčím stavu měšťanského a jeho nové éry.

V literatuře tento bohemismus je ještě výraznější. Projevuje se přirozeně nápadněji na straně německé než české, kde byl samozřejmostí. Němečtí básníci a spisovatelé považují dějiny české za dějiny stejně své jako Čechů. Karl Egon Ebert ve své „Vlastě" je dokonale česky vlastenecký. Uffo Horn píše drama „Horymír", „Přemysl Otakar II." a „Písně Milady na Milorada". Karl Herlos, který píše pod jménem Herlosson a později přesídlí do Lipska, aby i odtud podporoval vše české bez rozdílu národnosti, chrlí populární a drasticky psané

romány z českých dějin jako „Hus", „Žižka", „Poslední Táborita", „Valdštýn" a ve své době znamená totéž, co později pro obec čistě českou znamená Al. Jirásek. (Viz o něm a jiných Karel Sabina: Vzpomínky. A. Schmidtmayer: Geschichte der Sudetendeutschen.) Také Adalbert Stifter sahá do českých dějin v románě „Vítkovci". Značný význam pro naše duchovní dějiny má Alfred Meissner, který v pathetické epické básni „Žižka" vylíčil náčelníka husitů jako dokonalého demokrata a stal se tak spolutvůrcem Palackého mythu o demokratických husitech a demokratických Češích v nejstarší době.

Mezi českými Němci se ujímá dokonce představa, že jejich posláním je, aby tvořili most mezi němectvím a slovanstvím. Tyto názory representovány v Praze časopisem „Ost und West". Bylo to ovšem pojetí naprosto falešné, poněvadž neexistují národy, které by chtěly a mohly svůj význam zúžit na pouhý můstek. Ale rozhodně byli blíže tehdy k tomuto poslání nežli my, když jsme později také začali mluvit o tom, že jsme mostem mezi Východem a Západem. U nás to byl už dokonalý sebeklam, neboť žádný západník nepovažoval za potřebné naučit se česky, aby si mohl na př. přečíst ruské autory. V tom okamžiku, kdy jsme se z dvojjazyčného národa stali národem jednojazyčným, bez řeči světové, nemohlo být řeči o nějaké zprostředkující roli.

Společenství obou národů zemí českých charakterisuje Eugen Lemberg v „Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen" takto: „V lidu byl jasný rozdíl mezi německým a českým, poněvadž v něm hlavní rozlišující znak tvořila řeč. Ale v kruzích duševní kultury, ve šlechtě a v učeném a duchaplném světě byl tento rozdíl neznámý. Srovnáme-li to se

dvěma kulturními kruhy, které dnes vyplňují Čechy — tělesa to zřetelně od sebe oddělená, z nichž každý čerpá odjinud své síly, prochází vývojem sobě vlastním a působí na sebe navzájem jako dva sblížené, ale kmenově rozdílné organismy — vedle tohoto přirozeného dualismu Čech jeví se nám Čechy z doby prvního probuzení jako jediný kruh, vytvářený stejnými podněty, vedený stejnými učiteli a reagující na tyto vlivy jednotně."

Nejzajímavějším produktem tohoto postoje je německý pražský filosof a matematik Bernhard Bolzano (viz o něm Eduard Winter: „Bolzano und sein Kreis", jakož i sebranou korespondenci L. Čelakovského). Pro něho český a německý národ jsou dva bratrské národy stejného ražení. Ve svých myšlenkách vidí Rakousko rozbito a Čechy jako samostatný stát obou národností. Řekli bychom, že mu tane na mysli jakési nové Švýcarsko, které by se bylo mohlo vyvinouti z tohoto postoje mysli, jehož byl představitelem. Že Češi snili také už o slovanské vzájemnosti (tehdy ovšem jen literární) a Němci o německé vzájemnosti (tehdy také jen literární, neboť o jednotě státní jim nedal přemýšlet špiclovský a ostatnímu Německu nepřátelský režim Metternichův), to nemuselo nijak vadit. Vždyť Švýcar Rousseau dovedl být v nejlepších poměrech s jazykově totožnou Francií a přece zůstal Švýcarem, jako obráceně Švýcar Keller nebo Meyer byli v nejužším spojení literárním s duchovním Německem a zůstávali Švýcary.

Více než padesát let prožívali jsme tedy zvláštní vývoj úzkého společenství Čechů a Němců, který, kdyby byl šel touto cestou dále, mohl snad jednoho dne vésti k nové švýcarské tolerantnosti národní v zemích českých.

V. NÁSTUP MĚŠŤANSTVA

Druhé pojetí národa a rozchod s Němci

Rok 1848 je rokem nacionálních výbuchů. Ve střední Evropě tímto rokem přicházejí na politickou scénu nové síly společenské.

U nás s dravostí mladé vrstvy přihlašuje se nový politický národ. Až dosud politickým národem byla šlechta a duchovenstvo. Od tohoto roku je jím měšťanstvo. Přichází s takovou vehemencí, že na čas úplně vyřazuje bývalý stav šlechtický a duchovenský z politického jednání. Ale nemůže se ještě říci, že toto měšťanstvo je totožné s celým třetím stavem. Sedláci jsou stále ještě činitelem, který v událostech tohoto roku má mizivou účast. A měšťanstvo, které je zastupuje, je do té míry ještě připoutáno ke šlechtě, že ze řad české delegace na říšském sněmu ani nevychází návrh na zrušení roboty. Iniciátorem návrhu je sudetský Němec Hans Kudlich. Přes tuto neúčast selského stavu jednají přece naši měšťané s pocitem, že za nimi je číselná a mravní národní reserva velkého počtu venkovského obyvatelstva i českého dělnictva. Novější bádání ukázala, že doba metternichovského absolutismu nebyla tak temná, pokud jde o rozvoj hospodářství a životní úrovně obyvatelstva, jak se dříve líčilo. To, co bylo považováno za nezájem vlády, dnes se vysvětluje jako vědomé přenechávání iniciativy soukromému podnikání čistě podle liberálních zásad Adama Smitha (Hans Raupach: Der tschechische Frühnationalismus). Čechy si zachovaly charakter nejbohatší země ze všech zemí monarchie, jak jsme jej poznali už za Marie Terezie. Vedle vyspělého

zemědělství vynikají zejména textilním průmyslem a průmyslem zemědělským. Moderní továrna s anglickými stroji přichází do českých zemí už roku 1796. Sudetská rodina Leitenbergerů si svými zvědy v Anglii získá znalost anglických strojů a zavádí první „mechanickou" přádelnu. Jinou významnou iniciativní postavou průmyslovou je továrník a obchodník Liebig. Hlavní pracovní síla však stále ještě spočívá v ručních stavech a strojích. Ale jak rychle tito samostatní domácí podnikatelé jsou zatlačováni strojovou výrobou moderní, ukazuje nejlépe statistika „občanů, majitelů živností a umělců". V roce 1793 je jich 81 433, ale v roce 1843 počet jejich upadl na 39 576. To ukazuje, do jaké míry strojová výroba vytlačovala výrobu ruční a jak se průmysl soustřeďoval do větších a méně četných podniků. Ukazuje to také na velké vnitřní přesuny. Proslulé české plátenictví upadá a je zatlačováno jednak ostrou konkurencí strojové výroby z Irska, jednak pronikáním bavlny, zpracovávané hned od počátku modernějšími stroji. Kontinentální blokáda za Napoleona růstu průmyslu značně pomáhá, poněvadž ho zbavuje anglické konkurence. Později se snažíme svůj plátenický průmysl domácí zachraňovat hnutím folkloristickým, ale injekce ta na dlouho vývoj věcí nezadržela. Za kontinentální blokády se u nás velmi rozmohla zejména výroba cukru ze řepy, jež měla nahradit dosavadní dovoz cukru třtinového. Po určité krisi zavládne v Čechách mezi rokem 1836 a 1842 v cukrovarech přímo zakládací horečka. Hornický průmysl byl většinou majetkem šlechty stejně jako cukrovarnictví. Také železárny jsou většinou šlechtické. V roce 1847 je v Čechách 48 železáren s padesáti dvěma vysokými pecemi, jedenácti válcovnami a pěti pudlovnami, jež zaměstnávají 8194

dělníků. Na severu Čech se silně zpracovávalo sklo a v Egeru vznikl nový průmysl porcelánový. Velmi početné byly také papírny. Za Chotkovy správy země zmodernisovala síť silniční a v roce 1845 dostane se Praze železničního spojení s Vídní. V Praze se průmysl hromadil poměrně nepatrně a byl hlavně v rukou Židů. (Textilní barvírny.) Je vůbec zvláštním rysem u nás v tu dobu, že se průmysl rozmáhá rovnoměrně v různých částech země, zvláště ovšem na severu a nesoustřeďuje se na jednom místě. Přesto z osmdesáti čtyř parních strojů v Čechách v roce 1844 je většina z nich v pražských předměstích. Důvodem pro to je snad okolnost, že v horách a na venkově se hojně užívá síly vodní. To, že Praha byla ušetřena náhlého zprůmyslovění, zbavilo nás těžkého problému pauperismu, náhlého zbídačení širokých vrstev dělnických, kterým slynula zvláště Anglie. Dělnictvo té doby nemá také u nás toho socialistického uvědomění jako ve Francii. Hněv dělníků se obrací hlavně proti Židům a proti strojům.

Jak značně stoupl životní optimismus a také hygiena v zemích českých, je nejlépe vidět z přírůstku obyvatelstva za padesát let od roku 1793 do 1843. Ze 2,941 441 vzrostli jsme na 4,403 661. Poněvadž tento přírůstek se nijak neprojevil v počtu soukromých zaměstnání ani v počtu svobodných sedláků, připadá zřejmě na účet většího počtu dětí. Nová generace přichází tedy v neobvyklém počtu a brzy se začne hlásit o svá životní práva.

Jestliže pro dřívější politický národ, kterým byla šlechta a duchovenstvo, krylo se vlastenectví s pojmem země a zájmů těchto dvou stavů, nový národ politický, měšťanstvo, přicházelo s docela jiným ideálem vlasteneckým. Shodně podle učení

Herderova, Humboldtova a Fichtova národ se jim kryl s pojmem řeči. Český národ nebyl pro ně národ obývající české země, nýbrž národ mluvící buď českou nebo německou řečí. „Po jazyku svém vře národ", zněl okřídlený výrok Dobrovského. Příchodem měšťanstva se tedy zemský národ rozestupuje na národy dva. Překotný nástup početných nových českých generací žádal už z praktických důvodů český jazyk jak při vyučování v nejnižších školách, kde se ostatně udržel vždy, ale i ve školách středních a vysokých, jakož i ve školách odborných. Nemluvil pro to zájem jen výlučně národní. Byl to i zájem státní. Vždyť už za josefinské centralisace a školské germanisace si brzy začali odpovědní vysocí úředníci stěžovat, že německým vyhláškám lid nerozumí, jejich české překlady jsou do nesrozumitelnosti kostrbaté a že je tedy nutno, aby byli zaměstnáni na úřadech také lidé, kteří by s občanstvem mohli jednat v jejich jazyku a vládní nařízení jim sdělovat správnou češtinou. A ještě silněji tutéž potřebu cítilo duchovenstvo, když pojednou z vládních seminářů začali vycházeti kněží, kterým lid nerozuměl a od kterých se odvracel. Církev si vymohla, aby kněží byli vzděláváni nadále česky. Kněz, který byl ve stálém styku s lidem, byl také nejdůležitější postavou probuzenskou, důležitější ještě než český učitel. Šlechta z těchže praktických důvodů podporovala vyučování jazyku českému. Na Zbraslavi dokonce německý majitel panství založil první českou školu živnostenskou.

Naše literární historie, jež dosud nejlépe zpracovala tuto dobu, učinila zachráncem českého jazyka hlouček obětavých vlastenců literátů. Ale je to jeden z mnoha těžkých omylů, které se vlekou naším nazíráním na minulost. Český jazyk

nebylo třeba zachraňovat ani křísit. Na venkově žil neporušen; a svými překrásnými lidovými písněmi, duchaplnými a moudrými pořekadly a svéráznou, jadrnou a zemitou mluvou byl to naopak venkov, který zachraňoval český jazyk měšťanů. Víra v obrození jazyka literáty šla tak daleko, že se pokládá za svatosvatou skutečnost vtipný výrok jednoho z buditelů, který při návštěvě kavárny, kde se denně scházelo v letech třicátých sedm českých básníků a buditelů, prohlásil, že kdyby spadl strop na tyto literáty, byl by konec české literatuře (a tím ovšem také českého národa). Právem Josef Holeček v selském románovém eposu „Naši" patheticky se ohrazuje a dokládá, že česká řeč zůstávala po staletí neporušena u milionů sedláků. Bylo třeba jazyk pouze obohatit a slovníkem přizpůsobit tomu rozmachu duchovnímu a technickému, kterého mezitím dosáhla civilisace jak působením deistů a vynálezců Anglie, tak encyklopedistů Francie a vlivem Kanta, Goetha a romantiků Německa.

★

Nový jazykový pojem národa určil také novou politiku. Do politické arény vchází nový národ, česká buržoasie. Z počátku jde ještě s oposicí stavovskou a s její státoprávní politikou. V roce 1842 za vedení hr. Deyma, obou Thunů a rytíře z Eisensteinu stavovská oposice proti Vídni žádá rozšíření práv pro český sněm. U Deyma se tato oposice stupňuje až do té míry, že v r. 1848 odmítá utvoření říšského sněmu a v březnu dokonce navrhuje svolání generálního sněmu česko-moravsko-slezského. Ale mezi šlechtou a buržoasií českou brzy dochází k nedorozumění, jež má důvody ve zcela jiném nazírání na politické ideály.

Mluvčí buržoasie, Palacký, je v jádře přívržencem ideálů josefinských. Je pro silný centralisovaný stát. „Živým dějinám třeba dáti přednost před pergamenovými", prohlásil. Centralisovaný stát je mu souznačný s pojmem civilisace, která od malých celků postupuje k větším. Je nutno pouze v duchu zákona o polaritě sil vyvážit centralismus orgánem veřejného mínění, kterým je v nové době organismus národního tělesa. Proto buržoasie česká přijímá s lehkým srdcem utvoření říšského sněmu a žádá pouze, aby stát byl přeměněn na federalistický. To bylo diametrálně rozdílné od požadavků stavovských, které ve svých důsledcích byly by vedly k utvoření generálního sněmu zemí českých právě tak od Vídně odloučeného jako se to později za dualismu podařilo Maďarům. České měšťanstvo upouští od historických práv a svůj program buduje na právu přirozeném a na myšlenkách pokrokových. Uznává právo silnějšího státu na ústřední vedení záležitostí zahraničních, vojenských i finančních, pokud jde o záležitosti všem zemím společné, záležitosti obchodní a komunikační. Všechny ostatní záležitosti, zvlášť školské a jazykové, mají se vésti prostřednictvím sněmů národních. Palacký jde ve své modernosti — a jak později kajícně doznává: ve své revolučnosti — tak daleko, že nežádá zemské sněmy podle historických zemí, nýbrž rozdělení říše podle hranic jazykových. Každá národnost má se spravovat sama, mít svůj zemský sněm a své kasační soudy.

Tato myšlenka byla tak nová, že Palackému vynesla mnoho rozhořčených výtek. „O mně, jakožto historiku, mnozí lidé ani dovtípiti se neuměli, kterak já mohl v takové míře zapříti historické zásady" — vyznává později. Myšlenku jemu podob-

nou za naší samostatnosti vyslovila sudetská strana, ale naše vláda jí byla tak málo ochotna vyhovět, jako v roce 1848 vídeňská vláda Palackému.

S Palackého stanoviskem se nikdy nemohla smířit šlechta, která chtěla mít zajištěna především svoje privilegia zemská. Je dosud pánem větší části bohatství země a má velký vliv. Není proto divu, že po velkých zklamáních, která zažili pokrokáři čeští ve Vídni, začíná pozoruhodný návrat k feudálním představám politickým, které vyústí ve státoprávní program autonomie zemí koruny české a personální, nikoli reální unie s Vídní. Němci se při tom v zemích koruny české mají bezvýhradně podrobit české většině. O autonomii jazykové oblasti Němců není přirozeně ani řeči. To ovšem pro Němce není přijatelné a proto společná fronta obou národností v zemi vůči Vídni je už nemožná.

*

Ke ztotožnění národa s řečí přistupuje nový výklad národa, který je sice osobním dílem Palackého, ale stal se vbrzku majetkem téměř celého národa.

Ve smyslu učení Herderova je každý národ současně organismem, který jest stvořen k tomu, aby ve světě splnil úkol jemu zvlášť svěřený Prozřetelností. A ve smyslu učení Ludenova smysl národního poslání lze nejlépe vysledovat znalostí jeho dějin. Palacký, nadšený žák obou těchto myslitelů, vzal si za úkol najít pro Čechy jejich ideu národní, smysl jejich poslání mezi ostatními národy. Základní myšlenku mu dal Herder, který ve svých „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit" — prorokuje Slovanům velkou budoucnost. Slované jsou Herderovi v jádře pokojné, nebojovné, selské

plémě a poněvadž časy spějí od bojovných ke klidným, od vojáka k hospodáři, v budoucím věku práce a klidu budou tito pokojní Slované vedoucím plemenem evropským. Je to v duchu převládajícího tehdy ještě myšlení fysiokratického, které půdě přičítalo hlavní význam, ačkoli ironickou shodou osudu v hospodářství se těžiště už tehdy přesunuje z polí do továren a vedoucím hospodářským činitelem mezi národy se stávají nikoli Slované, nýbrž Anglosasové. Tento vývoj není však tehdy jasný ani Herderovi, ani našim jeho učedníkům. Epochu mezi Slovany vytváří známý Herderův výrok, který uvádíme: „Kolo měnícího času se mezitím točí nezadržitelně, poněvadž tito národové (Slované) obývají povětšině nejkrásnější díl Evropy, jestliže bude řádně vzdělán a obchodu otevřen, a poněvadž také jinak si nelze představit, než že v Evropě zákonodárství a politika místo ducha válečného vždy víc a víc tichou píli a klidný vzájemný styk národů bude podporovati, proto i vy, hluboce upadlí, ač dříve tak pilní a šťastní národové, probudíte se ze svého dlouhého, těžkého spánku, osvobodíte se z pout otrockých... Lze se nadít, poněvadž kolo dějin se ustavičně otáčí a národ za národem vstupuje na scénu volnějšího vzdělání, že i váš čas přijde i ty povětšinou krásné kraje, které obýváte, budou urvány ze spárů vašich utlačovatelů a stanou se zahradou lidskosti."

Z tohoto Herderova romantického blouznění Palacký učinil vědu a systém. V prvním díle svých dějin vylíčil stav dřevních Slovanů jako idylu práce a mírumilovnosti, stav absolutní rovnosti, absolutního bratrství a absolutní svobody. Bylo to zároveň v plné shodě s Rousseauovou vírou, že jenom divoch žije ve stavu dokonalosti a že všechny nectnosti a nemravy mu

přinesla teprve civilisace. Také Češi bývali takovýto demokratický blažený národ nežli se dostali do styku s civilisací. A tuto civilisaci jim představovali jejich sousedé, Němci, národ vojenský, žijící v řádu hluboké sociální nerovnosti, na jedné straně páni, na druhé otroci. Tento feudální řád nerovnosti a bojovnosti nebyl pro Palackého stupeň vývojový a tedy přechodný, nýbrž cosi, co je Němcům provždy vrozené, co je pro ně jejich platonskou ideou národní tak, jako pro Čechy platonskou ideou národní je idea demokratická. Je tedy posláním Čechů uskutečnit demokracii a uskutečnit ji mohou jen tím, že vččně se budou bránit opačnému pólu této myšlenky, která je u Němců.

Masaryk později myšlenku vlastního poslání Čechů pozměnil v ten smysl, že mnohem více důrazu položil na lidskost, kterou Herder nalezl u Slovanů. Podstatou české myšlenky Masarykovy se stala humanita, a to dokonce nábožensky podbarvená a plně se projevivší zejména v husitství a českobratrství, tak jako se v husitství také plně projevila Palackého původní demokracie Čechů.

Nové ztotožnění národa s jazykem a vytyčení rozdílu mezi dějinnou ideou českou a německou rozštěpilo „zemský národ" na český a německý. To bylo už pak nevyhnutelné. Nadnárodní idea, jak ji zastávala státní filosofie rakouská, byl pozůstatek dynastického a feudálního názoru vlastnického, kterému bylo nepříjemné každé vlastenectví, tedy i německé. Byl však v Rakousku hluboce vžit, takže česká šlechta jej ještě dlouho zastávala. Také největší básník rakouský, Grillparzer, v r. 1849 v článku proti Palackému prohlásil nový nacionalismus „za bláznovství, vymyšlené na německých katedrách, na kterých

učení blázni stupňovali ducha rozumného národa až k šílenství a zločinu a tím nakazili i Čechy". Grillparzer soudí s hlediska jakéhosi širšího rakouského národa, který podle tehdejšího očekávání Vídně mohl vzniknouti ze všech národů mocnářství. Jiní Němci, kteří nesdíleli rakušanství Grillparzerovo, byli nepříjemně překvapeni jazykově vlasteneckým hnutím českým, neboť soudili, že Češi, jejichž inteligence šmahem používala němčiny jako jazyka spisovného (Dobrovský, z počátku sám Palacký atd.), přijmou německou řeč za svou řeč světovou a nebude pak překážek, aby splynuli s rodícím se Velkým Německem. Než bylo také mnoho Němců, kteří chápali právo Čechů na vlastní jazykovou kulturu a Čechům při jejich jazykovém postupu nezištně pomáhali (viz Pfitzner: Geschichte der Sudetendeutschen).

Kamenem úrazu stala se teprve „idea národa českého". Odvěký demokratismus český postavený proti odvěkému feudalismu německému přinesl do poměru mezi oběma národy dynamit nenávisti. Učinil z nich ideově dva protipóly, které se musí ustavičně stýkat a potýkat. Palacký tím přirozeně nepřinesl nenávist jako něco nového do života českého. J. A. von Riegger v roce 1793 píše ve Skizze, že Čechové cítí „ještě zčásti" antipatii proti Němcům, a to netoliko k Němcům přistěhovalým, ale i k Němcům v zemi narozeným. Dodává k tomu, že odpor tento má základ ani ne tak v srdci samém, jako v neznalosti řeči, rozličnosti povahy a způsobu života a jiných vedlejších okolnostech. V této vysvětlivce dotkl se Riegger pravých příčin. Je jaksi v přirozenosti každého tvora a tedy i národa, že nedůvěřuje a bojí se všeho blízkého, co může být silnější než on, co s ním není totožné a čemu dobře

nerozumí. Ale právě proto, že je to cosi přirozeného, není to nic nebezpečného. Antipatie se stává nebezpečnou teprve, když se z ní udělá politický systém. A to je to, co Palacký z přirozené nedůvěry mezi oběma kmeny vedle sebe žijícími učinil a co po celé generace nadělalo strašné škody.

*

Když Palacký odmítal pozvání do Frankfurtu, kde se roku 1848 pokoušeli němečtí vlastenci dosáhnout spojení všech rozdělených částí bývalé říše, psal už pod dojmem vymudrovaného protikladu národa českého a německého. Přitom věřil ještě bláhovému snu, že možno Rakousko proměnit na slovanský stát a učinit jej hrází proti rostoucí síle živlu německého. Že to bylo bláhové, dokázal dostatečně průběh dějin.

Zato veliký stupeň politického vystřízlivění ukazovala jeho jiná stránka ideje státu rakouského, kterou oficielně prohlašoval v listině do Frankfurtu. Ač plně oddán ideálům slovanským, vidí největší nebezpečí pro lidstvo ve světovládě, o kterou usiluje Rusko. „Víte, pánové, která mocnost drží veškeren veliký východ našeho dílu světa; víte, že tato mocnost, již nyní vzrostší u velikost ohromnou, sama ze sebe a v sobě každého desítiletí větší měrou se sílí a zmáhá nežli to díti se může v zemích západních; že jsouc ve středu svém nepřístupna skoro každému outoku, stala se již dávno nebezpečnou svým sousedům; i ačkoliv majíc také na půlnoci bránu otevřenou, že vždy přece, přirozeným vedena pudem, zvláště na jih rozšiřovati se hledí a hleděti bude. Že každý krok, kterýž by na této cestě dále ještě učinila do předu, hrozí během čím dále tím rychlejším zploditi a založiti *universální monarchii*, t. j.

nepřehledné i nevyslovitelně zlé, neštěstí bez míry a hranic, jehož bych já, Slovan tělem i duší, pro dobré lidské neméně těžce želel, byť i tato monarchie prohlašovala se za slovanskou."

Kapitolu samu o sobě by vyžadovalo vylíčit, jak od jungmannovsko-kollárovského panslavismu se Palacký dostal k této protiruské idei. Velkým obratem u něho jako u většiny vlastenců bylo povstání polské 1831 a krutovláda, kterou Rusové v Polsku nato zavedli, jakož i střízlivé svědectví, které o Rusku přinesl Karel Havlíček Borovský.

Palacký ve své odpovědi do Frankfurtu jasně viděl, jakým nebezpečím pro Evropu jsou stepní prostory Ruska. Cítí, že tu musí být „záštita a strážce Evropy před asiatskými živly všelikého způsobu". Tehdy je přesvědčen, že tímto strážcem Evropy by mohlo být Rakousko jakožto spolek středo- a východoevropských národů. Kdyby takového spolku národů nebylo, „museli bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil". Nemohl tehdy ovšem ještě tušit, že tento spolek pro záchranu Evropy, ba humanity samé se vytvoří teprve za sto let po jeho slovech, ale že to bude společenství, o které se tehdy marně snažili němečtí vlastenci ve Frankfurtu.

VI. SJEDNOCENÍ NĚMECKA A ČEŠI

Sestup k výlučně citové a stavovské politice

S hlediska starých sil, šlechty a duchovenstva, mohl se nacionalismus až do druhé třetiny 19. století jevit silou rozkladnou a nesmyslnou. Odloučil americké kolonie od Anglie a roz-

bil rozsáhlé zámořské imperium Španělska na tříšť primitivních států. Ale za Napoleona ukázalo vlastenectví francouzské, že nacionalismus může být i velkou silou sjednocující. Napoleonova Evropa byla vybudována vlasteneckým nadšením francouzského třetího stavu, jemuž bylo evropskou koalicí reakce odepřeno právo k životu.

Tato skladebná síla nacionalismu měla za šedesát let znovu překvapit svět svou velkou tvořivostí. Jeho scénou byla střední Evropa, která od středověku byla ochromena tříští drobných států a svobodných měst. V letech šedesátých dochází k sjednocení Italie, jež dokončeno během příštího desetiletí za pomoci Německa. A od šedesátých let počíná také rychlý a překvapující proces sjednocení Německa samého. Ani jedno z obou hnutí není jen přirozeným procesem vnitřních sil. Nejsou to ani republikáni typu Mazziniho, ani liberálové frankfurtského parlamentu, kteří sjednocení provedou. Ti mu jen připravili půdu. V obou případech jádrem sjednocení je pevně vybudované a disciplinované středisko; v Italii stát piemontský, v Německu stát pruský. Šlechta je v obou případech loyálním pomocníkem. Italské sjednocení potřebuje ještě pomoci francouzské a německé; německé sjednocení se prosazuje bez cizí pomoci, a musí k tomu proti svým soupeřům a nepřátelům zakročit třemi bleskovými válkami. Oběma sjednocením vévodí diplomatické postavy: na jihu Cavour, na severu Bismarck.

K obojímu sjednocení Anglie, strážce kontinentální rovnováhy, mlčí. Jak si to vysvětlit, když si uvědomíme, jaký přesun sil tím nastává?

V té době je Rusko zase jednou strašákem Evropy. Hlavní jeho nápor směřoval do Středozemního moře. Sedm let před

italským sjednocením musela se Anglie pustit do špatně připraveného a neobratně prováděného dobrodružství krymské války, aby postup Ruska zarazila. Tenkráte Cavour nabídne Anglii pomocný sbor Italů. Anglii se od té doby mohlo jevit výhodou, bude-li mít jako strážce Středomoří a velký reservoir vojenských pomocných sil sjednocenou Italii. Při tom byla Anglie přesvědčena, že Italie pro nedostatek přírodního bohatství bude na Anglii tak jako tak závislá hospodářsky i politicky. Podobný důvod k anglické pasivitě byl i na severu. Proslýchá se v letech šedesátých, že si Rusko chce opatřit východ do širokého oceánu záborem Dánska. Kiel se měl stát hlavním válečným přístavem ruským. Krom toho v roce 1863 dojde ke krutému porobení polské vzpoury a Polsko se od té doby stává pouhou provincií Moskvy. Tím se ruský kolos posunul blíže do středu Evropy. Rakousko se svou slovanskou většinou bylo jako hráz proti Rusku nespolehlivé. Bylo tedy třeba hráze jiné, spolehlivější, jednolitější a vojensky zdatnější. Na druhé straně neviděla Anglie ráda, že Francie získala za pomoc od Italie Savojsko a Nizzu. Podobnými vynucenými kompensacemi, třeba na Rýně, mohla Francie snadno porušit rovnováhu na pevnině. Nemohlo proto být nevýhodou, když se Prusko stane silnou protiváhou jak Rusku, tak Francii. Bismarck těchto příznivých okolností plně využil, sjednocuje Němce a ustanovuje novou německou Říši, ze které je Rakousko vyloučeno — aby do ní vstoupilo později jen jako tajný spojenec v politice zahraniční.

*

Přijali jsme tento zrod Bismarckova Německa jako národní katastrofu. V boji proti němu jsme stáli věrně po boku Rakouska (poslední naše loyalita k mocnářství!) a později svými sympatiemi po boku Francie. V roce 1866 bouřlivák z revolučního roku 1848, J. V. Frič, přichází k nám z Berlína s plánem na odtržení Čech od Rakouska a přičlenění k nové Říši německé, ale jeho plán nenajde nikde podpory. Ostatně velký škrt přes něj učinil sám Bismarck, který nedovolí pruskému králi, aby přivtělením Čech ztratil rakouské mocnářství jako příštího spojence. Nenadálý německý kolos na severu nás děsí. Máme obavy, že Německo bude germanisovat. V době, kdy za hlavní znak národa se považoval jeho jazyk, svádělo to odstraňovat národnostní obtíže jazykovou politikou. My sami v té době překotně měníme dosavadní německý ráz našich měst na český prostým přívalem své většiny. Zdálo se nám, že i pro jiné může být otázka národnosti jen otázkou prosté většiny a mocenské síly. S pílí obzvláště svědomitou sledujeme každý projev přehřátého národního nadšení u sousedů; a každý plán kdejakého německého šovinisty rádi bereme za národní cíl všech Němců. Tehdy chybělo ještě celých padesát let do vystoupení Hitlera, jenž v „Mein Kampf" dokázal svým soukmenovcům, že je nejen pod jejich důstojnost, ale i biologicky nebezpečné pro jejich neporušené jádro německé, kdyby chtěli germanisovat. Za Bismarcka se ještě nevědělo, že němectví je netoliko jazykové společenství, ale především biologická jednotka a že rozmnožovat ji o poněmčené cizí biologické útvary je bastardisace biologická i kulturní.

Tehdejší doba je dobou požírání malých národů velkými a nabalování koloniálních národů na evropské mateřské země.

Je to období, shodně a vhodně nazvané obdobím imperialismu. Svrchovanou morálku mu dává Darwinova nauka: Přežije silnější. Stařec Palacký v roce 1874 naříká, že lidstvo opustilo kategorický imperativ Kantův, cit povinnosti co základ veškerého mravního bytu lidského. Naprosté sobectví jest nové škole jediným cílem, jedinou realitou. Mravní ušlechtilost, uznání povinnosti, zapření sebe a oběti z víry, z nadějе i z lásky se považují za pošetilost, touha po ideálech za bláhové blouznění: jediné pravidlo a vzor činnosti jsou jen „popudy dravců ušlechtilých". Tedy sobectví, ostražitost, úskok a násilí. Heslo: „kdo s koho, ten toho", „moc předčí nad právo", ujímá se za dnů našich, říká Palacký, v kruzích čím dál tím valnějších a hrozí netoliko uvrhnouti Evropu opět do barbarství, ale i zaplavit ji za nedlouho nevídanou dosavad krve povodní. Za této morálky světové nebylo divu, že slabí žili ve strachu. Vždyť podle základního pojmu měšťanské theorie o vlastenectví byla národnost jen jazyk, a dlouho-li by netrvalo, aby tato hlavní známka národnosti se ztratila a malí utonuli v moři velkého národa „s popudy dravců ušlechtilých".

Bylo tedy přirozené, že se i Češi báli. A strach je špatný politik. Především je k mnohým skutečnostem slepý. V roce 1848, kdy byl Palacký v plné mužné síle duchovní, viděl ještě dobře evropsky, i když špatně odhadoval Rakousko. Tehdy chápal, že je nutno, aby proti zlověstné vagina gentium, lůnu národů asijských, proti Rusku, stála tu v Evropě silná záštita. Tenkráte doufal, že jí bude Rakousko. Ale Rakousko od té doby neprojevilo sílu vzestupnou. Naopak, v jeho struktuře se objevily nebezpečné trhliny. Nejen že přišlo o severní Italii, ale muselo i Maďarsku dáti téměř úplnou samostatnost. Bylo

to, jako když se uprostřed monarchie rozevře sopečná puklina a útvar hrozí rozpadem. Maďarský příklad zahájil vnitřní rozklad. Také Češi od té doby žádají, aby země koruny české byly v rámci monarchie samostatny. Odstředivé síly v monarchii se dostávají do pohybu a už se nezastaví. Všechno směřuje k tomu, čeho se Palacký kdysi obával. „Pomyslete si říši rakouskou rozdělenou na množství republik a republiček — jaký to milý základ k universální ruské monarchii!" A přes to stařičký Palacký v roce 1865 ve prospěch tohoto množství republik a republiček odvolává svůj moderní program národnostní federace ve prospěch feudálního programu státoprávního; a současně opouští i svoje hledisko evropské. Jinak by byl musel vidět, že po selhání Rakouska má Rusko volnou cestu ke své universální monarchii, kdyby tu právě včas nebyla vyrostla mocná Říše německá. Vycházejíce ze strachu, zužujícího pohled na věci, nebyli jsme s to vidět pravé působení historických sil a z něho vyplývající evropskou nezbytnost sjednoceného Německa. Naopak, od té doby se stává rusofilství u nás „reální politikou". Už se přestáváme bát universální monarchie ruské. Utěšujeme se, že snad mezitím Rusko se změní a že samoděržaví se stane státem demokratickým. O tomto novém rusofilství, jímž překonáváme strach z Německa, říká správně Josef Kaizl v „Českých myšlenkách" (1896): „Ono nemohlo vésti k jinému, než k výchově národního velikášství, spoléhajícího nějak mlhavě na mohutného strýce a tím k odvratu od reálních obtíží vlastního postavení, od vlastních sil a výhradně českých úkolů; náchylnost k abstraktnímu horování a jalovému vyhrožování bývá snadno závěrečným stupněm takovéhoto strýčkovského slavomamu."

*

Když jsme nepochopili velkou historickou odůvodněnost Německa jako záštity Evropy před ruskou sfingou, bylo těžko očekávat, že pochopíme i jeho význam v poměru k liberalistickému Západu. Nemajíce hospodářské rozhodování v rukou, nepromýšleli jsme, k jakým důsledkům by anglické hospodářství vedlo v Evropě; spíše docela platonicky jsme Anglii a její hospodářský systém obdivovali. Ale pro Německo to byl problém prvotřídní závažnosti. Z národa se vynořil muž, který důkladně promyslil, kam by vedl systém svobodného obchodu, po kterém toužili všichni theoretičtí a módní liberálové. Představil si, jak by to vypadalo, kdyby Evropa byla cosi jako Spojené státy americké, zapojena na Anglii podobně jako americký neprůmyslový střed a západ byl zapojen na průmyslové státy amerického východu — bez jakýchkoli celních přehrad a všechny brány otevřené proudu anglického hospodářství. Co by se pak stalo? „Britové, jakožto nezávislý, do sebe uzavřený národ, učinili by pak hlavním vodítkem své politiky zájem vlastního národa. Z lásky ke své řeči a svým zákonům, zařízením a svým zvykům použili by pokud možno svých sil a kapitálu v průmyslu doma, k čemuž by měli dost příležitosti, ježto svoboda obchodu by jejich zboží otevřela trhy ve všech zemích. Sotva by přišli snadno na nápad, zařizovat továrny ve Francii nebo v Německu. Veškerý přebytek kapitálů v Anglii by šel nadále na obchod s cizími světadíly. Kdyby se měl Angličan vystěhovat nebo své kapitály jinde uložit, pak by stejně jako dnes před sousedními zeměmi na pevnině dal přednost těm vzdáleným zemím, kde najde svou řeč, své zákony a zařízení. Takto by se celá Anglie stala jediným nezměrným průmyslovým městem. Asie, Afrika, Australie byly by

Angličany civilisovány a posety novými státy typu Anglie. Tak by časem vznikl svět z anglických států pod předsednictvím státu mateřského, v němž by se evropské národy ztratily jako bezvýznamná a neplodná plemena. Francie by se podílela se Španělskem a Portugalskem v údělu, dodávat tomuto anglickému světu nejlepší vína a sama pít vína špatná; nejvýš by mohli Francouzi podržet výrobu některých módních předmětů. Německo by smělo tomuto anglickému světu dodávat sotva něco víc než dětské hračky, dřevěné nástěnné hodiny, filologické spisy a občas nějaký pomocný sbor, který by hynul v pustinách Asie a Afriky jen proto, aby se rozšířila anglická obchodní a výrobní nadvláda. A netrvalo by mnoho století a o Němcích a Francouzích by se v tomto anglickém světě mluvilo s takovou úctou, s jakou se dnes mluví o národech asijských."

Friedrich List myslel tu nejen za Němce a Francouze, ale za všechny Evropany. A myslel na štěstí ne jako knižní theoretik, který nezná omezení, jež tvrdá skutečnost ukládá theoriím, nýbrž jako hospodářský praktik. A z jeho ducha rostlo nové Německo. Je jistě symbolické, že sjednocení Německa zahajuje Bismarck teprve tehdy, když porazil liberály. Vznik Německa znamenal, že hospodářský střed Evropy se bude vyvíjet samostatně a soběstačně a že nechce být pouhým koloniálním přívěskem Anglie.

Události daly Listovi za pravdu. Negativním důkazem pro to je Francie. Ta přijala anglické volné hospodářství a otevřela se Anglii. A skutečně se stávala postupně tím, co jí List prorokoval. Ač v první polovině XIX. století byla ještě úctyhodným průmyslovým státem, soupeřícím nadějně s Anglií,

v druhé polovině už byla hlavně jen dodavatelkou šampaňského a jiných dobrých vín, sama pijíc laciná vína stolní, a pak už jen určovatelem módy a výrobcem voňavek. Souběžně s liberalismem hospodářským šel liberalismus myšlenkový. Všem silám byl dán volný průchod. A to u tohoto duchaplného, povrch věcí si cenícího a smyslného národa uvolnilo sílu rozleptávající kritiky, bezuzdné karikatury a neodpovědné literatury. Byla to cesta k vojenskému a duchovnímu Sedanu, který na ni čekal v roce 1940.

Německo se stalo protipólem Anglie. Ale ne protipólem hospodářským, nýbrž politickým. Hospodářství bylo podřízeno politice. Jestliže páteří anglického imperia byl kapitál, páteří Německa byla armáda. Hlavní sílu a morálku Britannie představovaly šiky strojových robotů, vyrábějících blahobyt pro vrchní kasty, hlavní sílu a morálku Německa představovala disciplinovaná armáda občanů vojáků. V Anglii je kapitál povznesen nad parlament, ale v Německu byla armáda povznesena nad parlament i nad kapitál. Armáda byla víc než pouhé vojsko. Byla zosobněný princip politický. Muži v uniformě byli údy železně organisované obce — polis — ohrožené ustavičně z východu a podvracované ze západu. Tehdy ještě málokdo tušil, že její poslání je vyšší než jen národní: že jest zároveň služebníkem Evropy. A přece vznikem Německa přichází ke slovu politický pól Evropy. Jeho základní hled je obrácen k národu, a ne jako v Anglii jen k hospodářství. Nikoli slepé síly hospodářské, nýbrž vidoucí síly politické mají přednost. Národ musí žít, zní tu heslo v době, kdy ještě v Anglii jediným příkazem bylo — kapitál se musí rozmnožovat vem kde vem, a znič, koho znič! Kdybychom byli zvyklí na-

zírat na Evropu i přes její národní roztříštěnost jako na celek, pak bychom považovali za docela prozřetelný vývoj, že v době, kdy hospodářství přechází z drobných závodů do mohutných trustů a kartelů, neznajících národ a lid, nýbrž jen svůj prospěch, že v té době pro národy nebezpečné se ustavuje konečně politický protipól Evropy. Proti pólu, kde hlavní slovo měl „homo economicus", vynořil se z hlubin času pól, kde hlavního slova se ujímá „homo politicus".

Tento epochální význam Německa nebyl pochopen ani námi, ani Anglií. Ba nebyl tehdy pochopen plně ani Německem. Anglickým současníkům Bismarcka stačilo, že Bismarck se chrání rozvinout obchodní konkurenci v Anglii, nechce s ní soutěžit loďstvem na moři a usilovně se snaží zachovat k Anglii dobrý poměr. Když si však Německo pod ochranou celní vybuduje mohutný průmysl a v něm docela nová odvětví, elektrické a chemické, když se v městech nahromadil početný proletariát, začíná se ohlížet po zahraničních trzích a koloniích. Bismarck se nerad dává strhovat směrem, kam vedou síly hospodářské, a jen s nechutí se pouští do politiky světového obchodu a kolonií. Nová generace vidí v jeho odporu k výv oznímu přístavu Hamburgu a k Africe důkaz, že Bismarck nestačí už přerůst své velkostatkářsko-junkerské založení a že nové době nerozumí. Teprve dnes je jasné, že se to v něm bouřil tvůrce politického protipólu Evropy, jenž tušil, že se nastupuje cesta chybná. Vývoj Německa po jeho smrti to dokázal. Německo ztrácí smysl své politické podstaty a snaží se kvapem učinit ze sebe druhou Anglii. Teprve katastrofa v první válce světové je vrátila jeho vlastnímu poslání, jež vidí své bohatství v národu a ne pouze v hospodářství a v jeho kapitánech.

*

Až do vypuknutí světové války je naše politika vcelku jednotvárná. To neznamená, že je chudá na barvy a zejména na barvy kontrastní. Právě naopak, pozorujeme v ní stálé střídání nálad. Jednotvárná je toliko svou malostí a neplodností. Když Vídeň dopřeje Maďarům dokonalou autonomii, vrací se celý národ i s Palackým k státoprávním požadavkům a chce naprostou autonomii i pro země české. Vzniká z toho dlouholetý bojkot vídeňské říšské rady, ale potom vítězí politická střízlivost a Češi se vrátí do Vídně. Přitom se držíme dále požadavku státoprávního, i když jej chápeme už jen jako politickou hrozbu. Chceme se uzavřít do úzkých hranic svých zemí, ale těšíme se z toho, že celé armády českých úředníků zaplavují země rakouské, Bosnu a Přímoří. Kariéra v těchto službách mimo země české láká, vytvářejíc nový silný stav v chudém českém prostředí, stav úřednický, ale doma omezujeme učení němčině jen na takovou míru, jakou dovoluje demagogie vlastenecké ulice. Rosteme hospodářsky a jsme tomu rádi, že zboží námi vyrobené má svůj trh v celém území rakouském, ale programově jsme pro hermetické uzavření zemí českých. Děsíme se toho, co by se s námi stalo, kdyby se mocnářství rozpadlo, ale každé příležitosti použijeme, abychom dali Rakousku najevo svou nenávist. Parlament je nám tribunou, kde vykřikujeme do světa svou nespokojenost, často oprávněnou a ještě častěji kverulantskou. Jsme vlastenci, ale vlastenectví bez rozpaků spojujeme s internacionální humanitou. Přitom humanita, hlásaná Masarykem, má nepříjemně tytéž názorové odstíny jako humanita zednářských lóží, ovládaných Židy, jak vytýká Wilhelm Fensterer (Das tschechische Nationalprogram 1848—1938). V Rakousku vládne na-

venek sice zkostnatělý císař byrokrat Franz Josef, ale vlastním vládcem je jeden „z pěti velkých Frankfurťanů", bankéř Rothschild se svými potomky. Masarykova humanita zmiňuje u nás napětí protižidovské. „Ekonomické a nacionální motivy, z nichž se antisemitismus u Němců vyvozuje, jsou při našem lidu v Čechách a zvláště na Moravě ve městech i po venkově dány měrou *trojnásobnou*", praví Kaizl a dodává, maje to za naši přednost: „Ale není antisemitismus v politice naší; nalézá překážku v humanitě a liberalismu českém." A zatím Židé jsou to, kteří ovládajíce noviny v rakouských zemích, štvou národ proti národu, jak si na to stěžoval už Palacký. A zatím co se národy rvou, strhují na sebe moc hospodářskou. Velký kapitál je u nás nenárodní. Při tom naše střední vrstvy jsou podnikatelsky zaujaty proti dělnictvu. Masaryk si před koncem 19. století stěžuje, že: „‚národ' je našim liberálům privilegovaná třída buržoasní. Jak se na počátku našeho obrození naše šlechta dívala na sedláka a měšťana, tak tento nedorozený sedlák a měšťan se svým šlechtickým pánem se dosud dívá na dělníka a čeledína." Dělník cítí, že v českých stranách nemá zastání a vytváří si svou stranu stavovskou, stranu dělnickou. Podobně i sedlák se organisuje politicky stavovsky. Stavovská politika je nakonec naší největší politickou moudrostí. Albín Bráf v „Listech politického kacíře" z r. 1902 mluví o bezmezné bídě a malosti naší politické ideologie. A praktická politika? „Jedni všechen český zájem politický zavěsili na hřebík vnitřního úřadního jazyka a vedou papírové a řečnické vojny pro pravou pro něj formuli", a přitom se „třesou před bičem svého — žurnálu". „Druzí reskriptovými slavnostmi volají šiky voličstva k praporu státo-

právnímu, snad v domněnce, že vůdcové železných šiků svými k velkým světodějným řežím nabroušenými meči uctivě zasalutují před historickou jeho posvátností a povelí: Zpět!" A třetí dokonce mají podle něho hlavu zaujatu celou jen starostí o klerikalismus.

Poměr k státu ztrácíme čím dále tím více díky ulici, zpracovávané demagogicky novinami. A k velké hospodářské politice chybčly nám všechny předpoklady. Rosteme proto do duchovního anarchismu, ne-li nihilismu. Je to důsledek toho, že ke dvěma nejvyšším projevům politické činnosti, ke státu a k hospodářství, máme poměr jen negativní: Chceme méně daní a méně povinností, přitom nejvyšší výhody. Jsme vytrženi nejen z dění světového a z jeho chápání, ale pomalu také ze skutečnosti. Kam až to vede, toho nejlepší ilustraci podává F. X. Šaldův výklad Masaryka, jak jej cituje Kaizl:

„Profesor Masaryk napovídá, jak dnes již v moderním proudění a vlnobití duchovém ten těžký, středověký, scholastický krunýř státu těžce se nese. Jak i velicí a silní národové mnoho sil spotřebují a zužijí na licho jen tím, že krunýř ten nésti musí; jak dnešní kultura pozvolna již opouští a stranou nechává ten stát, který byl kdysi předním a hlavním činitelem a prostředníkem kulturním, jak proudění namnoze již jiné, pohodlnější a účinnější cesty si našlo, jak dnes obchází se jím již do značné míry ten starý ctihodný institut... A jak snad i dříve nebo později nadejde doba, kdy stát těžkopádností svou ani již nebude moci plniti toho poslání kulturního, kdy moderní rozvoj duchovní — revoluce mravů a názorů — půjde mimo něj, přes něj a tím i proti němu, jak snad jednou, dříve či později, bude stát cize trčeti do moderního vlnobití a života jako stará před-

historická stavba dávno opuštěná a nezpůsobilá k obývání, jako archeologická a historická zvláštnost, jako stará, opuštěná, těžká, železná pevnost — stavba, z níž dávno život vystěhoval se do lehkých moderních domů a vil..."

Takto blouzní naše nejvyšší duchovní hlavy o státu, jako by už patřil do musea, ačkoli pro stát se rychlými kroky blíží doba, kdy bude musit národy zachraňovat před slepými silami hospodářskými a před drtivou vyssavačností kapitálovou. Když už liberalism, tedy až anarchistické odrůdy! Není divu, že v této náladě, ke všemu politicky vyššímu negativní, jednou zapochybujeme i o oprávnění existence národní, jak se přihodilo Masarykovi, který podle svědectví Albína Bráfa (Paměti) vážně uvažoval o tom, zda by nebylo lepší splynout s nějakým větším národem i jazykově; ale když tyto myšlenky jeho napsal H. G. Schauer, utekl od nich a překonal svou skepsi vemlouváním se do větší českosti.

Jestliže tento obraz je tak černý, nezapomínejme, že je to obraz našeho života jen politického. V té době rosteme však mohutně počtem a z národa se vynořuje řada talentů ve všech směrech duchovní a tvůrčí činnosti. Literatura a umění dohoní Evropu, celá kohorta skvělých historiků oživuje naši minulost, v hudbě dokonce vydáváme dva genie úrovně evropské, Smetanu a Dvořáka. Že obraz politického života je tak tmavý, není vinou jen naší. My toliko při nedostatku pevné politické základny znásobujeme v sobě skepsi, jež je vlastní celé době. Byla to doba velkého přelomu sil, kdy společnost nevěděla kudy kam a kdy všechno zrálo k velikému a neplodnému konfliktu, z jehož děsivého pandemonia teprve nyní vyplývají síly ukazující cestu ven z chaosu.

VII. AUTONOMIE V RÁMCI TAJNÝCH SIL

Třetí pojetí národa a osud Evropy

T. G. Masaryk podle svého doznání dlouho váhal a doma i v cizině oťukával situaci, než se rozhodl pracovat přímo proti existenci Rakouska. Naši politikové v souhlase s lidem všichni sice protirakousky cítili, ale protirakousky smýšlelo jen málo odpovědných politiků. Palacký po zklamání bachovským absolutismem pronesl sice okřídlená slova: „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm", ale samostatnost mimo rámec Rakouska si nedovedl představit a považoval ji za šalebný sen. Havlíček jako důvod proti samostatnosti uváděl existenci velkých států sousedních. Prof. Masaryk v knize o Havlíčkovi o celou generaci později vyslovil s ním a s Palackým v té věci plný souhlas. Nejhorlivější zastánce státoprávního programu, dr. Karel Kramář, považoval za fantasmagorii usilovat o samostatný stát, neboť by tento stát nemohl existovat už pro odpor Němců, kteří za hranicemi by nalézali silnou podporu. A Beneš ve své doktorské práci francouzské uvedl jako důvod proti samostatnosti „příliš těsnou dějinnou a hospodářskou souvislost" s monarchií.

Ale i kdyby se byla celá skupina odpovědných politiků postavila na totéž kladné stanovisko k mocnářství rakousko-uherskému, jaké zastával na př. Šmeral, sotva byl by výsledek války jiný. Smýšlení národa, jež si říkalo, že je protirakouské, ale bylo proti jakékoli autoritě státní, bylo by si stejně vynutilo odchod z mocnářství, zvláště když se Rakousko-Uhersko rozpadlo zvenčí a ne zevnitř. Osud Rakouska určil výsledek sil ve světovém konfliktu. Ostatní dodělaly nacionalismy drobných

státních útvarů, které obklopovaly monarchii, jako Srbska, Rumunska a nově obnoveného Polska, jež se shodovaly s Italií v tom, aby nad Alpami nezůstal žádný mocný útvar státní.

Důvody, které byly vysloveny proti samostatnosti našimi lidmi, nijak nepozbyly v roce 1918 platnosti, ale byly na čas značně otupeny. Velký kolos ruský, který měl Havlíček na mysli, svíjel se v křečích revoluce. Současně s ním oslaben do bezvládí a ožebračen do bezmoci stát Friedricha Velikého a Bismarcka. Tím také byla oslabena námitka Kramářova, že by mohli novému státu dělat potíže Němci, opírající se o Němce říšské. Dějinná a hospodářská souvislost, o níž mluvil Beneš, zůstávala sice nadále problémem (těch 70 procent výroby bývalého Rakouska v našich zemích při zmenšeném trhu!), ale což nebyli jsme na prahu nového věku, ve kterém se revolučně vytvářejí nové dějinné a hospodářské souvislosti?

Společnost národů se nám zdála dostatečnou náhradou za bývalé společenství národů v monarchii. Dokonce slibovala nám být tribunou pro světové uplatnění, o jakém se nám ani nesnilo. Její stanovy zaručovaly nám stejný hlas v radě jako Francii a Anglii. Netušili jsme, že právě to byl úraz a základní chyba Společnosti národů. Prozíravého politika by muselo hned napadnout, že nebudou mít o tento nový útvar příliš velký zájem mocnosti, které, jako Anglie, mají ve svém imperiu celý pytel takových nárůdků, jako jsou Češi nebo Lotyši, a přece spojení Češi a Lotyši mohou Anglii přehlasovat a určovat jí, co má nebo nemá dělat.

K tomu ještě ambice Společnosti obsáhly celý svět. Arnold Toynbee hned první léta po válce vypočítal Angličanům, že kdežto dříve před válkou se o zahraniční politiku staralo cel-

kem 16 menších států, z nichž 15 bylo evropských, po válce o zahraniční záležitosti pojednou projevuje čilý (a proto znepokojivý) zájem 47 menších států, a z toho většina, 25, je mimoevropských. Důsledek mohl být jen ten, že mocnosti přes všechny slavnostní sliby o odstranění tajné diplomacie začaly dělat politiku mimo rampy řečnického podia ženevského a o Společnost projevovaly jen tehdy opravdový zájem, když potřebovaly přitakající stádo a byly si jím jisty.

Ostatně první průlom do Společnosti učinily Spojené státy, ač Společnost byla dítětem Wilsonovým. Odepřely do ní vstoupit. Ale odepřely také zaručit pro budoucnost bezpečnost Francie a po jejich příkladu tak učinila i Anglie. Následky toho byly nedozírné. Od té doby je Francie nucena starat se o svou bezpečnost sama. Činí tak soustavou žoldnéřských států, které mají obkličovati Německo, jež je sice docela par terre, ale do budoucna svou zdravější hospodářskou základnou nahání strach i vítěznému státu francouzskému, volným hospodářstvím podlomenému. Od té doby začíná i naše úloha pevnosti v zádech Německa. A když pevnost, pak ovšem nemůže být z Česko-Slovenska žádné Švýcarsko, jak jsme slíbili na mírové konferenci. Vše, co bylo v pevnosti cizorodé, muselo být dřív nebo později považováno za nepřátelské a muselo se tím nebo oním způsobem odstranit. Za velké krise hospodářské, když vývozní průmysl sudetský je smrtelně postižen, využíváme situace a necháváme jej upadat, aby byla obyvatelstvu vzata hospodářská základna a aby hledalo svůj nový domov za hranicemi. Nebylo divu, že hledalo za hranicemi ne nový domov, ale ochranu a také ji našlo.

*

Vlastní stát nás nutil k převýchově našich navyklých anarchistických reakcí. Dvacetiletá státní existence byla příslibem, že náš anarchismus byl opravdu jen přechodným postojem a že se dá vykořenit. Dokladem byl náš positivní postoj k armádě. Také vůči státním potřebám přes všechny stranické boje jevíme pochopení. Za celých dvacet let se nestalo, aby státu byla podpora odřeknuta.

A přece tato zdánlivá převýchova byla cosi, co zachycovalo jen okamžitou dobrou vůli, ale neměnilo nic na našich základech, které byly nezdravé. Tak jako za Rakouska, zůstali jsme politickým útvarem stavovského sobectví. Veškerá naše politika spočívala na dvou stavech: selském, o který se dělila strana republikánská se stranou lidovou, a dělnickém, o který se dělila strana sociálnědemokratická s komunisty. Ostatní straničky jen tomu nebo onomu stavu nadbíhaly.

Z tohoto ústrojenství politického je vidět hned na první pohled hlubokou rakovinu našeho politického života. Z hospodářských sil vedle selství jsou organisovány jen síly zaměstnanecké, síly, jež mají v demokratickém a kapitalistickém řádu k hospodářství postoj negativní. Positivní síly organisovány nejsou, neboť to, co byla strana národní demokracie, bylo jen slabým pokusem o jejich organisování. A zde byl bolavý bod státu.

Hospodářské síly byly organisovány zcela neviditelně a zastupovány delegáty, o nichž veřejnost neměla ponětí. Jednou náš hlavní hospodářský publicista učinil pokus zodpovědět stále ožehavou otázku, do jaké míry jsou hospodářské síly v rukou národních. Zjistil nejprve, že není žádné statistiky, kolik se vyrábí pro domácí trh, a dále že národní příslušnost

podniků je věc stěží zachytitelná. Přesto se pokusil o odhad, který vyzněl pro národní průmysl více než z poloviny. Ale kdyby se to tehdy bylo mohlo psát, anebo kdyby vůbec byl chtěl tak psát a zjistit, kolik z tak zvaných národních podniků je skutečně českých a nikoli židovských, pak by byla bilance hodně žalostná. Přesto, že se ukázaly za republiky mimořádné průmyslové talenty mezi našimi lidmi — příkladem budiž Bata — bylo to vše nepatrné proti hospodářským kolosům „českým", jako byl Petschek, Weinman a tutti quanti. Připočteme-li k tomu hospodářskou účast našich „osvoboditelů", dlužné daně za osvobození, a nezapomeneme-li ani na ten padesátimiliardový dluh státní, snadno nám vysvitne, že hlavní hospodářské síly byly toho druhu, že se kontrole národa naplno vymykaly. Mohl se parlament kdy pokusit postavit se proti zájmům Petschkovým nebo Schneider-Creuzotovým?

Vlády v demokraciích jsou podrobeny silám hospodářským. Tyto síly byly u nás internacionální a všemocné. Vláda byla jejich bezvolným služebníkem. Byla nejen závislá politicky na Francii, ale také na neviditelné vládě hospodářské, jejíž sídlo bylo v Londýně. „Pět velkých Frankfurťanů" a jejich kohorta dědiců stála i v pozadí našeho státu. Naše samostatnost byla jen autonomií národa v rámci tajných sil mezinárodních.

A tak přes tak zvanou samostatnost neměli jsme ve své moci ani vládu, ani hlavní hospodářské síly. Každý pokus o samostatnou positivní politiku musel proto selhat. Jen v negaci jsme byli silní. Dobrou ilustrací této bezmocnosti byla námi vybudovaná Malá dohoda. Měla nám zjednat pocit větší bezpečnosti. Ale aby z Malé dohody bylo něco více než jen podpis na smlouvách, bylo nutno ji podezdít hospodářskou spoluprací.

V Malé dohodě šlo o státy výlučně zemědělské. Zdánlivě byla to kombinace docela šťastná: na jedné straně přeprůmyslovělé Česko-Slovensko, na druhé straně zemědělské státy balkánské. Průmyslové výrobky za plodiny! Ale závada byla v tom, že Česko-Slovensko bylo současně státem zemědělským, ve kterém stav agrární měl hlavní slovo v parlamentu. A sedláci nebyli ani ochotni se převratně přeorientovat, ani své statky prodat pánům z města na vily a rozsáhlé parky nebo na honitby, jako se to stalo před desítiletími v Anglii. Nemohl se přirozeně najít v celém českém národě jediný politik, který by se za tuto politiku s plnou váhou postavil a učinil z ní hnutí. Vždyť by to znamenalo zničit hospodářsky nejsilnější stav ryze český, rolnictvo, ve prospěch internacionálního a židovského průmyslu a kapitálu. Positivní plán musel tedy padnout a zvítězila negace. Malá dohoda zůstala nadále jen příležitostí k Benešovým výletům a žádnou jinou realitou.

Nedostatek pevné základny domácí pro vlastní positivní politiku činil z naší republiky trpného pokusného králíka mezinárodních sil politických a hospodářských. Když se Sověty rozhodly využít rozvratu, který v roztříštěné Evropě vyvolala velká hospodářská krise, již každý stát a státeček řešil samostatně a tím zvyšoval nejednotnost a vnitřní napětí v Evropě, byli jsme my první, kteří se Sovětům nabídli za můstek do Evropy. A vytrvali jsme po jejich boku, i když už revolucí ve Španělsku bylo jasno, co zamýšlejí. Ale současně i Západu jsme se nabídli jako můstek, když Rooseveltův zahraniční ministr Hull se pokoušel o obnovení volného obchodu ve světě, což znamenalo, že Amerika chce každé zamčené dveře vyrazit, aby měla kam s přebytkem své výroby. První z evropských států

jsme se zapojili do tohoto proudu amerického zboží, jehož záplava v konečných důsledcích byla by z našich zemí učinila jen distribuční filiálku amerického hospodářství. Zato jakožto povolný orgán mezinárodních sil, naší veřejnosti neviditelných, první jsme se vehementně postavili proti pokusům o mírové odstranční evropských napětí, ať už šlo o konferenci odzbrojovací nebo o Mussoliniho plán čtyř evropských mocností.

Beneš mohl dělat jakýkoli experiment v mezinárodní politice a mohl si být jist, že nenarazí doma na jiný odpor než stranickokverulantní. Národa se to nedotklo, jako se ho nedotýká, co dělá se svými žábami a ježovkami ve svém pokusném kabinetě profesor fysiologie. Chyběly nám národní orgány pro politiku evropskou, t. j. skutečná kontrola zahraničně politických sil a skutečná kontrola hospodářských sil země. Pod kontrolou národní byly jen stavovské síly zemědělské a dělnické, čili jen polovina sil skutečných. A to polovina, která svou podstatou je provinciální, zápecná a negativní.

*

To nám vysvětluje, proč nám unikl význam obrovské revoluce, která se stala v přímém našem sousedství. Teprve příchodem Adolfa Hitlera se naplnilo poslání německého národa. Bylo to poslání politického pólu Evropy, chránícího ji před slepými hospodářskými silami Západu, a poslání záštity Evropy před hrozícím přívalem ze stepních plání ruských. K celému tomuto procesu zaujali jsme stanovisko provinciální a zápecné, nechtějíce o něm nic vědět, a přitom jsme Benešovi dovolili v jeho tmavé komoře diplomatické nadále dělat experimenty, hovící skrytým silám mezinárodním.

Když šlo o hospodářskou katastrofu, politický princip Německa, zosobněný v Adolfu Hitlerovi a ve straně nacionálněsocialistické, vystoupil jasně, neúprosně a tvůrčím způsobem do popředí. „Homo economicus" byl tvrdou, ale přesto chápající rukou podřízen „homini politico". Nikoli záchrana podnikatelů, jako tomu bylo za krise na Západě, ale záchrana národa byla postavena na čelné místo. Naprostý nedostatek zlata umožnil Německu, aby dlouho netápalo a ihned našlo pravý revoluční nerv věcí. Poznává, že silou národa není zlato, nýbrž pracovní síla jeho obyvatelů, jeho výše úrovně životní a jeho výše úrovně duševní. Dělnictvo že není jen v dividendy se obracející síla pracovní, jež je národním břemenem, jakmile se vyčerpá, nýbrž že je podstatnou součástí národa; a jeho blahobyt že je příkazem celého tělesa národního. Po prvé dělník, který až dosud „neměl vlasti", jak zněla formulka marxistická, stává se ceněným údem národní pospolitosti.

Předchozí utrpení německého národa značně zkrátilo cestu k této epochální revoluci. Obrovský zločin na německém národě, nestoudná inflace v roce 1923, v jejímž pozadí jako bursovní spekulant byl i Roosevelt, učinila v jediném roce z celého inteligentního národa německého přes noc čtvrtý stav, proletariát bez majetku. A tento čtvrtý stav si našel nyní existenční základnu, nezávislou na mezinárodním kapitálu, a objevil se pojednou na mezinárodní scéně jako organisovaný stát národněsocialistický, který je odhodlán jít dále po příkazu národním a nikoli mezinárodním.

Ale sotva této revoluce bylo dosaženo, objevil se druhý nerv existence státu Bismarckova a Hitlerova. Jeho funkce záštity Evropy před hrozícími prostorami ruskými.

Rusko prodělalo mezitím velikou změnu. Dávno před světovou válkou se ho Evropa a Anglie přestaly bát, i když stále rostlo kilometry i počtem obyvatelstva, šíříc se do Asie. Bylo veliké, ale rok od roku slabší. Ujalo se o něm právem rčení: Kolos na hliněných nohou. Před technickým věkem jeho ustavičná hrozba spočívala v jeho obrovském válečném potenciálu, pokud hlavním potenciálem bylo množství vojáků. Ale už pruská válka v Rakousku ohlásila nový věk ve válečném umění. Ukázala, že příští války budou čím dál tím více problémem technickým: otázkou dostatečné výroby zbraní a obratného využití železniční sítě. V obojím Rusko, čím víc rostlo, tím bylo nedostatečnější. Nakonec bylo Západu jasno, že ruské nebezpečí je jako balon, který je plně závislý na průmyslovém Západu. Dokud spojenci dodávají válečný materiál, je ruské nebezpečí ohromné, balon se nadýmá; jakmile přestanou dodávat, balon splaskne. Rusko-japonská válka byla zkouškou této slabosti. Proto před světovou válkou Rusko mizí jako věčný strašák. A pro Anglii se naopak začíná jeviti strašákem Německo. Za vlády bolševiků se však situace obrátí. Uzavřeni před ostatním světem vybudují ve veškeré tajnosti ohromný průmysl válečný, který ve věcech vojenských je činí nezávislými na politické přízni kterékoli mocnosti. V pozadí tohoto budování tkví myšlenka, že jednoho dne budou moci zanésti komunismus do ostatního světa na bodácích a že v takovém případě budou snad státi proti celému světu nepřátel. Bylo proto pro ně prvním revolučním příkazem míti válečný průmysl tak veliký, aby mohl čelit všem. Do jaké míry se jim to podařilo, ukázala světu až tato válka. Adolf Hitler však na tuto možnost stále upozorňoval, ač ovšem marně. Dnes je Rusko

pro svůj obrovský vlastní válečný potenciál právě tak nebezpečné Evropě a světu celému, jako v době primitivních zbraní, kdy nebezpečí určovala jen velikost reservoáru vojenských sil a kdy Palacký volal po záštitě Evropy před universální monarchií ruskou.

To mění situaci v Evropě. Jedinou záštitou její je už jen Německo. Jediné ono má nejen dostatečnou armádu, ale také potřebnou odolnost mravní, aby nepropadlo bolševickému rozvratu.

Aby však mohlo splnit tento svůj obrovský úkol, musí mít celou Evropu jako pomocné zdroje hospodářské pro svůj válečný potenciál. Chtíc nechtíc soustřeďuje se kolem Německa celá Evropa. Německo překročuje své určení čistě národní a přejímá určení evropské. Bojuje rozhodující zápas o existenci Evropy. Vede Evropu k jejímu sjednocení.

*

Činí tak s jinou duševní výzbrojí, než s jakou se uskutečnilo sjednocení Německa Bismarckova.

Tenkráte hlavním ideovým nositelem sjednocení bylo Německo měšťanské. Tentokrát je to Německo vítězného čtvrtého stavu.

A s novým stavem se mění také pojem národa. Pro národ měšťanský byla národnost vyznačena jazykem. Toto vymezení už nestačí. U Francouzů bylo možno po desítiletí pozorovat, k jakým absurdnostem vede pojem národa, vymezeného jen řečí. Na Rýnu se za okupace objevili Francouzi, kteří mluvili sice podivným způsobem, ale přece jen francouzsky, kteří měli stejná práva jako Francouzi, ženili se s Francouzkami, mohli

být generály a theoreticky i presidenty republiky, a přece nebyli ničím jiným než černými divochy od Nigeru a ze sudanských savan. Také v Americe miliony osvobozených otroků černošských nebo indiánů mexických se mohou státi právě takovými členy amerického národa jako čistokrevní přistěhovalí Angličané a Evropané. V Rusku občané představují pravý orientální bazár evropských a asijských typů, a přece jsou všichni jedné národnosti: sovětské. Tady něco prostě nesouhlasí. Národ je zřejmě ještě něco jiného než jazyk.

A za svět prvně to vyslovili Němci: národ je biologická jednotka.

A národu nemůže být lhostejno, koho do sebe přijme. Velkolepé objevy brněnského mnicha Mendela ukázaly, že dědičnost je věc velmi závažná. Novější pak pokusy a pozorování zjistily, že nelze beztrestně křížit rasy nízké s vyššími nebo prostě rasy mocně se od sebe lišící bez ohledu na to, jsou-li k sobě v poměru ras rovných nebo vývojově odstupňovaných. Vždycky to znamená sestup vyšší rasy o mnoho stupňů směrem k rase nižší nebo spojení prvků, jež nikdy nemohou se zharmonisovat. Každá biologická jednotka má své bohatství genů, dědičných látek, které je nutno uchovávat v čistotě, má-li vydat pravé bohatství svých plodů a má-li projevit neporušeného genia své rasy.

Historická zkoumání H. S. Chamberlaina ukázala nám dějiny ve zcela novém světle, které doplňuje nové poznatky o biologické podstatě národa. Chamberlain ukázal, že na křížení ras vyšších s nižšími zanikly celé velké kultury civilisace. Význačným příkladem toho byla zvláště kultura řecká a civilisace římská.

Pojem národa se tedy docela přetváří. Není už výlučně totožný s jazykem, nýbrž s biologickou podstatou. Jazyk se stává složkou druhořadou. To znamená ovšem i revoluci v nazírání na úkoly státní. Dříve, za měšťáckého pojetí: národ se rovná jazyk, bylo snadné se vyrovnat s cizorodými prvky v národě. Vnutil se jim státní jazyk a tím problém zmizel. Moderní biologické pojetí národa nevidí v odnárodnění cizích národních prvků nijaké řešení. Naopak, odnárodněním vzniká těžký problém. Přináší nebezpečí, že kvalita národa upadne. A to je důležitý problém pro státníka: úpadek jakosti národní měl dosud vždy za následek úpadek tvůrčí síly a vedoucího postavení národa ve světě.

Toto nové pojetí národa doplňuje i nové pojetí „ideje národní". Myšlenka vývoje, kterou přinesl Darwin, značně oplodnila i historické bádání. Ukázalo se pečlivým studiem jednotlivých národů, že jejich povahové rozdílnosti jsou v podstatě rozdílnostmi vývojových stupňů. Bylo možno sestavit národy a plemena ve vzestupný žebříček. Na nejnižším stupni národy, organisované v primitivní ustrojenství kmenové, s vládním systémem patriarchálním a s primitivním náboženstvím uctívání duší zemřelých. Na vyšším stupni národové se soustavou feudální. Nad nimi činí monarchistická organisace, feudály ukázňující. Na dalším stupni jsou pak národové se silným stavem třetím, měšťanským. Každý tento stupeň má své charakteristické vlastnosti povahové, své charakteristické názory o státu a své charakteristické názory o Bohu. A historické zkoumání dosvědčilo, že plémě, určené k jistému úkolu ve světě, prochází postupně všemi těmito stupni a mění podle nich svou povahu a své nazírání. Mluví se dokonce o jakémsi

dětství, jinošství, mužství a stáří národů. Za tohoto stavu věcí jeví se pak docela naivní domnívat se, že jeden národ je trvale feudálního založení a druhý trvale patriarchálního nebo demokratického (jak to chtěl Palacký). I když není vždy jisté, že každý národ musí projít všemi zjištěnými stupni vývojovými, ba skoky přes určité stupně vývojové jsou velmi časté vlivem vyspělejšího sousedstva, je nicméně jisté, že vývoj je základním projevem životnosti každého plemene a národa. Není proto vědecké, přičítat určité vlastnosti určitému národu jako něco trvalého a neměnného.

Moderní dějinné bádání dokázalo dále, že národy v Evropě sídlící podléhaly stejným silokřivkám vývojovým a vytvořily proto kulturu a civilisaci, která u všech evropských národů má mnoho znaků společných. Vývoj šel obyčejně v Evropě tak, že každou vývojovou fázi zahajoval po každé jiný národ, který pak ji se svými zralými plody předával národům ostatním a urychloval jim svým příkladem vrůstání do nového řádu.

U nás tyto nové vědecké výboje proti nazírání Palackého prosadila škola Gollova. Jeho žák Josef Pekař učinil tyto myšlenky přístupné i širšímu publiku. České dějiny pro tuto školu nejsou výronem specifické duše nebo ducha českých dějin, rozvíjením nějaké vrozené ideje národa českého, nýbrž jsou „součástkou, kusem, výrazem nebo obměnou života evropského". A k nám Čechům speciálně evropský život přicházel od západu většinou prostřednictvím Němců.

Nové pojetí o společné evropské civilisaci, jež je civilisací arijskou, je určeno k tomu, aby sblížilo národy evropské. Všechny národy v Evropě cítí své bytostné spříznění. Dílo

evropské civilisace je všem společné. Přišel čas, kdy na ní mohou pracovat spojenými silami a s plným vědomím tohoto společenství.

*

Spolu s novým názorem o národu jako biologické jednotce je tím dán ideový základ evropského sjednocení. A je dán v pravý čas. Záchrana Evropy kategoricky vyžaduje jednotu Evropy. Dokud jazyk byl hlavním paladiem národa, byl z takové jednoty strach, ať přicházela od kohokoli. Nový biologický názor o národu odstraňuje však strach před odnárodněním. Biologické bohatství, uložené v krvi každého národa, stane se mu pokladem právě tak vzácným a úzkostlivé starosti vyžadujícím jako jeho tradice dějinné, uložené v srdci jako vzácná rukopisná kniha gotická ve zlaté skříncе. Tak jako národ bez dějinné tradice je jako muž bez stínu, Chamissův Schlemihl, tak i národ bez pevné biologické podstaty, vystavující se bez rozpaků míšení, je jako organismus, který se od pevného útvaru vrací k šlemovité pralátce, k protoplasmě. Odnárodňovat jiné znamená páchat biologickou sebevraždu.

Je to solidní vínek do základů nové sjednocující se Evropy. Zatím co na americké pevnině se vytváří tavící kotel — melting pot — všech národů a ras a zatím co totéž nebezpečí se tlačí na Evropu ze širých prostorů Rusi, kde se Asie doslova „kříží" s Evropou, Evropa je odhodlána střežit si žárlivě svou biologickou podstatu neporušenu. Jde dnes už o samý základ evropské civilisace.

Duchovní základy k její záchraně jsou už dány. To je zárukou, že i o její záchraně je osudem už rozhodnuto.

Americká a sovětská jednota je jednota v její nivelisaci. Jednota evropská je jednota v její mnohosti.

Mnohost evropské jednoty je výrazem jejího vnitřního bohatství.

Vnitřní bohatství slibem velké budoucnosti.

A pro nás sjednocená Evropa nacionálněsocialistická znamená konečně velký *positivní* cíl politický a hospodářský, který nám chyběl po celý strojový věk.

ČESKÁ POLITIKA PO MNICHOVĚ

Každá úvaha o problémech českomoravského prostoru a české politiky musí vycházeti z dějinných skutečností a tisíciletých svazků země a národa. Moderní český nacionalismus zdůrazňoval naproti tomu osudovost česko-německého nepřátelství, z čehož vznikala prakticky myšlenka dědičného boje, boje pro boj.

Palacký mluvil o naší úplné politické samostatnosti jako o „záludném snu", protože „pokroky mechaniky, rušící všeliké poměry času i prostoru, spojené s jednotící a centralisující mocí vzdělanosti vůbec, činí zachování malých států na evropské pevnině čím dále tím více nemožným". Havlíček napsal, že „samostatnost úplná byla by pro nás Čechy za nynějších časů, kde samé nesmírné říše v Evropě povstaly, jenom holé neštěstí". Přesto přepjatý český nacionalismus proti všemu politickému rozumu a proti historickým skutečnostem usiloval o to, aby dějiny starých říšských zemí Čech a Moravy, a tím dějiny a politiku českého národa, vytrhl ze staleté úzké spojitosti s Německou říší. Zapomnělo se na Rostislava, knížete Václava, Boleslava a Jiřího z Poděbrad, kteří pochopili, že

jsou boje, v nichž se porážky a vítězství mohou střídat, a dále boje, v nichž jedna strana nemůže nikdy získat trvalého vítězství. Hlasatelé osudového česko-německého nepřátelství nepostihli to nejdůležitější, že totiž český národ a české země jsou právě tou stranou, která v česko-německém boji nemůže nikdy získat trvalého vítězství.

Zhroucení ústředních mocností roku 1918 vedlo k úplnému odtržení zemí Čech a Moravy od oblasti německé svrchovanosti a k vlastní státní svrchovanosti v bývalém Česko-Slovensku. Na mírové konferenci nerozhodovalo ani státoprávní pojetí (historické hranice), ani pojetí podle práva přirozeného (právo sebeurčení), nýbrž jedině právo vítězů, kteří hledali vojenské spojence.

Politická mapa světa, která se zrodila v mozku vítězů, měla však opravdu jepičí trvání. Dynamika přirozeného dějinného vývoje nezná uměle vytvořených hranic a politických překážek. Veliký zvon historie udeřil na poplach a podal znovu zvěst, že se blíží konec starého světa, jehož vládci se neosvědčili. S tím však odbila na ciferníku evropské revoluce také pro český národ veliká hodina, aby se rozhodl buď pro nový, nebo pro starý svět.

Bouří-li moře, není možné, aby se na některém jeho místě nevzdouvaly vlny. Proto došlo k mnichovské konferenci dne 29. září 1938. Tímto dnem se začal obracet list dějin českého národa k nové kapitole, jejíž obsah a dosah jsme tentokrát ani netušili. Byl to okamžik, kdy se nám zdálo, že český národ je nejopuštěnější na světě, ačkoliv jeho zahraničněpolitická zásuvka byla přeplněna spojeneckými smlouvami a doklady o projevech přátelství. Domnívali jsme se tehdy, že nás sama

Prozřetelnost opustila, ač — jak dnes po pěti letech víme — pravdou byl pravý opak.

České země se tehdy zahalily v smutek, zatím co pařížská ulice jásala. Jak známo, Paříž připravila vracejícímu se Daladierovi velké ovace. Na letišti v Bourgetu bylo černo lidmi a pařížské ulice až k ministerstvu války byly vroubeny Pařížany, kteří, zpívajíce marseillaisu, se slzami vděčnosti v očích nadšeně zdravili automobil francouzského premiéra.

Každá porážka může být zhoršena, každé neštěstí zvětšeno, dá-li se postižený národ v takových chvílích vésti jen zoufalstvím a citem. Dne 5. října 1938 ráno Lidové noviny přinesly proslulý programatický článek „Účtování a co dále", v němž se mimo jiné pravilo: „Při svých málo realistických představách o svém okolí a o svých vztazích k němu dovolovali jsme si politiku, která je nejriskantnější, nejnákladnější, i když se zdála hrdinská. Dali jsme se do služeb boje ideologického, postavili jsme stát do fronty jednoho světového názoru. Nestyďme se nazvat chybu chybou — jinak nevybředneme z nových omylů a katastrof. Hledejme především lepší poměr k všem svým sousedům a nechme už toho ideologického mesiášství, na které náš národ v dějinách několikrát těžce doplatil. Proto naše politika musí, ať se nám to chce nebo ne, najíti nakonec dobrý poměr k Německu."

Téhož dne, 5. října 1938 odpoledne, dovídá se veřejnost, že se dr. Beneš vzdává svého úřadu presidenta. Píše tehdejšímu ministerskému předsedovi Janu Syrovému: „Poměry se změnily tak, že by moje osoba jako osoba politika mohla být eventuálně překážkou vývoje, kterému se musí nyní náš stát přizpůsobit, zejména také s hlediska mezinárodního a vzhledem

k potřebě získat rychle klid v celém našem okolí a dobrý poměr a spolupráci se sousedy. Sám pokládám za nutno pro sebe z nové situace vyvodit důsledky a ze svého úřadu odstoupit."

Po resignaci dr. Beneše zvolilo Národní shromáždění jednečnou většinou hlasů dr. Emila Háchu presidentem republiky. V posledním listopadovém dni, jehož nízkými mračny neprosvítalo slunce a v němž se studeně leskly čepele zbraní, tasených na pozdrav, vystoupil na prvním hradním nádvoří tváří v tvář vojákům hradní stráže muž, jenž se stal prvním českým občanem. Ve stejném listopadovém dni přijel v r. 1333 na pražský hrad sedmnáctiletý Karel IV., jenž našel zemi zpustošenou, vyssátou zemskými loupežníky, hrad zpustlý a pobořený. I vrátil zemi řád, bojuje bez rozpaků proti každému, kdo by se pokusil řád porušit. V prvním čase své vlády svolával na pražský hrad soudy, na nichž vyslýchal všechny, kdož přišli, a dával lidem spravedlnost. Posledního listopadu 1938 přišel opět na pražský hrad soudce, aby obnovil řád v zemi, jež byla štvána bouřemi téměř k potopení. Přišel muž spravedlnosti, stejný ke všem, aby oddělil správné od nesprávného, zrno od plev a aby po právu obnovil věčné hodnoty, jimiž žije tato země. Český člověk, který ztrácel v měsíci září a říjnu půdu pod nohama, pozvedl opět hlavu, dívaje se za mužem, jenž vchází do vladařských míst, aby načrtl národu novou politickou cestu.

První den po volbě vzdal dr. Emil Hácha poctu ostatkům sv. Václava. Kardinál dr. Kašpar vzpomněl po bohoslužbách v krátkém proslovu starého českého přísloví, že „šťastně skončí, co s Bohem bylo započato", a vyzvedl, že president republiky

si na začátku své úřední činnosti přišel do chrámu sv. Víta vyžádat pomoci Boží. Ve svatováclavské kapli uctil pak dr. Hácha po krátké tiché modlitbě ostatky sv. Václava, kardinálem mu podané.

Dne 30. XI. 1938 zaslal Edvard Beneš legálně zvolenému presidentu dr. E. Háchovi pověstný blahopřejný dopis, v němž pisatel zhodnocuje veliké služby, které nově zvolený prokázal své vlasti již ve své dřívější funkci presidenta správního soudu svým spravedlivým a rozvážným postupem ve věcech často nejdelikátnějších. A dodává: „Fakt, že se všichni u nás sjednotili na Vaší volbě, to jen zdůrazňuje. Přeji Vám, aby se Vám nová práce dařila, a aby stát i národ vyšel co nejrychleji a nejlépe z dnešní obtížné situace." Sám dr. Beneš tedy tehdy uznal, že situace českého národa, když jej opouštěl, byla „obtížná". A také ve chvíli nejčernější, kdy viděl krach své politiky, postřehl, že z této obtížné situace se může národ nejrychleji a nejlépe dostat, když jeho kormidlo uchopí muž proslulý svou spravedlností a rozvážností. Pozdější události ukázaly, že bude nutno tato slova důrazně připomenout.

Jak však reagovali političtí mluvčí na novou skutečnost? Říká se, že je lidské upadnout do omylu, ďábelské setrvávat v něm a božské najít z něho východisko. Ale pravda je mnohdy tak protivným lékem, že mnozí chtějí raději zůstat nemocní. Tak to bylo také s politickým vedením t. zv. Druhé republiky. Cítilo se sice všude, že je nutné změnit orientaci a likvidovat všechno, co bylo předimensováno a co se jevilo jako přepych. Bylo také započato — aspoň formálně — s odklízením stranického systému a stranického klíče, neboť v minulých letech faktickým vývojem se z politických stran vytvořila

druhá kolej veřejné administrativy a veřejného hospodářství, která vedla věci státu a samosprávy vedle zákonných orgánů. Devadesát procent energie našich politiků a státníků se vyplýtvalo na boj o moc a vliv mezi stranami, takže na národní celek už nezbylo. Beranova vláda neměla té revoluční linie, po které bylo třeba jít, aby se dalo mluvit o poučení z minulosti. Sama česká veřejnost vytýkala jí příliš pomalé tempo a nejasnost cílů. Členové vlády odpovídali, že se chtějí vystříhat jakékoliv překotnosti v reformách stůj co stůj, poukazujíce na to, že překotnost plodí syna Omyla a dceru Lítost. Revoluční methody prý nejsou ani v souhlase s naším národním cítěním a myšlením. Za těmito frázemi se však skrývala nerozhodnost, dvojakost a nedostatek jasné národněpolitické linie. Jen ojedinělé publicistické hlasy formulovaly nutnost zcela nové politické cesty jak doma, tak i navenek.

První měsíce roku 1939 však jasně ukázaly, že to, co se odehrálo s námi v r. 1938, nebylo definitivní řešení, nýbrž že šlo jen o episodu evropské revoluce, která se dávala na pochod. Rok 1938 skončil nejen snad změnou našich hranic, nýbrž zhroucením politické organisace Evropy, vybudované ve jménu idejí, v jejichž ovzduší byly ukuty versailleské smlouvy. V roce 1938 už Francie a Anglie neměly dost mravní síly, aby dovedly obhájit politickou soustavu na nich založenou. Příčinu této slabosti dlužno hledati ve vnitřních rozporech a v sociální nevyrovnanosti těchto dvou států. Proto se musila naplnit slova George Duhamela, který napsal 24. X. 1938 v „Paris Soir": „Budou-li se události vyvíjet směrem, v jakém nyní vidíme, že se octly, dojdou na řadu také Francouzi. I oni budou musit dát nakvap klíč pod dveře, aniž uhasili lampu a oheň

v krbu a mohli odnést zažloutlé fotografie svých drahých. Žádám Francouze, aby uvažovali o nynější vážné chvíli svých dějin. Bude to možná počátek jejich spásy." To však byly už jen akademické projevy jedinců bez moci a vlivu. Stejnými bolestmi trpělo také federativní Česko-Slovensko, jehož vnitřní potíže se stupňovaly den ze dne. Události dospěly tak daleko, že v úterý dne 14. března 1939 ve 13 hodin 25 minut oznámil bratislavský rozhlas, že půl hodiny předtím se slovenský zemský sněm v tajné schůzi rozhodl vyhlásit samostatnost slovenského státu. Tím dnem zaniklo federativní Česko-Slovensko.

Osudový obrat

Téhož dne o 16. hodině odcestoval president dr. E. Hácha zvláštním vlakem do Berlína k návštěvě Vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera. Muž, kterému připadlo těžké břemeno usměrňovat vývoj politických osudů českého národa po Mnichovu, vyznačil už ve svých dřívějších projevech, že svoje poslání vidí v tom, aby český národ respektoval skutečnost, kterou tvoří historické a zeměpisné včlenění českých zemí do mocenské oblasti Německé říše. Jako muž nejodpovědnější za naše zítřky se rozhodl sjednat sám osobně jasno o cestách, kterými se náš národ má nadále ubírat. Výsledkem Háchovy cesty bylo zřízení autonomního Protektorátu Čechy a Morava. Po návratu dr. Háchy do Prahy navštívil dne 16. března v poledních hodinách státního presidenta říšský ministr šl. Ribbentrop a odevzdal mu Vůdcovo prohlášení o zřízení říšského protektorátu nad zemí českou a moravskou. Výnos říšského kancléře o protektorátu Říše nad českými zeměmi prohlásil říšský mi-

nistr von Ribbentrop v rozhlase o třinácté hodině téhož dne. Ve 14 hodin 30 minut poté přijal Vůdce státního presidenta dr. Háchu na hradě pražském. Předseda vlády Beran vyslovil jménem vlády i jménem českého lidu Vůdci a říšskému kancléři a říšskému ministru šl. Ribbentropovi přání dobrého pobytu v Praze. Tím se začal první den našeho nového státoprávního života v rámci Říše.

Stojí za to připamatovat si, co řeklo k osamostatnění slovenského státu a k zřízení Protektorátu zahraničí. Londýnský ranní tisk z 15. března 1939 naznačil v úvodních článcích, že anglická veřejnost nebyla tímto slovenským obratem nikterak překvapena, a že naopak je v něm spatřován logický a nevyhnutelný výsledek neudržitelné situace, která se vytvořila v bývalém Česko-Slovensku. Times psaly mezi jiným: „Bylo lze s jistotou očekávat, že se Slovensko prohlásí nezávislým na Praze." Daily Express řekl: „Na burse nevznikla panika a britský národ nebyl ohrožen docházejícími zprávami." Anglické listy ze 16. března 1939 zdůraznily zejména klid a kázeň, s nimiž se uskutečnil pochod německých oddílů na české a moravské území, a zaznamenaly též, jak radostně byly pochodující oddíly vítány německým obyvatelstvem v Čechách a na Moravě. V komentářích se nadále poukazovalo na to, že se neuvažuje o nějaké britské intervenci. Listy připomněly v této souvislosti prohlášení Chamberlainovo, které učinil den předtím v dolní sněmovně, že Velká Britannie se neodchýlí pro obsazení českých zemí od dosavadních směrnic. Times pak zdůraznily, že „bylo rozumné a spravedlivé nepouštět se do války pro věc, v níž by se Německo mohlo dovolávat svědomí vlastního i jiných národů". Některé washingtonské listy otiskly prohlá-

šení senátora Shipsteada k vývoji v bývalém Česko-Slovensku, že jde o revisi versailleské smlouvy mírovou cestou. „Kdyby státníci, uzavírající smlouvy v roce 1919, byli měli zdravý rozum, nebyli by vůbec podobné smlouvy sjednávali."

Z německého tisku sluší zaznamenat zvláště tyto hlasy: Völkischer Beobachter z 15. III. 1939 napsal mezi jiným: „Den 15. března navazuje opět na tradici té doby, kdy se v Českém království počaly objevovat prvé známky ústřední moci německé! Geniální čin Vůdcův dodatečně opravuje tři století německých dějin. Je to jen nutný důsledek politického obratu, který se udál ve střední Evropě vlivem nacionálněsocialistických myšlenek, jestliže se dnes Říše vrací tam, kde kdysi měla jednu ze svých nejsilnějších opor." Deutsche Allgemeine Zeitung ze dne 17. března napsaly: „Pro nás je pořádek v bývalém Česko-Slovensku důležitým životním zájmem. Víme, že pro německé národní skupiny nebude snadné nalézti cestu ke zcela nové orientaci, která je dána 13 články výnosu o Protektorátu. Německá říše však má v úmyslu dokázat, že i tento nezbytný obrat je možný." President dr. Hácha uznal historický zákon, který Němce a Čechy po více než tisíc let udržoval pohromadě. Völkischer Beobachter z 15. III. 1939 řekl v této souvislosti prorocká slova: „Český národ nechť v dějinných událostech těchto dnů nespatřuje své národní neštěstí, nýbrž osudový obrat." A „Die Zeit" ze dne 16. března napsaly v úvodníku: „Bylo by netaktní a nemoudré zároveň, a především by neodpovídalo německému charakteru, očekávat nyní od Čechů lásku a nadšení. Správné, korektní a rozvážné chování bude také tu přesvědčivěji působit než přehorlivé ohýbání hřbetu."

To je jen část zajisté pozoruhodného ohlasu světového tisku. A co český člověk? Čtvrteční ráno 16. března v hlavním městě Protektorátu bylo už ve znamení ukázněného nástupu občanstva do jeho zaměstnání. V městě je klid. Dopoledne byly vyvěšeny na státních a veřejných budovách říšské vlajky, odpoledne bylo jimi vyzdobeno i mnoho soukromých budov ve vnitřním městě. Obyvatelstvo zvědavě prohlíží německé zbraně, k vojákům se chová přátelsky. Dělnictvo si počíná vzorně. Všude nastoupilo normálně k práci, odchody a příchody do továren se dály v naprostém klidu a pořádku.

Večer dne 16. března 1939 ve 22 hodiny 30 minut měl státní president dr. Hácha o své cestě do Berlína projev do rozhlasu, v němž pravil mimo jiné: „Po delším rozhovoru s říšským kancléřem a po zjištění situace rozhodl jsem se prohlásit, že odevzdávám osud českého národa a státu s plnou důvěrou do rukou Vůdce německého národa. Za tento projev důvěry dostalo se mi slibu, že našemu národu bude zabezpečena svébytnost a svéprávný vývoj národního života. Tento svůj slib říšský kancléř splnil dnes vydáním výnosu o Protektorátu Čech a Moravy, kterým se zaručuje našemu národu jeho vlastní národní bytí se všemi náležitostmi, potřebnými k uspořádání vlastních věcí a k pěstování vlastního národního života.“ Nyní bylo jasné, že o příštím vývoji našich věcí bude nejvíce rozhodovat poměr našeho národa k národu německému. A to byla otázka vzájemného poznání. Úřední statut, který byl vyhlášen jako ústavní základ tohoto soužití, dává Německé říši do rukou moc zmařiti na našem území všechno, čím by se mohl německý národ cítit dotčen nebo ohrožen. Na druhé straně však poskytuje nám takovou míru autonomie, že uvě-

domělý, bystrý, inteligentní a pracující národ může v jeho rámci růst sociálně, hospodářsky i kulturně.

Bylo však příkazem, abychom se zřekli všeho, co je v našem nacionalismu nesnášenlivého, aby síly, kdysi namířené proti sobě, přešly v ušlechtilé soutěžení a společnou práci ve společném domově obou národů.

Duchovněpolitický kvas

I pro národy platí stará zkušenost zahradníků: „Nechtějí-li stromy kvést, možno je těžkým zraněním k tomu přivést." Odtud otřelá, ale pravdivá věta, že vše velké se rodí v bolesti.

Nelze říci, že většina českých lidí, když naslouchali ve dnech 15. a 16. března 1939 projevům říšského ministra von Ribbentropa a státního presidenta dr. Háchy, dále zprávám a reportážím o vjezdu německých oddílů a o velké přehlídce na Václavském náměstí, také správně pochopila historickou hodinu a osudový přelom, k němuž tím došlo v našem národněpolitickém životě. Vůdce svým výnosem ze dne 16. března vytvořil toliko předpoklady k obnově pořádku, bezpečnosti a porozumění. Tím, že dr. Emil Hácha odevzdal s plnou důvěrou osud českého národa do rukou Vůdcových, byl národ zachráněn od bezprostředních úderů válečného stroje. Neznamenalo to však, že již tím bylo zcela postaráno o budoucnost českého národa. Rozhodnutí státního presidenta, znamenající principiální duchovněpolitický přelom, musilo proto přejít do krve každého Čecha a usměrňovat jeho počiny, myšlení a city, nemělo-li zůstat formou, která se nenaplnila činem.

Český národ se však brzy rozpadl na aktivisty, tábor vyčká-

vající a odpůrce česko-německé spolupráce. Do rodícího se duchovněpolitického kvasu zasahuje u nás pochopitelně svým způsobem vzplanutí evropského válečného požáru. Tábor aktivistických složek rostl úměrně s tím, jak časový odstup nám dovoloval se vyrovnat s převratnými událostmi, jak uvnitř mizela nezaměstnanost a venku německá armáda dobývala věčných vavřínů. Bylo ovšem jasné, že celek národa nemohl naráz pochopit události let 1938—39, když byl po dvacet let vychováván k zcela falešnému posuzování vlastní situace a evropských sil. Iluse a nepřátelská propaganda nalézaly tu a tam živnou půdu. Bylo tedy počítati s tím, že k přeorientování bude třeba jisté doby. Přitom však veliký význam měl smysl českého národa pro střízlivé chápání životních skutečností, který ovšem nemá nic společného s realismem určitých osob či směrů, nýbrž je projevem realismu vrozeného, jenž je zakotven v životním instinktu národa, vytvářeje tak jeho konstruktivní tradici pro obtížné situace. Čeští dělníci vracející se z Říše prohlubují osobním svědectvím pochopení pro nový a lepší řád, který nacionální socialismus buduje neúchylně na základech sociální spravedlnosti. K tomu přistoupila bědná katastrofa Polska a Francie.

Pro posuzování jak domácích poměrů, tak i toho, co se děje ve světě, byly pro českou veřejnost velmi cenné cesty a zájezdy českých novinářů: na polské bojiště po polské porážce a cesta na Západní val v únoru 1940, kde ještě před rozpoutáním válečného konfliktu na Západě si mohli naši novináři udělati správnou představu o tom, jak je Říše připravena. Koncem června a začátkem července téhož roku navštívila výprava českých novinářů významná místa západních bojišť.

Jaké bylo pohnutí těchto novinářů, svědčí telegram, který zaslali z cesty státnímu presidentu dr. Háchovi: „Dojati jsme šli po stopách slavného německého vítězství na Západě. Tím vděčněji jsme vzpomínali na Vaše historické rozhodnutí, kterým našemu národu byl zabezpečen klidný rozvoj a šťastná budoucnost." Čeští novináři právě proto, že viděli na místě nejen, co znamená válka, ale také, co znamenalo podceňování vojenské síly Říše, že viděli, s jakým elánem a nasazením všech sil německý národ se brání proti přesile, posuzovali jinak domácí záležitosti a jinak též na ně reagovali než některé složky veřejnosti.

S německé strany nám byla nejednou podána ruka ke spolupráci a bylo proneseno otevřené slovo. Vůdcova slova, že „není cílem a úmyslem Německé říše obmýšleti český národ břemeny, jež by ohrozila jeho národní existenci nebo jež by mohla jeho národní cit přivésti do konfliktu s všeobecnými nutnostmi Říše", dostávají osobitou náplň projevem ministra dr. Goebbelse k českým kulturním pracovníkům v Berlíně 11. září 1940, kdy říšský ministr nabízí nám možnost spolupráce slovy: „Pozval jsem vás sem, abych vám dal základ, na kterém bychom se mohli dorozuměti. Nežádáme od vás nic, co by bylo proti cti vašeho národa. Nežádáme, abyste dělali něco, co by vás snižovalo na úroveň parvenus, patolízalů, nebo vím, čeho ještě." „Nechceme" — praví dr. Goebbels — „potlačiti ani váš kulturní život. Naopak, rádi bychom vám umožnili bohatou výměnu. To se může díti ovšem jen na základě loyality. Musíte se tedy také vnitřně přihlásiti k dnešnímu stavu a nesmíte si ponechávati otevřená zadní dvířka, myslíce si při tom: Zvrátí-li se to jednou, tudy mohu uklouznout."

„Neříkejte, že český lid chce tak či onak. Lid myslí tak, jak jej učí mysliti vrstva jeho inteligence. Jeho představy jsou vždy totožné s představami jeho duchovního vedení." „Neměli byste nyní vy jako jeho duchovní učitelé, předstoupiti se vší vážností před český lid a říci mu jasně, že se musí rozhodnouti? Neměli byste mu říci, že český lid zvolil snad přece jen nejlepší cestu? — Viděli jste Rotterdam; právě vy můžete nyní oceniti dějinné rozhodnutí svého státního presidenta v jeho plné hodnotě."

Státní sekretář Karl Hermann Frank vrhá pak v několika projevech jasné světlo na historickou osudovost česko-německého soužití a vyvozuje z toho pro nás neúchylné závěry. „Čechy a Morava a národy, sídlící v tomto prostoru, ležely a leží nejen v německém politickém, nýbrž také v německém národním, životním prostoru. Prostorová poloha těchto zemí zakazuje jejich politickou samostatnost — alespoň pokud jde o státněpolitickou formu s protiněmeckou koncepcí." „Malý národ, sídlící uprostřed německé národní půdy a životního prostoru, jako Češi, který obdržel nebo převzal všechny evropské životní podmínky a svou kulturu od Říše a německého národa, musí si nyní konečně v Nové Evropě pod německým vedením ujasnit, že jediný smysl jeho dějin může spočívat jenom v nejužší součinnosti a spolupráci s Německou říší a německým národem a že vlastní samostatné poslání — snad dokonce proti Říši — nikdy nemůže mít a nemůže splnit."

„Velikým politickým úkolem dnešního dějepiseckého bádání a dějepisectví, avšak také úkolem vyučování dějin v českých školách, je více nežli kdy jindy vykládati veliký histo-

rický význam Čech a Moravy v německých říšských dějinách a odůvodňovati větu: Čechy a Morava nemohou — aniž jsou údem Říše — žíti, a Říše opravdu německá není myslitelná bez Čech a Moravy. Tato základní věta se musí stát obecným statkem všech Němců, avšak především také všech Čechů. Na tomto úkolu mohou i Češi spolupracovat." (Z projevu na slavnostní hodince Spolku pro dějiny Němců v sudetských zemích, 14. XII. 1941.)

Klidné a pokojné místo, jehož se našim zemím dostalo uprostřed válečných hrůz, svedlo však určité jednotlivce k tomu, že lehkomyslně posuzovali světové dění a dopřáli sluchu nepřátelské propagandě. Nejeden občan nedovedl opustit odumřelé představy a místo skromné práce, získávající důvěru Říše, dal se svésti výzvami uprchlých emigrantů k lehkomyslným činům, které Říše právem války musila tvrdě postihnouti.

Ve chvíli, kdy pod vlivem Benešových agentů a za Eliášovy vlády „hrdého mlčení" bujely tu mnohé zlořády a začaly se projevovat sabotáže, přišel k nám generál Heydrich jako Zastupující říšský protektor. „Tehdy" — jak při státním aktu v Berlíně řekl říšský vedoucí Heinrich Himmler — „mnozí v českém národě věřili, že nyní přichází tento obávaný Heydrich a že bude vládnouti jenom krví a terorem. V těchto měsících však, ve kterých se mu po prvé dostalo velkého úkolu, před celým světem viditelného, úkolu positivního, tvůrčího, ukázaly se jeho geniální schopnosti měrou nejbohatší. Tvrdě zakročoval, zjednal německé moci a říšské správě bezpodmínečný respekt, ale všem, kteří byli dobré vůle, poskytl možnost ke spolupráci." Heydrich dovedl potírat negativní zjevy positivním, pro celek užitečným způsobem. Bylo také hned

jasno, že na pražský hrad přišel socialista. „Po prvé, co stojí pražský hrad" — řekl státní sekretář K. H. Frank — „byli v jeho místnostech přijati čeští dělníci." Když koncem září 1938 vystupovaly k Hradu dělnické delegace z Česko-Slovenska, stalo se to jenom proto, aby demonstrovaly proti Benešově katastrofální politice. V říjnu 1941 byli přivedeni do pracovny Zastupujícího říšského protektora a stáli přímo před prvním představitelem Říše v Čechách a na Moravě, jenž je k sobě povolal. „Povězte mi své starosti a já vám odpovím, co mohu pro vás učinit." A skutečně učinil. Bylo nařízeno zvýšení mezd, těžce pracujícím zvýšeny příděly, zřízeny závodní kantiny, dělnickým rodinám s četnými dětmi poskytnuty přídavky a zbrojařským dělníkům umožněn bezplatný pobyt při dovolené na zotavenou. Naši dělníci poznali, že po všeobecných slibech mohou následovat také rozhodné činy. Heydrich dovedl získat i rolnictvo pro výrobní bitvu a zahájil vystěhování Židů.

Avšak i duchovněpolitická hladina se rozčeřila. Hlásí se k slovu řada publicistů, kteří pochopili, že národu se neposlouží tím, když se mu podává skreslený dějinný obraz, nýbrž že je třeba mu říci, jak se věci mají, s čím může počítat a co může dělat, chce-li nejen žít, ale i růst a sílit po všech stránkách. Vedoucí duchovní učitelé českého národa začali se vší vážností předstupovat před český lid, aby mu zcela jasně řekli, že český národ přece jen zvolil tu nejlepší cestu, když se dal cestou dějinného rozhodnutí svého státního presidenta. Uvědomit si dějinnou spojitost českých a německých zemí a nepřirozenost koncepcí, které naše země stavěly proti Říši, stalo se „jedním potřebným" dané chvíle. Svatováclavská tra-

dice se takto stává osou duchovněpolitického myšlení českého národa.

Státní president tomu dal i symbolický výraz dne 19. listopadu 1941, kdy odevzdal při slavnostní prohlídce korunovačních klenotů ve Svatováclavské kapli sedm klíčů a obdržel při tom tři ze sedmi klíčů do věrných rukou v opatrování. Při této příležitosti pravil pan president: „Korunovační klenoty, uložené ve Svatováclavské kapli Svatovítského dómu v Praze, jsou symboly věrnosti Čech a Moravy k Říši. Dne 15. března 1939 převzala Říše — od níž kdysi pocházela důstojnost českých králů — také ochranu těchto insignií a tím klíčnou moc. Pane říšský protektore! Odevzdávám vám, jakožto pověřenci Vůdcovu v Protektorátě, čtyři klíče ke korunovační klenotnici, které byly v mém držení." Zastupující říšský protektor odpověděl těmito slovy: „Pane státní presidente! Jakožto pověřenec Vůdcův v Protektorátě přejímám klíče, které mi byly podány, a tím i ochranu insignií. Tak jako korunovační klenoty platí za symbol věrnosti Čech a Moravy Říši, jste vy, pane státní presidente, dnes od Vůdce uznávaným garantem závaznosti a věrnosti Protektorátu Říši. A tak vám vracím ze sedmi klíčů, které jsou v mém držení, tři klíče do vaší ochrany. Spatřujte v tom důvěru a závazek zároveň." Tento symbolický akt zakončil staleté pochybování a znovu zdůraznil poznatek dr. Háchy, že Čechy a Morava budou vždy velké s Říší a vždy slabé bez Říše. Z tohoto poznání však vyplynula nutnost, aby české obyvatelstvo beze zbytku konečně nahlédlo závazek, vyvodit z této dějinné zkušenosti důsledky také co do vnitřního chování a převýchovy celého národa.

Když státní president Hácha v památném březnu 1939

odjel k Vůdci, vykonal státnický čin, jehož hloubky a praktického dosahu si dlouho nebyli vědomi ani t. zv. naši odpovědní političtí představitelé. Pro ně to byl pouze formální a taktický zvrat v české politice; nepochopili, že jsme se tím octli před zcela novou kapitolou českých dějin. Nepřihlížíme-li k ojedinělým aktivistickým jednotlivcům a složkám, zůstal český národ trčet na křižovatce, na kterou jej přivedla katastrofální politika dr. Beneše. Odpovědní političtí činitelé nepochopili, že Háchovo nastoupení svatováclavské cesty je pouhým počátkem, pouhou formou, kterou třeba naplnit opravdovým životem. Oficiální politikou se zatím stala taktika dvojí tváře, politika dvou židlí. Následky této nejzhoubnější politiky se také brzo dostavily.

Na nové cestě

V závažné chvíli byl konečně zahájen nový vládní směr aktivistických a positivních sil: 19. ledna 1942 byla povolána vláda dr. Krejčího, které byl dán do vínku úřad, později ministerstvo pro lidovou osvětu jako ústřední úřad pro duševní péči o český národ. Bylo tím dokumentováno, že při změně vlády nešlo snad pouze o výměnu osob, nýbrž o zásadní přelom v národněpolitické koncepci. Již po katastrofě Benešovy politiky pochopila většina českého národa, že stará cesta je chybná a že zájmy českého národa nesmějí už býti uměle zahrocovány proti Říši. Bylo zde sice poznání starých chyb, nebyla však jednoznačně a otevřeně nastoupena nová a lepší cesta. Tak se nechalo ujíti mnoho příležitostí a propásло se nejedno pozvání ke spolupráci. Český národ byl spíše admi-

nistrován než politicky veden. A většinou ti, kdož tuto správu řídili, nebyli sami prodchnuti novou ideou. Nelze se tedy diviti, že neroznítili ani své okolí pro nové myšlenky. Nebylo mnoho těch, kteří se starali o to, aby se český člověk blíže seznámil s německou revolucí, s vymoženostmi Říše a s výhodami a povinnostmi, které na nás čekají v jejím rámci.

Lze říci, že teprve od 19. ledna 1942 je úplná názorová jednota mezi činem pana presidenta a vládou. Kus osobní tragedie členů tohoto nového a záchranného vedení českých věcí je v tom, že za jejich vlády se provalil na těle našeho národa vřed, živený jednak emigrací, jednak ovzduším dřívějšího politického vedení. Atentát na Zastupujícího říšského protektora generála Heydricha dne 27. května 1942 byl pouze viditelným vnějším symptomem katastrofální cesty, po níž se dala část národa. Došlo k černým týdnům května a června 1942. Dnes již vidíme, že k nim musilo dojít — dříve či později, aby český člověk konečně prozřel a uvědomil si, kde je jeho nejzdravější místo. Českému národu byla poskytnuta poslední možnost zařadit se do řady malých národů evropských, budujících Novou Evropu pod vedením Velkoněmecké říše. Teprve teď došlo k opravdovému zvratu v politickém myšlení českého člověka. Po atentátu se stáhly nad českým národem černé hrozivé mraky. Atentát zlomil vzestupnou křivku česko-německého soužití a spolupráce. Vznikla situace, která otřásla stěnami i krovem našeho národního bytu. Tehdy, v ten přetěžký červen 1942, miliony Čechů a Češek kolem tribun i u amplionů a přijimačů slyšely víc než řečnicky silné a přesvědčující projevy našich vysokých úředních činitelů. Slyšely v nich vlastní

úzkost o osud českého národa, zavedeného na samý pokraj zkázy zločinci a bloudy. Slyšely v nich tepot vlastního srdce, tísněného odpovědností chvíle a úkolu. Slyšely, procítily a dojatě odpověděly svým slavným slibem věrnosti Říši. Tento národní slib postavil celou naši pospolitost i každého jednotlivce v ní před povinnost, čestně a do všech důsledků plnit převzatý závazek.

Státní president jmenoval v červnu 1942 Emanuela Moravce předsedou Kuratoria pověřeného výchovou české mládeže, která jako budoucí nositelka veřejného života má být včas a správně připravena pro příští úkoly. Brzy poté byly zvláštním nařízením stanoveny zásady t. zv. povinné služby mládeže, to jest zásady tělesné, duševní a mravní výchovy. Tím konečně česká mládež dostává vedení a výchovný řád, v jehož ovzduší se nově formují hlavně její kázeň a poměr k práci.

Čeští lidé odjíždějí do Říše, aby svou prací zahradili mezery, způsobené odchodem německých mužů na frontu. Je ctí, zejména pro mladé Čechy, že i oni se mohou zúčastniti tohoto pracovního zápolení. Kdysi, v dobách bývalého demokratického režimu, býval český mladík rád, že doma nezemřel hlady. Na cesty za poznáním práce v jiných státech a národech nebylo ani pomyšlení. Dnes má mladý český člověk možnost odjeti za prací do Říše. Mnohý si ovšem ani neuvědomuje, co pro něj znamená pracovat ve středisku nejvyspělejšího průmyslu v Evropě. Mladým mužům, kteří mají otevřené oči, skýtá pobyt v Říši nejen možnosti pracovní, ale i studijní. Poznávají přímo na místě mocné tvůrčí síly nacionálněsocialistické revoluce a pochopí, že jedině ta má právo stát se revolucí všeevropskou — arijskou. Převážná většina pracuje s láskou a

chutí, neboť ví, že musíme ukázat celé Evropě uprostřed mezinárodní konkurence, čeho jsou schopny ruce českého dělníka a mozek českého vzdělance. Jsme kulturní národ a musíme dokázat svou prací, že máme právo na život a lepší místo v zítřejší Evropě. Také péče o dělníky se přes všechna válečná omezení rozvíjí ve formě u nás dosud nebývalé.

Čechy a Morava byly odpolitisovány, t. j. zbaveny zbytečných politických bojů o moc. Na místo politické strany nastolena osvětová služba, která má za úkol prohlubovat národní, říšské a evropské uvědomění. Tak na místo politického boje nastoupila politická výchova, řízená úředním ideovým střediskem. Sociální cítění je prohlubováno a obětavost českého člověka ve prospěch potřebných a strádajících je organisována novou vrcholnou korporací české dobrovolné sociální péče, Sociální pomocí. Pod vedením ministra lidové osvěty soustředila se nejen naše mládež nové doby, organisovaná v Kuratoriu pro výchovu mládeže, nýbrž také Sociální pomoc a Veřejná osvětová služba.

Čtvrtý rok Protektorátu (1943) byl správně charakterisován jako *rok přelomu*, který následoval po letech vyčkávání a chytračení. České živly Říši nepřátelské postihla v tomto roce u nás v domovině těžká a rozhodná porážka. Vláda Čech a Moravy stála tentokrát tvrdě a věrně na straně Říše. Odmítla politiku vlády předchozí, která byla neupřímná a národu nikdy neukázala otevřeně, kam míří. Zdravý instinkt národa však tušil, že minulá vláda to nemyslila upřímně s Říší. Národ tehdy cítil, že nemá vedení. Minulá vláda po plná tři léta ponechávala národ na pospas nepřátelskému zkázonosnému vlivu. Náš ministr tehdy řekl: „Zítra historie zhodnotí, co všechno se

musilo vykonati, abychom od osudného 27. května 1942 došli k 26. únoru 1943, kdy ve velkém sále Lucerny k zástupcům všech vrstev národa promluvil v přítomnosti presidenta a české vlády stálý zástupce říšského protektora státní sekretář Karl Hermann Frank. Bylo to po devíti měsících těžkého zápasu s nepřátelskou propagandou. V okamžiku, kdy jsme nad ní získali vrch, kdy český národ vystřízlivěl a poznal, co je zrady a klamu ve slibech nepřítele, mohli jsme znovu navázat na památný 15. březen 1939 a začít budovat to, čemu říkáme česká budoucnost."

V tomto roce přelomu došlo také k zevnímu zdůraznění významu a zvláštního postavení zemí Čech a Moravy v rámci Říše: výnosem Vůdce ze dne 20. srpna 1943 zřízeno Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu a státní sekretář u Říšského protektora K. H. Frank byl jmenován Německým státním ministrem pro Čechy a Moravu s postavením člena říšské vlády.

Podle této nové úpravy je Říšský protektor v Protektorátě zástupcem Vůdce jakožto hlavy Říše, kdežto vládní záležitosti, zahrnující ochranu říšských zájmů v Protektorátě spolu s úkoly a oprávněními, vyplývajícími po této stránce z výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava ze dne 16. března 1939 a ostatních příslušných předpisů, vede přímo Německý státní ministr pro Čechy a Moravu, který též zastupuje Říšského protektora v případě jeho zaneprázdnění. Tato úprava se nikterak nedotkla právního postavení Protektorátu a jeho autonomie podle Vůdcova výnosu ze dne 16. března 1939, kde bylo stanoveno, že tento Protektorát je autonomní a spravuje se sám, t. j., že má svou vládu a že hlava autonomní správy Protektorátu (státní president) požívá ochrany a čestných práv

hlavy státu. Svá výsostná práva vykonává pak protektorátní vláda ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše. Příslušné vztahy protektorátní vlády a ostatních protektorátních orgánů, resp. jejich povinnosti vůči Říšskému protektorovi trvají však nyní podle nové úpravy jakožto přímé vztahy, resp. povinnosti vůči Německému státnímu ministrovi pro Čechy a Moravu. Obsah uvedených úkolů a oprávnění, právě tak jako obsah uvedených vztahů a povinností, zůstává přitom ovšem nezměněn.

Fakt, že Říšským protektorem je dlouholetý nejbližší spolupracovník Vůdcův a že Německý státní ministr, člen říšské vlády, vede vládní záležitosti tohoto prostoru ve vlastní odpovědnosti, tedy v poslední a konečné instanci, vrhá jasné světlo na mimořádné a osobité postavení Čech a Moravy v Říši.

Na východě zatím zuří jedna z největších bitev dějin. V Říši bylo vyhlášeno totální nasazení sil. Je samozřejmé, že Protektorát jako říšská země nemůže stát stranou při této celkové mobilisaci všech sil, zvláště když český národ nepřináší daň z krve. Proto státní president a vláda učinili dne 26. února 1943 prohlášení k národu, v němž se mimo jiné praví: „Velké chvíle žádají veliká rozhodnutí, přímé muže a ženy. Český lid se zachoval jako evropský kulturní národ po dlouhá staletí, poněvadž jeho vedoucí v minulosti vytušili dobře, že Říše německá, která tehdy Evropu vedla a tuto Evropu několikrát proti vpádu barbarů z východu zachránila, představuje záruku české budoucnosti. Víme, co je naší povinností k Říši a k sobě. Proto všichni k dílu! I u nás se nyní mobilisuje každá síla pro totální válečné nasazení! Fronta německých armád, která nás na východě chrání, potřebuje zbraně. Nedopusťme, aby přes naše

země se přenesla litice války! Nedopusťme, aby se naše děti staly otroky sovětského neúprosného státního stroje! Zachraňme svou domovinu před hladem a zpustošením! Znovu nás dějiny volají před svůj soud! Naši praotcové zastavili společně s ostatními evropskými národy nápor divokých Hunů. Odolali statečně vpádu Tatarů. Znovu udeřila hodina, kdy Evropa má zlomit útok barbarů, ženoucích se z východu! Splňme svou povinnost! Pro slabochy a váhavce není v Nové Evropě místa! Jen silným bude odměnou opravdový, důstojný socialismus v sjednocené Evropě."

Stejnou myšlenkou je motivováno slavnostní prohlášení státního presidenta a vlády Protektorátu z 16. prosince 1943, kteří jako jediní naši zákonní představitelé vznesli protest proti pokusu neodpovědných emigrantů vydati naši domovinu bolševickému imperialismu, jakož i založení České ligy proti bolševismu dne 17. prosince 1943, která si dala do svého štítu heslo: „Kdo nejde proti bolševismu, jde proti Evropě a ohrožuje svou domovinu."

Politika je péčí o blaho národa, česká politika je proto péčí o blaho českého národa. Čeští politikové od Mnichova až po 19. leden 1942 nešli opravdově cestou, jež je vyznačena tradicí svatováclavskou a kterou sleduje i president Hácha. Jejich politika neměla jasný hled a byla vším možným, vyjma péčí o bytí a blaho národa. Dlužno však konstatovat, že novému vedení české politiky se podařilo zachránit bytí národa jako základ a předpoklad dalšího zdravého národního růstu. V českém národě zvítězila rozvaha. Český člověk dává prací a klidným postojem najevo, že ví, kde je jeho místo v současném zápolení. Postaven před volbu mezi nacionálním socialismem a bol-

ševismem, rozhoduje se pro nacionální socialismus stejně instinktivně a bezpečně, jako se již před tisíci lety instinktivně a bezpečně rozhodl pro křesťanství. Český národ náleží k evropské západní kulturní oblasti, a proto v současném zápolení mezi evropským Západem a protikulturním Východem stojí osudově na evropské straně.

Za uplynulých pět let se zrodilo také v českém národě vědomí *národní pospolitosti*, chápané jako vědomí povinností vůči celku a jeho potřebným. Což není nejkrásnějším svědectvím správně chápané povinnosti k celku skvělý výnos sbírky na Sociální pomoc, z jejíhož výtěžku jsou podporováni chudí a potřební ze všech společenských tříd a vrstev, upadnuvší nezaviněně do bídy? Což nebyla zkouškou naší pospolitosti před časem pořádaná sbírka obuvi a starých textilií, v níž se měly osvědčiti zejména vrstvy, které k pracujícímu člověku neměly dříve poměr zvlášť hřejivý? Myšlenka pospolitosti není už u nás jenom prázdným slovem. Všechny složky našeho národa se semkly v společném osudu k společnému nazírání na povinnosti jednoho k druhému a tak nakonec k správně chápané povinnosti k celku, t. j. k národní pospolitosti. Vrátíme-li se ve svých myslích o několik let nazpět, kdy národ byl roztříštěn a vybíjel se v stranickopolitických štvanicích, a uvědomíme si při tom zároveň, jak obrovský pokrok za několik let učinilo naše národní uvědomění, které se dnes netříští na skupinky a skupiny, shledáme, že národ za posledních několik let se opravdu našel.

Při tom však nejde o národní pospolitost, která by byla vnitřně zahrocena proti německému národu. Boj o duši českého člověka, který vedla vláda z 19. ledna 1942, vytvořil u čes-

kého člověka předpoklady k správnému pochopení i pospolitosti říšské a evropské, k níž přistupujeme u vědomí, že v ní budeme jako celek dobrými a platnými členy právě tak, jako dnes je každý jedinec z nás dobrým a platným členem pospolitosti národní, neboť, jak řekl Baldur v. Schirach: „Příští Evropa bude svazkem nacionálních, ale také národních sil, bude obsahovat Germány, Romány, Slovany jako velkou rodinu, v které se nikdo nevzdá svých zvláštností, v které však nikdo nebude mít pocitu méněcennosti."

Česká politika nastoupila v dramatických hodinách evropské revoluce svatováclavskou cestu a tím zjednala jednou provždy jasno o tom, že se Češi a Němci nebudou již „potýkati" jako nepřátelé, nýbrž „stýkati" jako přátelé. Nynější vláda, která si je vědoma odpovědnosti za osudy českého národa, uchová si statečný, silný, čestný a pravdivý pohled do tváře doby. Neleká se strhnout krásnou masku tam, kde je ji třeba strhnout. Vede českou politiku tak, aby platilo také o nás, že „míti charakter a být Čechem je jedno a totéž". Ví velmi dobře, že také na ni se vztahují básníkova varovná slova o budoucím soudu národních dějin: „Chceme, aby naše činy budoucna zvážil soud, stoupnout si před dějiny a studem nezrudnout". A proto musila a bude musit stále a stále bojovat za očištění českého politického myšlení od škodlivých cizorodých nánosů, aby náš podíl, česká cihla pro chrám Nové Evropy, byl shledán přiměřeným.

Vládnout — znamená bojovat! Bojovat proti všemu tomu, co již jednou selhalo a co národu škodí, a za to, co se osvědčilo a co národu prospívá. Při tom však již nikdy nezbloudit!

PĚT LET KULTURNÍ PRÁCE

Každou větší politickou změnu provází v životě národa řada zjevů osobitých jak po stránce hospodářské, tak kulturní. Je-li taková politická změna pro národ kladem nebo záporem, to nejlépe ukáže nakonec kulturní život národa, který souvisí těsně s politickými i hospodářskými hodnotami. Národ představuje individualitu politickou, která žije tím mohutněji, čím více má možností kulturní tvorby. Jakmile stoupá kvalita národního života kulturního, je to známkou dobrých poměrů politických.

Když před pěti a půl lety český národ po dvacetiletém bloudění politickém, zrazen a opuštěn svými západními spojenci, stržil těžkou politickou porážku v Mnichově, zdálo se, že jeho budoucnost je v sázce. Vratkost politická byla provázena chmurnou nejistotou, jež se zmocnila všeho českého kulturního života. Politický rozklad pokračoval. V březnu 1939 se od českých zemí odloučilo Slovensko a prohlásilo se samostatným státem. Státní president dr. Emil Hácha se rozhodl vyžádat pro Čechy a Moravu ochranu Velkoněmecké říše, v jejímž srdci obě země přírodou a tisíciletým vývojem byly položeny.

Sto let nepřátelé německého národa a Říše strašili český národ, že každé těsnější sblížení s národem německým a s říšskou politikou povede k postupnému zániku českého národa. Ze strachu před „germanisací" čeští politikové hlavně po první válce světové spáchali velmi mnoho politických chyb, jež vyvrcholily v Mnichově roku 1938 a jimž udělal radikálně konec státní president dr. Emil Hácha 15. března 1939.

Po vyhlášení Protektorátu nechybělo hlasů, jež zůstaly věrny staré pošetilé politice a čekaly postupný zánik českého národa v objetí více než desetkrát početnějšího národa německého. S těmito škarohlídy se nedalo debatovat po léta. Svršených pět let nové politické formy českého národního života poskytuje však dostatek důkazů o tom, jak dalece životnost českého národa získala upřímnou dohodou s národem německým. Je tu dostatek příznaků, jak se bude dále slibně vyvíjet český život v rámci Velkoněmecké říše. Měřítkem je tu hodnota českého kulturního života. Dnes můžeme s klidným svědomím prohlásit, že uplynulých pět let potvrdilo staré historické pravidlo:

ČESKÝ NÁROD ODEDÁVNA SÍLIL A ZKVĚTAL SPOLUPRACÍ S NÁRODEM NĚMECKÝM.

Dnes po pěti letech vidíme, že český kulturní život neobyčejně zmohutněl, a hlavně získal na hloubce a opravdovosti. Německý nacionální socialismus byl nepřímým vychovatelem českého veřejného života. Nová hospodářská soustava vytvořila lepší podmínky hospodářské, a hlavně sociální. Po zřízení Protektorátu se česká politika zbavila demoralisující nejistoty, české hospodářství současně získalo začleněním do hospodář-

ství říšského neobyčejně příznivé podmínky vývojové. Zlepšené hospodářství přineslo zvýšení celonárodní životní úrovně. Kde stoupá životní úroveň, rostou současně potřeby kulturní.

V prvém roce Protektorátu se v českém kulturním životě daly zjistit určité nepřirozené křečovité zjevy, jež souvisely zřejmě s naočkovaným strachem před „germanisací". Byli jsme svědky trapné národní sentimentality, z níž těžil kulturní průměr a podprůměr v literatuře, výtvarném umění a hudbě. Český kulturní život rostl do šířky, ale ztrácel na hloubce a opravdovosti. Hrozila mu povrchnost. Temné živly se pokoušely nahradit politický boj, kterému bylo odzvoněno 15. března 1939, bojem kulturním. Byly tu snahy isolovat českou kulturu od kultury německé. Tyto podvratné a českému národu nebezpečné kulturní rejdy podporoval dokonce potají Eliáš jako předseda protektorátní vlády. Teprve v roce 1942, když nastoupil vládu kabinet profesora Krejčího, byla v českém kulturním životě učiněna přítrž nepříčetným snahám po nepřirozeném a provinčním separatismu.

Jako se nedala v uplynulých tisíci letech oddělit zdravá česká politika od politiky říšské, tak se také v uplynulých tisíci letech nedala oddělit hodnotná česká kultura od kultury německé. Výkvět svérázné české kultury vyvěrá ze společných hodnot obou národů, kteří se prolínali odedávna rodově a rasově. Jako bylo mohutné energické zúčtování s českým politickým reakcionářstvím, tak bylo třeba jednat také s českým bezbarvým reakcionářstvím kulturním, které s velblouda mělkého internacionalismu rázem přesedlalo na jankovitého mezka ještě mělčího separatismu.

Hlavním úkolem ministerstva lidové osvěty, které bylo zřízeno v roce 1942, bylo českému národu ukázat, že česká kultura za nových politických poměrů a v novém nacionálně-socialistickém hospodářství Říše má před sebou netušené možnosti. Po dvouleté práci myslím, že máme za sebou úspěch, na který můžeme být hrdi. Český člověk už nevěří, že by mu hrozila „germanisace". Vidí, že se jeho národní kultura důstojně a přátelsky vyvíjí vedle veliké kultury německé. Německý národ se vlídně zajímá o poklady kultury české a německá kultura poskytuje opět, jak tomu bylo v minulosti, hodnotné podněty k tvořivosti kultuře české. Smír politický byl doplněn spoluprací kulturní.

Na počátku této úvahy jsem řekl, že nejlepším měřítkem počinů politických je ohlas kulturní. Politický omyl provází vždy pokles národní kultury. Politická prozíravost připravuje půdu kulturnímu rozkvětu. Pět uplynulých let ukazuje nad slunce jasněji, že říšská politika státního presidenta dr. Emila Háchy byla a je politikou správnou a prozíravou. Svědčí o tom neobyčejný rozkvět české kultury v době od roku 1939 do roku 1944. Podrobnější pohled na hlavní obory českého kulturního života nám to potvrdí.

Spojovacím článkem mezi politikou a kulturou jsou v moderní době tisk a rozhlas. Úroveň a rozsah tisku i rozhlasu jsou měřítkem intensity duchovního života národa. Válka svými železnými požadavky dolehla ve všech národech na tisk a rozhlas. Tisk je omezován všude výrobou papíru a rozhlas výrobou přijímačů. Přes nedostatek papíru vychází na konci pátého roku Protektorátu a v pátém roce války v Čechách a na Moravě 19 velkých deníků, jejichž hodnota odkli-

zením stranických sporů značně stoupla. Jeden list byl z politických důvodů zastaven. Dále bylo umožněno vycházení 436 týdeníků, čtrnáctideníků a měsíčníků politického, kulturního, vědeckého a technického rázu. Přitom třeba poznamenat, že po odloučení Sudet a Slovenska jsme v Čechách a na Moravě neměli vlastní výrobu rotačního papíru. Vycházení českých časopisů bylo a je umožňováno ochotou Říše, která nám poskytuje potřebný papír pro tisk. Že nelze i při zvýšeném nákladu některých českých deníků plně vyhověti poptávce, je důkaz velmi vystupňované kulturní potřeby a politického a hospodářského ozdravění českého národa.

Český tisk se začlenil důstojně do tisku říšského. Český tisk měl podíl na všech evropských akcích, jež slouží sbližování evropských národů a objasňování společných evropských zájmů i společného boje proti barbarskému Východu a plutokratickému Západu. Čeští novináři se zúčastnili v uplynulých pěti letech sedmi velikých zájezdů do Říše a do obsazených území a obou sjezdů Unie národních novinářských svazů v Benátkách v roce 1942 a ve Vídni v roce 1943, zatím co „Presseklub vom Jahre 1939" pozval četné novináře z ostatního říšského území a z ciziny, a tím se stal při svých přednáškových večerech střediskem výměny politických myšlenek. Postavení českého novináře se v minulých pěti letech zlepšilo nejen společensky, nýbrž i hmotně.

Český rozhlas byl v době republiky podnikem, jenž vinou pochybené vládní politiky nebyl natrvalo schopen života. I kdyby byl chtěl, nemohl poskytnouti při svých třech vysílačkách to, co může vykonat organisace zahrnující celou Říši. Vysilače Praha, Brno a Moravská Ostrava byly spo-

jeny s německým vysilačem Čechy v skupinu vysilačů Čechy a Morava a přiděleny říšské rozhlasové společnosti. České vysilače přinášejí vlastní rozsáhlý český program, a to denně asi 18 hodin. Vlivem toho se zvýšil počet rozhlasových posluchačů. Jestliže český rozhlas v bývalé Česko-Slovenské republice měl 1 120 000 posluchačů a po založení Protektorátu v důsledku odstoupeného území 758 000 a klesl-li počet posluchačů přechodně až na 750 000, zaznamenává rok 1943 při polovině počtu obyvatelstva nový vzestup až na 1 030 000. Dnes má každý sedmý obyvatel Protektorátu přijímač. V roce 1930 byl majitelem přijímače jen každý desátý. Kromě toho byly honoráře účinkujících a orchestrů přizpůsobeny říšským poměrům.

S tiskem a rozhlasem nové doby souvisí úzce písemnictví. Marně se snažili nepřátelé Říše potlačiti na knižním trhu rozšíření politické pravdy, podobně jako se pokoušeli organisovat bojkot českého tisku. Čech velmi rád čte. Svědectvím toho je, že v prostoru Čech a Moravy existuje na 9000 veřejných a obecních českých knihoven, jež mají přes 10 milionů svazků. V samotné Praze, kde počet svazků byl v roce 1938 551 000, vzrostl v roce 1943 na 680 000. Je příznačné, že politická literatura liberalismu a demokracie neměla u nás zvláštní úspěch. Náklad takových prací velmi zřídka přesahoval 1500 výtisků, jak svědčí na příklad knihy demokratických politiků a ministrů. Tak na příklad Šromova kniha „Sovětské Rusko", vydaná před dvaceti lety, vyšla jen v počtu 1500 výtisků a Zimmermannova kniha „Společnost národů" v roce 1932 pouze v 1200 výtiscích. Bylo proto přirozené, že po těchto zkušenostech čeští nakladatelé přistupovali s velikou nedůvěrou

k vydávání knih, jež zkoumaly kriticky pochybnou politiku zašlé republiky a přibližovaly českému lidu myšlenku nacionálněsocialistické revoluce a jejího boje s bolševickým Východem a peněžnickým Západem. Ukázalo se však, že český člověk přec jen pátrá po své vlastní pravdě a že se hledí poučit. Velká poptávka po vhodné literatuře si vyžádala zvýšení nákladu. Tak české vydání knihy dr. Goebbelse „Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei" dosáhlo v krátké době několika vydání, vcelku o 25 000 výtiscích, Krychtálek „Bolševici, Beneš a my" dosáhl 48 000 výtisků. Projevy členů vlády z června roku 1942, shrnuté pod názvem „V hodině dvanácté", vyšly v 71 000 výtisků. Stejně je tomu u knihovny geopolitických a politických aktualit, která vycházela pod názvem „Na okraj nové doby". Že zájem o písemnictví tohoto druhu dosud neochabl, dokazuje Vajtauerova kniha „Český mythus". Vyšla na počátku listopadu 1943 a dosáhla již nákladu 7500 výtisků.

České krásné písemnictví prošlo, jak jsem už uvedl, nejprve krátkým údobím nacionální sentimentality, na níž vydělávali různí nakladatelé, kteří za republiky byli nuceni pořádat knižní výprodeje, poněvadž zájem o knihu poklesl a český autor byl zatlačován neúměrně bohatou literaturou překladovou, jež dbala především sensace. V posledních dvou letech se hlásí k slovu nejmladší generace spisovatelská, která hledá kladný postoj k obětavému životu. Český spisovatel může nerušeně pracovat. Ani jeden nebyl dosud zapojen do výrobního procesu zbrojního. Každý hodnotný rukopis najde nakladatele a je mnohem slušněji honorován, než tomu bylo za demokracie. Válka neomezila ani v nejmenším českou literární tvorbu. Česká kniha získala od roku 1939 netušený odbyt,

počet českých autorů dokonce stoupl. V roce 1938 vyšlo na území bývalé republiky 12 milionů knih českého písemnictví. V roce 1943 byl počet českých knih na území Protektorátu 8 960 000. To znamená, že v pětiletí Protektorátu produkce české knihy vzrostla na menším území přes válečná omezení o čtvrtinu. Při tom se hodnota obsahu české knihy velmi zvýšila dobrým výběrem autorů. Maně se ptáme, oč stoupne produkce českého knižního trhu, až nastane mír a nebude omezené hospodaření papírem. V roce 1938 připadalo na jednoho obyvatele Protektorátu 0,8 nových knih, v roce 1943 však 1,2 nové knihy. Brožury dosahují ještě vyšších čísel nákladů. V této oblasti je zvlášť silná poptávka po Knihovně pro mládež, která vychází v sešitech po 100 000 exemplářích.

Také české divadelnictví vykazuje v uplynulých pěti letech veliký vzestup. Za bývalé republiky bylo špatně postaráno o divadelní umělce vůbec, hlavně po stránce sociální. Tak ještě v roce 1939 nebyla věnována na pensijní fond divadelních umělců ani koruna, v roce 1943 však již 3 277 000 korun. Za Protektorátu byla zřízena dvě stálá subvencovaná divadla (Horácké a Beskydské) a v Praze samé bylo otevřeno sedm nových divadel soukromých. Po pěti letech Protektorátu máme celkem 75 profesionálních divadel českých, z nichž je 26 stálých, která hrají denně na 30 scénách. Ostatní jsou divadla cestovní. Ze stálých divadel je Národní divadlo vydržováno z prostředků protektorátních a dalších 10 stálých divadel českých je z protektorátních prostředků subvencováno. V roce 1939 se řídily subvence dotací zašlého republikánského režimu, který mnoho o kultuře mluvil a ve skutečnosti málo na ni

věnoval. Národní divadlo dostalo z protektorátních prostředků:

v roce 1939	11 781 300 K
v roce 1943	17 937 500 K.

Ostatním subvencovaným českým divadlům se dostalo na příspěvcích protektorátních:

v roce 1939	6 145 000 K
v roce 1943	12 300 000 K.

Oproti roku 1939 dostalo tedy Národní divadlo v roce minulém o 52 %, ale ostatních 10 českých subvencovaných divadel o plných 100 % větší pomoc.

Vzápětí po světové válce česká umělecká veřejnost poukazovala na naléhavou potřebu druhé scény u Národního divadla, aby se oddělila opera od činoher. Plány byly vypracovány, ale zapadly, poněvadž politické strany používaly peněz na jiné věci než na druhé Národní divadlo. V pátém roce Protektorátu zásluhou německého státního ministra byla stará touha české umělecké veřejnosti splněna. Národní divadlo dostalo jako druhou scénu budovu bývalého městského divadla na Královských Vinohradech. V budoucnosti bude v budově Národního divadla na nábřeží pouze opera s baletem. Omezení stavebních možností po dobu války brzdí problémy českého divadelnictví podobně jako divadelnictví německého. To je však pouze pracovní pomlka. Plánujeme dále.

Intensitu českého divadelnictví ukazují tyto číslice: v roce 1938 byl počet představení na 14 stálých divadlech 4323, v roce 1943 na 18 stálých divadlech 7839. Přitom byla v českém divadelnictví největší pozornost věnována potřebám

dělnictva a mládeže. Tak v roce 1943 NOÚZ uspořádala na území Protektorátu pro dělnictvo celkem 2023 představení, jichž se účastnilo 1 279 075 návštěvníků. Kuratorium pro výchovu mládeže začalo s akcí „Umění mládeži" v roce 1943 a do konce roku uspořádalo 973 divadelních představení.

Repertoir v opeře přišel v Národním divadle s novým nastudováním klasických prací Smetany, Dvořáka, Fibicha, Foerstra, Janáčka, Blodka, Nedbala, Nováka a jiných českých skladatelů. Z německých klasiků to byli Gluck, Mozart, Beethoven, Wagner, Weber a Cornelius. Vedle toho byly hrány opery italských skladatelů Pucciniho, Rossiniho a Verdiho a jedna opera Bizetova. Připadlo-li v roce 1938 na 57 oper 27 českých, 6 německých a 12 italských, bylo hráno v roce 1943 z 48 oper 25 českých, 12 německých a 10 italských. Činohra se vrátila ke Klicperovi, Tylovi a Stroupežnickému, vedle toho se dostali do popředí Vrchlický, Mrštíkové, Faltis, Bor, Hlávka, Svoboda, Zavřel a jiní. Z německých klasiků byli hráni Lessing, Goethe, Schiller, Grillparzer, Hebbel a Kleist, ale přišli ke slovu i novější, jako Hauptmann, Hausmann, Ortner, Zerkaulen. Klasik Plautus a Italové Goldoni a Pirandello doplňovali repertoir. I zde jsou při 33 kusech čeští autoři s 18 kusy na prvním místě. V roce 1938 bylo z 22 provedených děl 13 českých her.

Stejnou potěšitelnou úroveň vykazovala ochotnická divadla. Proti 2098 hrám v roce 1937 stojí 2731 hra v roce 1943.

Česká hudba byla v posledních pěti letech tak štědře podporována jako nikdy předtím. Ministerstvo lidové osvěty poskytlo v posledních dvou letech 600 000 K na vydání partitur českých hudebních klasiků a na vydání hodnotných českých skladeb novější doby. Za bývalé republiky nebylo podniknuto

v zájmu české hudební literatury nic. Jen v roce 1943 bylo uspořádáno 3224 samostatných koncertů českých, ve kterých nejsou započteny hudební přestávky v závodech ani koncerty při stolním zařízení. Při tom připadlo pouze na Prahu 358 vážných koncertů. Také v hudebním životě se dostalo zaslouženého podílu dělnictvu a mládeži. V roce 1943 uspořádala NOÚZ celkem 523 koncertů, 684 zábavních hudebních přestávek v podnicích a 364 zábavné večery. Tyto podniky navštívilo z řad dělnictva celkem 1 016 098 posluchačů.

Jako u divadel, tak se ani v péči o českou hudbu nešetřilo protektorátními prostředky. Číslice mluví srozumitelnou řečí. Na podporu hudebního života v zašlé republice bylo věnováno:

v roce 1938 1 715 400 K,

v Protektorátu

v roce 1943 však 6 683 800 K.

Česká filharmonie dostávala v roce 1938 státní subvenci ve výši 1 100 000 K, v roce 1943 se dostalo České filharmonii z protektorátních prostředků 3 803 800 K. Do roku 1944 po prvé za svého trvání přešla Česká filharmonie bez tíživých schodků, takže bude moci přistoupit k definitivní úpravě platů. Český pěvecký sbor, který za starého režimu nikdy nic nedostal, získal v roce 1943 podporu ministerstva lidové osvěty ve výši 500 000 K. V roce 1939 české pěvecké a hudební spolky dostávaly podporu 298 537 K. V roce 1943 byla tato protektorátní podpora zvýšena na 1 654 240 K.

Český hudební život ještě nikdy neprožíval dobu tak plodnou a bohatou na skvělé výkony, jako jsou léta právě uply-

nulá v rámci Velkoněmecké říše. Ministerstvo lidové osvěty nešetřilo prostředky, kde bylo třeba podepřít kvalitní hudební kulturu. Společně s Kuratoriem pro výchovu mládeže zpřístupnilo umění české mládeži ve věku od 10 do 18 let. Pouze v roce 1943 Kuratorium v rámci akce „Umění mládeži" uspořádalo ve všech končinách Protektorátu 368 koncertů, na kterých vystoupilo 25 orchestrálních sdružení. Současně byly podniknuty kroky, aby se po stránce platové český hudebník přiblížil úrovni kolegů v Říši a aby tím byla odčiněna dlouholetá křivda, které se dopouštěl starý režim na slavném českém muzikantovi.

Také v umění výtvarném vykazoval český kulturní život v uplynulých pěti letech řadu úspěšných akcí, které nejen vedly k zvýšenému zájmu o českou tvorbu malířskou a sochařskou, nýbrž také k zlepšení hospodářských poměrů v řadách uměleckých. Za Protektorátu bylo uspořádáno celkem 748 uměleckých výstav, a z toho na příklad jen v Praze v roce 1943 191 výstav, jež navštívilo 643 000 osob. V roce 1938 byla uspořádána 101 výstava. Nelze nepřipomenout, že umělci nebyli ve svém tvoření nijak omezováni. V roce 1938 bylo vystaveno 11 536 děl, v roce 1943 však 12 426. Ministerstvo lidové osvěty, aby podpořilo kvalitní umělce, věnovalo na akce „Národ svým výtvarným umělcům" a „Umělci národu" během tří let 1 200 000 K. Celkem v uplynulých pěti letech ministerstvo lidové osvěty a před ním ministerstvo školství zakoupilo za 5 milionů obrazů a plastik a potřebným umělcům poskytlo nákupem jejich děl půl milionu korun. V té době obdržely české spolky výtvarníků na podporách celkem 1 440 000 K. Na podporu nemocných a přestárlých umělců a jejich po-

zůstalých bylo věnováno více než 1 milion korun. V mezinárodním světě se uplatnilo české umění v roce 1940 v Benátkách (Biennale) a v Miláně (Triennale).

Pokud jde o českou filmovou tvorbu, začlenění Čech a Moravy do Říše znamenalo zcela nové možnosti. Český film v bývalé republice nemohl proniknout za hranice a tím jeho vývojová možnost byla značně ochromena. Český film musil být především levný, zaměřený jenom na místní oblibu a českou potřebu. Dnes, po pěti letech, jsme svědky neobyčejného vzrůstu kvality českého filmu, který se dostal na evropský filmový trh a tím odůvodnil nepoměrně vyšší investice. Nyní se vyrábí v Praze 10 až 11 filmů ročně, jimž lze přiznati beze všeho evropskou jakost. Tím, že česká filmová výroba byla soustředěna na dvě nejlepší filmové firmy (Lucerna a Nationalfilm), vznikly další možnosti zvýšení kvality českého filmu. Český technický personál stejně jako umělecký soubor velmi mnoho získaly bezprostředním stykem s techniky a umělci německého filmu. Ačkoliv je nedostatek ateliérů, mohl být českému filmu dán k disposici atelier, který je říšským majetkem, a to za mnohem lepších podmínek nájemních, než jaké se poskytují německému filmu v ostatních atelierech. Dohodou s Říšskou filmovou komorou se dostává českému filmu z říšských zásob nyní 1 200 000 m rovných filmů. To umožňuje české produkci, že její filmy obíhají v deseti až dvanácti kopiích, což má za následek, že se rychleji amortisují. Velmi šťastnou se ukázala spolupráce českých filmových umělců a umělkyň při tvorbě filmů německých.

Veliký kus práce se vykonal také na poli ochrany a udržování uměleckých památek v Čechách a na Moravě. Zemská

galerie v Praze byla zreorganisována. Získala velmi cenné přínosy, hlavně půjčkou uměleckých předmětů, jež přešly do majetku Říše, a připojením bývalé Moderní galerie. Odbočka zemské galerie byla před čtyřmi lety zřízena ve vzorné formě na Zbraslavi jako jedna z nejpozoruhodnějších galerií Německé říše. Památkové úřady v Praze i v Brně byly sloučeny, aby se získalo jednotné vedení péče o umělecké a historické památky. Přes omezení, jež přináší válka, pokračovalo se na stavebních obnovách Valdštejnského paláce v Praze, klášterů v Rajhradě u Brna a sv. Anežky v Praze, jakož i fresek v Emauzích a na Sázavě. Zvláštním nařízením bylo zamezeno vyvážení památek z Čech a Moravy bez zvláštního povolení.

Tento krátký přehled kulturní práce během pěti let v Čechách a na Moravě ukazuje, že jsme se cílevědomě snažili chránit české umění před tříštěním, jeho kvalitu zvyšovat a zájem české veřejnosti o českou kulturu prohlubovat. Snažili jsme se také vzbudit u velikého bratrského národa německého zájem o plody českého genia, který v dávné i v blízké minulosti nalezl učitele a rádce ve veliké kultuře německé. Jen zlá vůle a vědecká nepoctivost se mohou odvažovat tvrzení, že česká kultura pod vedením Říše nějakým způsobem utrpěla. Nic neukazuje tak příkladným způsobem životnost idejí nacionálně-socialistické revoluce tam, kde jde o dobro evropského celku, jako právě český kulturní život v posledních pěti letech. Rozkvět české kultury v této krátké době potvrzuje to, o čem jsem se zmínil na počátku: správnost říšské politiky státního presidenta dra Háchy, politiky věrné spolupráce s národem německým na věčné časy.

PĚT LET SOCIÁLNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

Od volné soutěže k sociálně řízenému hospodářství. - Uskutečnění sociálně řízeného hospodářství. — Soustředění a zjednodušení organisace hospodářské a sociální. — Klidný vývoj bez konjunkturních výkyvů, pevná cenová, mzdová a měnová politika. — Plánovaná, řízená a kontrolovaná výroba. — Od nezaměstnanosti k plnému zaměstnání. — Stálý vzestup úsporných vkladů. — Podstatné zlepšení sociálního pojištění, vzrůst jeho reserv a pojistných důchodů, jeho jednotná úprava a administrativní zjednodušení. — Pojištěný kapitál u životních pojišťoven zečtyřnásoben. — Intensivnější doprava (počet přepravených osob zdvojnásoben, počet brt/km zvýšen o dvě třetiny). — Nová organisace pracovní, nová výchova k práci. — Víra v jakost práce a zdatnost českého člověka.

I. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA NAŠÍ HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY PŘED ROKEM 1939

Když skončila světová válka 1914—18, vytvořily se nové celky bez zřetele na určité zákonitosti prostorových vztahů. Následky toho se projevily především v oblasti hospodářské. Liberalismus sám o sobě hledal nápravu omezováním svých základních principů. Brzy po roce 1920 začala jasně vystupovati nová linie: od volné soutěže k organisovanému, řízenému hospodářství. Dělo se to však zatím neorganicky. Technický

a vědecký pokrok nutil k reformám: nová technika, stará organisace. Mluvilo se o *době přerodu*. Na všech stranách se volalo po obrodě. Konec roku 1929 znamená začátek krise z nadbytku. Neschopnost politiků zvládnout problémy se projevuje v nebývalé krisi hospodářské a sociální.

V tomto rámci jsme měli svoje speciální bolesti. Po rozpadu Rakouska se stal export pro nás těžkým problémem. Současně však se stal problémem také poměr zemědělství a předimensovaného průmyslu. Politicky jsme byli připoutáni k rentierské Francii, což se projevovalo úzkoprsou finanční politikou; neschopnost vydávat peníze na rentabilní nebo alespoň remunerabilní investice se odrážela v katastrofální nezaměstnanosti. K tomu přistupovaly komplikované poměry veřejných zaměstnanců a přebujelé politické stranictví, znemožňující pružnou hospodářskou politiku se zřetelem k celku — toť stručná charakteristika poměrů před rokem 1939.

Byly tu sice snahy odborných vědeckých kruhů, hlavně z mladší generace, které se usilovně domáhaly řízeného hospodářství v celé soustavě, narážely však na odpor a neporozumění stejně jako snahy o reformy soustavy politické.

II. LÉTA 1939—44

Události let 1938—39 jsou v živé paměti. Prostor Čech a Moravy byl zapojen do oblasti Říše a tím také do oblasti nově se tvořícího sociálně hospodářského řádu.

V hospodářské a sociální politice se projevilo toto zapojení především v *řízení celého* hospodářství. To znamená v podstatě zjednodušovací proces v politickém a odborovém institucio-

lismu, *soustavu* záměrných zásahů státu do oblastí, které se dosud cítily úplně nebo z velké části autonomní. V září 1939 přistupuje i vliv války, která si vyžaduje dalších speciálních opatření. Ale i bez války se řízené hospodářství stalo nezbytnou součástí dalšího vývoje. Následující stati ukazují, jak se projevilo řízené hospodářství v jednotlivých oblastech, které jsou obrazem a také výrazem vývoje.

Především je to politika *cenová, mzdová, měnová a úvěrová.*

1. Stabilisovaná a řízená cena

Liberalistické hospodářství bylo charakterisováno tvorbou cen na základě volné souhry sil, t. j. cena byla výslednicí nabídky a poptávky. Silné výkyvy při vratké hospodářské organisaci znemožňovaly klidný vývoj cenový. Liberalistické hospodářství si samo pomáhalo k poměrné stabilisaci cen určitým omezením volné soutěže (kartely, trusty, syndikáty).

Řízené hospodářství pokládá ovšem stabilisovanou, řízenou a kontrolovanou cenu za výraz své plné schopnosti udržet hospodářství bez nebezpečných výkyvů a s tím spojených sociálních otřesů.

Po vytvoření Protektorátu se začalo u nás podle vzoru říšského komisariátu pro tvorbu cen s budováním *státního* utváření cen a dozoru nad ním. Myšlenka *veřejné cenové politiky*, která bez zřetele na nabídku a poptávku upravuje ceny s hlediska všeobecně hospodářského, byla pro podnikatele i spotřebitele v uplatňovaném rozsahu něčím zcela novým. Řízení cen se stalo jedním z nejdůležitějších opatření v rámci řízeného hospodářství. K tomu účelu byl vytvořen *Nejvyšší úřad cenový*. Ten stanoví ceny zboží a výkonů všeho druhu a dozírá na ně.

Činí opatření k zajištění národohospodářsky odůvodněných cen a může zvláště stanoviti minimální, maximální nebo pevné ceny. Úřad se stal vynikajícím, často i rozhodujícím činitelem současného hospodářství a setkal se s plným porozuměním hlavně u širokých vrstev spotřebitelských.

Dle údajů Reg. R. dr. Wirtha byla v roce 1939 cenová hladina předmětů denní spotřeby ve váženém průměru dle vzoru říšského indexu u nás *o 25 % nižší* než na ostatním říšském území (mzdová o 50 %). Postupně bylo provedeno vyrovnání; již před dvěma lety vlastně nastalo přizpůsobení celkové cenové hladině Říše. Reálná mzda (vyjadřující kupní sílu) stoupla dle údajů téhož autora asi o 20 % (index důchodů stoupl ovšem až o 75 %).

Na rozdíl od první světové války jest cenová politika v nesrovnatelně větší míře provázena regulací výroby a odbytu, dovozu i vývozu, jakož i spotřeby a vztahuje se na celé území Čech a Moravy, na veškeré zboží a na všechny fáze hospodářského procesu, *takže není hospodářské transakce cenovou úpravou nepodchycené.*

2. Stabilisovaná a řízená mzda

Vývoj názorů na honorování pracovního výkonu je současně vývojem nazírání na oprávněnost státu zasahovat v otázkách hospodářských i sociálních.

První zásahy státu v tomto oboru měly ráz pouhé korektury volné hry sil. Jejich účelem bylo jen mírnit sociální tvrdosti, k nimž docházelo v soustavě hospodářského liberalismu. Teprve později přistoupily k těmto opatřením zásahy mající ráz preventivní. Jedno se však při tom neměnilo: *stát zůstával v po-*

zadí. Tento zásadní postoj státu se nezměnil, ani když individualistický kapitalismus přešel v organisovaný a když propast mezi prací a kapitálem, mezi zaměstnanci a zaměstnavateli se prohloubila představou třídního boje. Je to doba, kdy určování mezd se stává „siláckou hrou přetahování lana". V neustálých zápasech, kde posledními zbraněmi jsou *stávky a výluky*, trpí jednou více složka hospodářská, jindy sociální, podle toho, čí mocenská posice je toho času výhodnější. Situaci komplikuje a přiostřuje to, že oba partneři v tomto zápase hledají podporu u politických stran.

V obdobích hospodářské prosperity je škodlivost takovéhoto uspořádání vztahů mezi prací a kapitálem zakryta konjunkturními výhodami, z nichž těží jak zaměstnavatelé, tak zaměstnanci. Tím hůř je však, když dojde ke zlomu. Není hrůznějšího dokladu nad poslední světovou hospodářskou depresi a miliony nezaměstnaných v „bídě uprostřed nadbytku". Tyto zjevy však jen urychlují vývoj. *Počíná se uznávat nutnost opravdu hlubokých a přitom soustavných zásahů státních*, postihujících *všechny* složky hospodářského i sociálního života.

Nové pojetí úkolů sociální a tedy i mzdové politiky, je odrazem nové orientace v uspořádání lidských vztahů (nové organisace). Sociální otázka přestává být otázkou jenom dělnickou. Rozšiřuje se na okruh všech pracujících. Sociální politika vybočuje z kolejí čistě materialistických a chápe se všech stránek života (krása práce, ethika práce, radost z práce). Vytváří se *nové pojetí práce* a do popředí se staví idea spravedlivého hodnocení pracovního výkonu.

Pokoušíme-li se charakterisovat *vývoj mzdové politiky v Protektorátu* Čechy a Morava, dostaneme asi tento obraz: Až do

dneška prošel vývoj celkem *třemi fázemi*. První zahrnuje období od zřízení Protektorátu až po zrušení celních hranic (t. j. do 1. října 1940). Druhou fázi uzavírá opatření o mzdové stabilisaci (leden 1942). Třetí fázi tvoří údobí mzdového ustálení a *uplatňování zásady výkonu*, trvající dodnes.

V prvním stadiu šlo o to, aby se vybudovala základna pro řízenou tvorbu mezd, aby se usnadnil přechod od liberalistického systému individuálního určování nebo kolektivního sjednávání mezd k *autoritativní mzdové politice*. Dosavadní tvorba mezd, přenechaná buď úplně hře nabídky a poptávky (podle pojetí: práce je zboží, mzda je cena práce), nebo mocenským bojům odborových organisací, měla být nahrazena *plánovitým řízením mezd*. I když v této době tvořil Protektorát do značné míry hospodářskou enklávu, měla tvorba mezd hned z počátku sledovat přizpůsobení poměrům v ostatní Říši. (Při tom nešlo samozřejmě jen o vyrovnání vlastní mzdové hladiny, nýbrž současně pracovních podmínek vůbec.) Vedle toho bylo ovšem nutno provést vyrovnání mzdových sazeb mezi jednotlivými mzdovými odvětvími, zaměstnaneckými kategoriemi a územními oblastmi (horizontální, funkční a regionální vyrovnání).

Vývoj mzdových sazeb v této první fázi se vyznačoval veskrze *vzestupnou tendencí*. Vedle zvýšení mezd v těch pracovních oborech, v nichž došlo k úpravě mzdových podmínek na základě jednotlivých vyhlášek tehdejšího ministerstva sociální a zdravotní správy (přitom hned z počátku byla věnována zvláštní pozornost dělnictvu zemědělskému, kde nízké mzdy byly jednou z hlavních příčin útěku z venkova), bylo též provedeno první všeobecné percentuální zvýšení mezd (s platností od 1. prosince 1939). Odhaduje se, že se těmito zásahy zvedla

mzdová hladina Protektorátu asi o 20 %. Další vývoj je patrný z těchto údajů: Do dubna 1940 se proti roku 1938 zvýšily celkové životní náklady o 28,2 %. Tato okolnost nemohla samozřejmě zůstat bez vlivu na tvorbu mezd. Skutečně také vývoj mzdových sazeb podržel svou vzestupnou linii. Důkazem toho je do jisté míry i vzrůst kupní síly obyvatelstva Protektorátu (o 40 %), na němž má svůj významný podíl právě vzestup pracovních výdělků (neprojevují se tu ovšem jen vyšší sazby mzdové, nýbrž i stoupající počet zaměstnanců začleněných do pracovního procesu, prodlužování pracovních hodin a j.).

Kdežto úpravy v prvním údobí řízené mzdové politiky sledovaly mimo jiné ten účel, aby bylo dosaženo jednoho z předpokladů odstranění celních hranic (teritoriální mzdové vyrovnání), vyznačuje se další fáze zintensivněním mzdové tvorby. Záplava mzdových úprav je toho svědectvím. Při tom dochází k zásahům nejen v oborech, které — vyjma případy všeobecného zvýšení sazeb — dosud nebyly dotčeny opatřeními řízené politiky mzdové, nýbrž provádějí se též revise vyhlášek již platných. Zdokonalují se, precisují se dosavadní normy a prohlubuje se dosah úprav. Individuální sociální tvrdosti, k nimž by snad mohlo dojít striktním dodržováním nařízených sazeb, vylučují se nebo aspoň zmiňují úředním povolováním výjimek, dispensí.

Pokud jde o přizpůsobení mzdové úrovně Protektorátu hladině ostatní Říše, odmítá se zásada absolutního vyrovnání. Určitý rozdíl (nižší sazby v Protektorátu) se odůvodňuje hlavně tím, že v ostatní Říši jsou mzdy zatíženy vyššími příspěvky na sociální pojištění, jakož i různými příspěvky majícími ráz čestné povinnosti.

Třetí fáze je charakterisována *zásadou mzdové stability*. Tak jako se provádí závěra v oblasti cenové — stop ceny —, praktikuje se i závěra mzdová — stop mzdy. Těmito opatřeními se paralysuje nebezpečí vzrůstu kupní síly, vyvolané přeorientováním mírového hospodářství na hospodářství válečné. Uplatnění zásady mzdového ustálení nevylučuje ovšem revise dosavadních úprav a zásahy v odvětvích soustavnými mzdovými úpravami dosud nedotčených. Tak zejména se dostává zvýšené pozornosti rozsáhlé oblasti domácké práce. Při tom pokračuje přizpůsobovací proces se zřetelem na předpisy platné v ostatní Říši. V souvislosti se mzdovými úpravami se řeší některé otázky speciální, zejména ty, které vyplývají z mimořádných válečných poměrů (odlučné, náhrada mzdy odpadnuvší pro mimořádné okolnosti a pod.). Pro toto poslední stadium vývoje je dále charakteristické *uplatňování principu výkonnostní mzdy*. Idea mzdy podle výkonu spočívá na zásadě, že zvýšení mezd je odůvodněno jen zvýšeným výkonem. Náhodné výkyvy nebo nepoměry nabídky pracovních sil a poptávky po nich, jež se buď nepodaří vždy odstranit ani záměrným včleňováním do práce, nebo jež naopak ještě vznikají těmito zásahy, nesmějí míti vliv na výši mezd.

Vztah mezd k výkonu nemá jen aspekt ryze ekonomický, nýbrž také silné zabarvení *ethické*. Spravedlivost výkonnostní mzdy spočívá v rovnosti odměňování při stejném výkonu. Neocenitelnou pomůckou jsou tu časové pracovní studie. Tento prvek je v moderní mzdové politice nerozlučně spjat s činností instituce REFA (Reichsausschuß für Arbeitsstudien). Lze očekávat, že vývoj v budoucnu půjde ještě intensivněji tímto směrem. Odměňování pracovního výkonu podle diferencovaných

sazeb mzdových skupinových katalogů, jak k němu dochází v Říši, bude jistě vzorem i úpravám protektorátním.

3. Stabilisovaná, řízená měna a hospodářství úvěrové, veřejné finance, bursa

Základ pro samostatný měnový vývoj Protektorátu jest dán 10. čl. Vůdcova výnosu z 16. března 1939, jímž se stanoví, že zákonným platidlem na území Protektorátu zůstává až na další koruna. Říšským nařízením ze dne 21. března 1939 byl stanoven *vnitřní* přepočítací kurs na 1 K = 10 říšským fenikům. Tato relace platí i pro vyrovnávání clearingových závazků s Německem, vzniklých po 21. březnu 1939. Pro platební styk s cizinou zůstala zprvu koruna devisou se samostatným záznamem na cizích bursách. Tato úprava byla volena se zřetelem na rozsáhlý zahraniční obchod Protektorátu a na různou výši absolutních cenových hladin v Říši a v Protektorátu.

Přes ponechání celní hranice, která byla zrušena až v říjnu 1940, došlo k vzestupu cen, což ohrozilo stabilitu měnové jednotky. Měnová správa proto uvítala zřízení Nejvyššího úřadu cenového (1939), a to jak se zřetelem na stabilitu měnové jednotky doma, tak i se zřetelem na vývoj jejího kursu; k ovládání zahraniční hodnoty koruny přispíval i zostřený dozor na zahraniční obchod, jehož bylo dosaženo zřízením dozorčí úřadovny při ministerstvu hospodářství a práce. Do tohoto rámce spadá i nová kodifikace devisových nařízení v devisovém řádu (č. 155 Sb. 1939).

V souvislosti se zrušením celní hranice od 1. října 1940 byla vydána 28. 9. 1940 měnová novela (č. 321 Sb.), podle níž se

hodnota koruny upravuje na $^1/_{10}$ RM. Touto novelou byla koruna zhodnocena, což se projevilo v poklesu nákupní ceny zlata Národní bankou s 32041,0125 K na 27 840,— K za 1 kg.

Platební styk Protektorátu s cizinou přechází po provedení celní unie ze sektoru volného devisového styku do *sektoru clearingového* a Protektorát jest zapojen na ústřední clearing v Berlíně. Celním zapojením Protektorátu do Říše a připoutáním koruny na říšskou marku v poměru 1:10 odpadá měnové správě péče o zahraniční hodnotu koruny, neboť koruna jest kotována $^1/_{10}$ záznamu RM, a naopak záznam na pražské devisové burse jest číselně desetinásobkem záznamu berlínského. Péče měnové správy směřuje k udržení stability koruny na domácím trhu. Od té doby jest pro stabilitu koruny nebezpečím přílišná likvidita peněžního trhu, vzniklá výprodejem skladů. *Řízený cenotvorný proces na trhu statků, práce i kapitálu jest třeba doplniti investičními možnostmi pro uvolněné kapitály.* Tyto možnosti jsou dány jednak zvýšenou emisí pokladničních poukázek Národní banky, jednak novými emisemi protektorátních půjček a konečně zavedením některých typů říšských půjček na pražskou bursu (od r. 1942). Rovněž i nařízení o *odčerpání přílišných válečných zisků* vhodně doplňuje řadu opatření k zachování stability měnové jednotky.

K péči o vnitřní stabilitu měnové jednotky přistupuje snaha o náležité využití oběživa, k jehož mimořádnému vzestupu dochází z technických příčin zejména v posledním roce. Patří sem opatření proti thesauraci a *vybudování platební sítě bez hotových.* (Dosavadní odúčtovací sdružení v Praze a v Brně, žirové účty u Národní banky a Poštovní spořitelny byly doplněny *sporožirem* a žirovou organisací družstevních peněž-

ních ústavů.) Konečně zřízením *Sběrné banky* uskutečňuje se i u nás myšlenka žirových převodů cenných papírů bez odevzdání efektivních kusů.

★

Úvěrové hospodaření Protektorátu se vyvíjelo v uplynulém pětiletí v podstatě takto:

Zneklidnění peněžního trhu vyvolané nejistotou o vývoji hospodářských a cenových poměrů a trvající ještě počátkem roku 1939 se projevilo i v podhodnocení státních papírů býv. republiky. Poněvadž důvěra ve státní papíry jest základ, z něhož nutno při konsolidaci úvěrového trhu vycházeti, bylo nutno postarati se o nový právní podklad i o novou úpravu dluhové služby dluhu bývalé republiky.

Proto musilo být předně stanoveno, komu připadá jmění bývalé republiky a zdali někdo a kdo má splniti její závazky. Stalo se tak v podstatě třemi úmluvami o státním dluhu a státním majetku býv. Česko-Slovenské republiky, jež Říše uzavřela 13. 4. 1940 se Slovenskem, 21. 5. 1940 s Maďarskem a 4. 10. 1941 s Protektorátem. Úmluvy vycházejí z toho, že bývalá Česko-Slovenská republika nemá sice právních nástupců, že však její věřitelé mají býti podle možnosti uspokojeni. V dohodách byly proto stanoveny zásady, podle nichž se mezi smluvní strany rozděluje majetek — v podstatě podle toho, na kterém území leží — a závazky bývalé republiky.

Pokud jde o závazky, bylo nutno zjistiti především protektorátní blok dluhopisů bývalé republiky a obstarávati jeho úrokovou službu. Proto byla v létě 1939 Poštovní spořitelna vládním nařízením č. 142/1939 Sb. zmocněna, aby prakticky

uspokojovala toliko tuzemské věřitele, kteří své dluhopisy složí do vázané úschovy u některého zdejšího peněžního ústavu. Tato nostrifikační akce připravila současně půdu pro *podstatné zjednodušení dluhové služby protektorátního bloku*. Finanční správa použila totiž vázané úschovy a její likvidace ke konsolidaci přechodného dluhu a k unifikaci dluhu.

Když pak došlo k citované již úmluvě s Říší ze dne 4. 10. 1941, bylo možno nostrifikační akci uzavříti a nahraditi dosavadní prozatímní řešení úpravou konečnou. Stalo se tak vládním nařízením č. 348/1942 Sb., jímž byl tuzemský blok Protektorátem definitivně převzat a současně obnovena služba umořovací.

Provedená úprava přinesla výhody jak státní pokladně, tak i držitelům dluhopisů a konečné zabezpečení dluhové služby se projevilo i navenek velmi příznivě v kursu dluhopisů (na příklad 4½% emise dluhopisů dosáhla kursu 104, tedy nad pari). *Tato konsolidace dluhu a rozpočtový pořádek působily vedle stabilisace cen a zvýšené zaměstnanosti příznivě na vývoj peněžního trhu a tím i na tvorbu úspor*, důležitou pro veřejné finanční hospodářství, zejména v době válečné.

Plná plynulost peněžního trhu usnadňuje pak hladké umístění nového protektorátního dluhu, jejž tvoří emise vydané po 15. březnu 1939. První z nich, zejména půjčky z let 1941 a 1942, odpovídají ještě typu 3¾% unifikační půjčky, kdežto se blíží papírům říšským; konečně byly k nám — rovněž po říšském vzoru — zavedeny t. zv. půjčky likviditní, u nichž je okruh věřitelů omezen.

*

Veřejné finance. Stejně důležité změny jako na poli státního dluhu v rozsahu výše uvedeném nastaly i v oboru daňové poli-

tiky, která je charakterisována stále těsnějším přizpůsobováním tuzemského práva právu říšskému. Tento vývoj počíná vytvořením *celní unie*, kdy byly spotřební daně, cla a monopoly převzaty do říšské správy a daň z obratu přebudována podle vzoru říšského. V dalším postupu se dotýká tento proces poplatků, a zejména celé soustavy přímých daní, kde dochází v r. 1942 k zavedení daně z majetku a v r. 1943 k přebudování daně důchodové a zrušení daně rentové, daně z vyššího služného, daně dividendové a zvláštní daně z úroků z úsporných vkladů. V r. 1944 byla do tuzemského práva převzata konečně i daň korporační a výdělková daň korporací (dříve zvláštní daně výdělkové), s níž souvisí i přípustnost nového hodnocení podnikového jmění podle nařízení o východiskových bilancích (Sb. č. 5/44).

Vedle přizpůsobovacích hledisek byla daňová politika ovládána i všeobecnými cíli hospodářskými a finančními, usilujícími o odčerpání volných prostředků z trhu nebo jich regulací na trhu pevně zúročitelných papírů. V tomto směru dlužno jmenovati nařízení o *zachycení mimořádných zisků* a nařízení o *rozdělování zisku* v některých kapitálových společnostech.

Po stránce organisační došlo k důležitým *změnám ve finanční správě*, jednak v souvislosti s vytvořením celní unie, jednak i ve snaze *zjednodušiti úřadování*.

*

Bursa cenných papírů. Pražská bursa cenných papírů byla uzavřena od 21. září 1938 do 4. listopadu 1940. Místo úředního trhu fungoval v roce 1939 s menší přestávkou a od ledna 1940 do listopadu téhož roku soukromý trh dividendových hodnot

pod dozorem příseżných sensálů. Obnovení úředního bursovního obchodu bylo provedeno v rámci úprav směřujících k přizpůsobování protektorátních hospodářských zařízení institucím ve Velkoněmecké říši po zrušení celních a devisových hranic mezi oběma oblastmi.

Vývoj dividendových hodnot v posledních letech sledoval vcelku *vzestupnou* linii v *souvislosti s mimořádnou peněžní plynulostí* a současnou omezenou možností umístění volných prostředků. Řízené hospodářství, které se snaží mimo jiné udržeti stabilitu cen, nemůže připustiti nezdravý bursovní vývoj. Byla proto učiněna různá *opatření* směřující *proti hospodářsky neodůvodněnému vzestupu kursů*. Tato opatření se celkem kryjí s úpravou provedenou v tomto úseku na ostatním říšském území (bursovní totalita, přihlašovací povinnost, omezování bursovních shromáždění, stanovení nejvyšších přípustných kursů atd.). *Klidný vývoj*, jenž nastal na trhu dividendových hodnot v posledním roce a *trvá do dneška*, jest výsledkem těchto snah.

Vzhled trhu *ukládacích hodnot* se během posledních let podstatně změnil jednak úpravou dlouhodobého dluhu bývalého státu, jednak vyřaděním obligací vydaných právnickými osobami se sídlem nyní ve Velkoněmecké říši, jakož i zavedením řady říšskoněmeckých půjček. *Vývoj* na trhu ukládacích hodnot byl, jak jsme již ukázali, v posledních letech *klidný*.

*

Jaký obraz, stručně načrtnutý, poskytují jednotlivé úseky hospodářskopolitické (zemědělství, průmysl, obchod, živnosti, řemesla, doprava, peněžnictví, pojišťovnictví) i úsek

sociálně politický, organisační a hospodářskovýzkumný na konci pětiletého údobí, ukazují následující stati.

III. JEDNOTLIVÉ ÚSEKY HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY

a) Zemědělská produkce

Zemědělská politika bývalé ČSR trpěla hlavně tím, že po rozdělení velkého celního prostoru rakousko-uherského musela ustupovati požadavkům průmyslového vývozu a stála tak pod tlakem dovážených laciných zemědělských produktů. Proto také zemědělství bylo u nás prvým oborem, který byl nucen sáhnout k opatřením řízeného hospodářství brzy po roce 1930, poněvadž to byla jediná cesta, jak zadržet katastrofální pokles cen zemědělských výrobků. První krok byl učiněn t. zv. obilním monopolem; později bylo upraveno podobným způsobem i hospodářství produkce živočišné.

V roce 1939 dostala dosavadní zemědělská politika plnou podporu v organickém vybudování trhu a v regulaci výroby po způsobu Říše. Ruku v ruce s organisací trhu zemědělských výrobků byla učiněna opatření ke *zvýšení* výroby, a to jak rostlinné, tak živočišné (náhradou méně výnosných druhů druhy výnosnějšími, zlepšeným hnojením, racionálním zužitkováním ploch a pod.). Veškeré zásobování obyvatelstva jest od září r. 1939 řízeno ministerstvem zemědělství a lesnictví jakožto nejvyšším úřadem pro výživu lidu. Jemu ku pomoci bylo zřízeno postupně osm českomoravských trhových svazů, dva společné výbory a tři obchodní společnosti (o tom viz podrobnou zprávu v publikaci Tři roky v Říši, Praha, Orbis,

1942). — Ústřední zájmovou organisací s dalekosáhlými úkoly pro budoucnost jest Svaz zemědělství a lesnictví v Praze. Od založení zemědělských rad v r. 1891 (tedy před více než padesáti lety) je nařízení o nové organisaci zemědělství v Čechách a na Moravě (Sb. č. 294/1942) nejvýznamnějším krokem pro budoucnost našeho zemědělství.

Zemědělská politika se po roce 1939, vzhledem k významu zemědělství pro výživu lidu, snažila učinit zemědělské hospodářství především *rentabilním*, a to zvýšením a ustálením cen zemědělských produktů, a současně *racionalisací* umožnit lepší výnos. Před rokem 1939 byly ceny v produkci rostlinné a u masných výrobků o 60 %, u jatečného dobytka o 50 % nižší proti ostatnímu území Říše; zato na př. hnojiva byla o 30 % dražší. Posledních pět let přineslo podstatné vyrovnání těchto nesrovnalostí a zaručilo zemědělskému podnikání rentabilní základnu. Tím se také umožňuje zemědělci, aby věnoval nyní více pozornosti jakosti. (Naše klasická bramborářská oblast na Českomoravské vysočině se přetvořuje v prvotřídní pěstitelskou oblast sadbových bramborů, kterými může být zásoben značný díl Evropy, stejně je budována v ohromných rozměrech šlechtitelská práce obilnářská, semenářská i dobytkářská.) Rozsah a význam našeho výzkumnictví zemědělského a lesnického je znám.

Aby se nahradil deficit *hospodářství tukového*, zvýšil se osev řepky proti r. 1934—38 šestkrát, lnu čtyřikrát, olejovin vůbec proti r. 1934—38 sedmkrát a s dalším rozšířením se ještě počítá. Také pěstování cukrovky a raných bramborů se za posledních pět let pozoruhodně rozšířilo; podobně i zelenina (až o 34 % více proti průměru 1934—38).

V živočišné produkci chov vepřů dosáhl rekordní výše, nebývalé za celých 20 let dřívějšího režimu; též počet koní, ovcí a koz se podstatně zvýšil, kdežto stav hovězího dobytka poklesl o 2,6 %.

b) Průmysl, obchod, živnosti a řemesla

Také v průmyslu i obchodu se rýsovala již před rokem 1939 zásadní vývojová linie od „volné soutěže k organisovanému hospodářství". Byla to ovšem více organisace autonomní, fakultativní, v rámci individualistického kapitalistického hospodářství. Kartely, trusty, syndikáty napřed dobrovolné, později i nucené, žádané nakonec i samotnými podnikateli, byly prvními náznaky obratu v celé hospodářskopolitické soustavě. I živnosti, hlavně v období krise, pocítily, že ani ony se nevyhnou řízenému hospodářství; toto mínění projevovaly především některé odborné instituce. Nebylo tu ovšem ani zdaleka té soustavnosti a přípravy, jaká se ukázala od roku 1930 v zemědělství. Hlavně různorodost průmyslu a obchodu, jmenovitě pak jakási ztrnulost vedoucích zájmových organisací připouštěla jen zvolna pod tlakem poměrů zavedení řízeného hospodářství.

Po 15. březnu 1939 došlo v českých zemích k velmi četným opatřením v *obchodu a živnostech*. Tyto úpravy zasahují velmi intensivně do hospodářského života. Při tom jsou uváděny v život četné zásady řízeného (plánovaného) hospodářství, které z velké části *podrží svou platnost i po skončení války*. Pokud jde o jednotlivá opatření, lze již dnes o některých říci, že po jistém přizpůsobení mírovým poměrům se stanou *definitivní součástí našeho zřízení*.

Při hodnocení výsledků této hospodářské politiky by ovšem bylo těžko si představiti, jak by se vyvíjely u nás hospodářské poměry, kdyby nebylo těchto pronikavých vládních zásahů. Zde je nutný správný kausální nexus, t. j. že ta omezení výroby, obchodu a spotřeby, jež na nás všechny bezprostředně doléhají, nesmějí býti vykládána jako produkty hospodářské politiky, nýbrž jako něco, co vyvolala světová válka, zachvátivší nejen celou Evropu, ale celý svět. Nebýti těchto opatření, vyvíjela by se situace patrně velmi kriticky (nerovnoměrné zásobování různých vrstev, naprosté znehodnocení měny).

Býv. ministerstvo obchodu a býv. ministerstvo sociální a zdravotní správy byly sloučeny v jedno *ministerstvo hospodářství a práce* a tím nastalo i formální sjednocení hospodářské a sociální politiky v jediném resortu; zřízení *dozorčí úřadovny* (pro úpravu dovozu a vývozu zboží, jeho odbytu, uskladnění, zpracování i spotřeby); zřízení řady útvarů hospodářské samosprávy a postupující *autonomisace hospodářství* jsou pro tuto dobu velmi příznačné. Vláda přenáší řadu úprav a jejich provádění na organisaci hospodářství a práce, v níž spolupůsobí praktičtí znalci a současně representanti zájemců. Kdyby snad v organisaci řízeného hospodářství něco nebylo v pořádku, mají zájemci hledati příčinu toho především ve svých korporacích, t. j. u sebe samých, a nikoli u úřadů, jimž přísluší toliko ústřední řízení, dozor a rozhodování ve věcech obecného zájmu.

Na podkladě rámcového nařízení č. 168/39 Sb. byly zřízeny ústřední svazy: *průmyslu*, *obchodu*, *řemesla*, pro *cizinecký ruch*, *dopravy*, *peněžnictví* a *soukromého pojištění*. Zvláště v organisaci obchodu a průmyslu, ale i v jiných oborech byl tímto způso-

bem zjednán pořádek a tyto svazy se staly velmi důležitými nástroji řízeného hospodářství a velmi platnými pomocníky válečného hospodářství. Bylo by mylné považovati je za nějaké nástupce cechů, neboť netvoří stát ve státě, nýbrž jsou organicky včleněny do státní organisace. *Nejsou to již pouhé organisace zájmů*, nýbrž útvary sloužící jednotlivým hospodářským funkcím, jak je patrno nejen z jejich názvů (Ústřední svaz průmyslu, nikoli již průmyslníků), ale i z jejich pravomoci (neprovozují líbivou politiku vůči členům, nýbrž vydávají členům i příkazy nebo je i pokutují).

Regionální samosprávu představují i nadále obchodní a živnostenské komory. I tu došlo k organisačnímu zjednodušení. Bývalá ústředna obchodních komor byla nahrazena spojovací úřadovnou obchodních komor v Protektorátu Čechy a Morava při obchodní komoře pražské.

Konečně byly vyvolány v život různé *trhové svazy*, jimž přísluší úprava odbytu a výroby, zpracování a spotřeby, právo býti vyslechnuty před rozhodnutím úřadu o návrhu na zřízení nového podniku, právo podávati návrhy na úpravu cen a pod.

Došlo i k regulaci zakládání nových podniků. Tato opatření neznamenají snad nějaké plánované zakládání nových podniků, jež zůstává nadále vyhrazeno iniciativě jednotlivců a společností, jako spíše *síto přemíry této iniciativy*. Nejdůležitější jsou v tomto směru opatření preventivní, t. j. zejména nařízení o dočasných omezeních v živnostenském a jiném výdělečném podnikání, k nimž přistupují v uplynulém roce opatření represivní, vyvolaná válkou, zastavování provozu podniků v průmyslu, obchodu, řemesle a v jiném živnostenském podnikání, aby byly uvolněny síly k úkonům válečně důležitým. Vy-

hláškou z 30. 10. 1940 byl zaveden speciální průkaz způsobilosti pro maloobchod a poskytnuta mu další ochrana. Toto opatření je *příznivě* hodnoceno, poněvadž *zvyšuje kvalifikaci obchodu* a chrání jej před přeplněním i před kapitálově silnými podniky. Ovšem za války jsou tato opatření ilusorní, ježto lze zřizovati toliko podniky válečně důležité nebo je možné se souhlasem úřadu toliko přejímati podniky už existující.

Značná pozornost jest věnována v průmyslovém, obchodním a živnostenském podnikání *lidskému činiteli*. Jako příklad může sloužiti *učňovská reforma z roku 1942*. Jejím cílem jest zabezpečení *evidence* učebních poměrů (ochrana učňů i řádných učebních pánů), sjednocení a zdokonalení výcviku v podniku (nástrojem k tomu jsou výcvikové plány pro jednotlivé učební obory) a zavedení *povinných* učňovských zkoušek pro všechny učně. Učňovské zkoušky, dříve konané jen v řemesle (jako zkoušky tovaryšské), byly zreformovány jak po stránce didaktické, tak i pedagogické a klasifikační.

Ústřední svaz průmyslu ve zprávě, kterou vydal o své činnosti za rok 1943, vyzvedl významné úkoly, které vznikly v hospodářské samosprávě průmyslové. Zvláštní zřetel byl věnován *stupňování výkonu* racionalisací ve směru technickém a provozně hospodářském. *Energetičtí inženýři* přispěli vzornou prací ke zmenšení spotřeby materiálu. *Zlepšovací návrhy* v podnicích přiměly osazenstvo k intensivnější spolupráci. Výcvik a školení v povolání bylo vyřešeno mnohostrannými opatřeními a nové včlenění pracovních sil pomohlo vyřešit řadu problémů. Zmenšený počet kartelů a včlenění kartelů do hospodářských skupin uvolnilo vázané síly a přeměnilo svazy v kartely s funkcí řídicí v rámci státního hospodářského vedení.

Důležitým opatřením jest zavedení tak zv. *sociálních pověřenců* (Sozialbeauftragte) pro podniky zaměstnávající více jak 200 lidí.

*

Podle počtu zaměstnaných dělníků a podle počtu pracovních hodin, jež ukazují jakousi hrubou produkční hodnotu, posuzuje úřední statistika tendence v průmyslové výrobě. Dle těchto údajů se snížila průmyslová výroba politickými zásahy v roce 1938 na území dnešního Protektorátu asi na jednu polovinu produkce dřívější. *Po roce 1939 známými již opatřeními se zvýšila průmyslová výroba na území Čech a Moravy podstatným způsobem:* počet dělníků stoupl na př. *na cifru, které nebylo dosaženo ani v bývalé ČSR* při její teritoriální rozloze. Rovněž tak dle těchto úředních zpráv se zvýšil *počet odpracovaných hodin v průmyslu* už v roce 1939 proti roku 1935 *o dvě třetiny* a do prosince r. 1943 produkční kapacita, měřeno v pracovních hodinách, *stoupla na výši v dřívějším území ČSR nebývalou.*

V obchodu a řemesle třeba zaznamenat racionalisační opatření, souvisící s totálním nasazením; v řemeslech znamená zmenšení stavu zaměstnanosti v roce 1943 proti roku 1942 10 %, v obchodě 7%. Současně došlo v těchto oborech k určitému strukturálnímu přeskupení, jak je ostatně pochopitelno z požadavků doby (na př. zvýšení zaměstnanosti v zahradnictví, v oboru zužitkování odpadků a p.).

*

Vnější obchod (zahraniční obchod a obchod s ostatním územím Říše) vykazoval v posledních pěti letech zajímavý vývoj. Především třeba si uvědomit skutečnost, že místo dřívějšího

zahraničního obchodu bývalé ČSR nastoupil trh širší oblasti Říše. *Export a dodávky do Říše byly v roce 1943 skoro trojnásobné než roku 1939.* Statistika nám říká, že výměna zboží z Čech a Moravy s celní cizinou a s ostatním územím Říše se vyvíjela v posledních pěti letech tak, že v roce *1943 je hodnotou nejméně dvojnásobná, množstvím o jednu třetinu vyšší* než celkový vývoz bývalé ČSR v letech 1934—38. Vlastní vnější obchod, který ještě roku 1940 byl pasivní, *od roku 1941 se stal aktivním.* Čilý obchod provozujeme se všemi zeměmi evropskými, na prvém místě se Slovenskem, na které připadala v roce 1943 jedna čtvrtina vývozu z Protektorátu; při dovozu je podíl Slovenska ještě větší. Za Slovenskem stojí v zahraničním obchodě, pokud jde o vývoz z Protektorátu, hned na druhém místě Rumunsko, na třetím Charvátsko. Při dovozu na druhém místě Maďarsko a na třetím místě Švédsko.

c) Doprava

Jest dosud v živé paměti *pozoruhodná roztříštěnost dopravní politiky bývalé ČSR.* Projevovala se jednak roztříštěností administrativy (různá ministerstva), jednak ve vzájemné ubíjející se konkurenci (železnice — auto) a samozřejmě v nejednotné politice v rámci celého hospodářství. — V posledním desítiletí učiněn byl pokus o vytvoření jednotného dopravního plánu; za tím účelem byla zřízena zvláštní komise studijní, která, bohužel, skončila jako celá řada jiných počinů tohoto druhu v té době.

Po roce 1939 se též zařadila doprava jako svérázný členitý celek do rámce sociálně hospodářského řízení.

Údobí uplynulých pěti let trvání Protektorátu Čechy a Morava je pro obor dopravy údobím všestranné budovatelské práce. *Ministerstvo dopravy a techniky* samo slučuje nyní někdejší ministerstvo železnic, ministerstvo pošt a telegrafů a převážnou část ministerstva veřejných prací; *představuje úřad, řídící s jednotného hlediska obecného prospěchu věci všech veřejných komunikací a veřejné správy technické.* Jeho nynější vnitřní výstavba, stejně jako výstavba podřízených mu úřadů a služeben, provedená podle osvědčených vzorů říšských, vykazuje všechny předpoklady pro účelné, jednoduché a pohotové obstarávání svěřených mu úkolů veřejné správy. Tato přestavba, která se dála bez rušivých zásahů do hospodářského života v Protektorátě, byla určována skutečnými potřebami vlastní služby jako jedině rozhodujícím činitelem v tvoření služeben a úřadů. Práce sama byla účelně podchycena ve všech složkách, které byly vzájemně vyváženy a sdruženy v nanejvýš úsporný a zcela jednoduchý pracovní proces. Vedoucí ideou práce se stává výhradně *služba celku.*

Dopravnictví v prostoru Čech a Moravy změnilo od základů své vývojové směry, jak to přirozeně vyplývalo ze zeměpisné polohy tohoto prostoru. Začlenilo se do rámce velkého dopravního prostoru Velkoněmecké říše a přizpůsobilo svou soustavu dopravních cest a spojů tak, aby se staly účelně doplňující složkou a článkem navazujícím na dopravní síť velkoněmeckou. Šťastným výsledkem toho je neobyčejné oživení hospodářství v Protektorátu a tím nezbytně také *oživení dopravy*, zejména železniční a poštovní. Projevuje se pochopitelně u českomoravských drah a českomoravské pošty velmi příznivými, dříve nedosažitelnými hospodářskými výsledky. Této

hospodářské uspořádanosti bylo dosaženo za pečlivého udržování, obnovování a technického zlepšování dopravních zařízení.

Počátek uplynulého období byl věnován vytvoření právních i technických předpokladů pro nejužší správní zapojení prostoru Čech a Moravy do sítě dopravních cest ostatní Říše. Postupně, jak toho vyžadoval veřejný zájem, ale také potřeby průmyslu a obchodu, byly dosavadní právní předpisy o železniční a poštovní, silniční, vodní a letecké přepravě přizpůsobovány říšským předpisům, zejména pak sazby *tarifní a poplatkové* byly postupně upraveny na výši sazeb říšských. To se v mnohých relacích projevilo zlevněním dosavadních sazeb nebo alespoň zmírněním dosavadních podmínek pro užívání drah, pošty a ostatních dopravních zařízení. — Souběžně s těmito unifikačními pracemi byla prováděna také unifikace vnitřních předpisů služebních.

Začleněním do velké sítě říšských drah získal především vlastní *provoz českomoravských drah*. Využívá se nejkratších spojů mezi severem a jihem, východem a západem v nákladní i osobní dopravě z Říše a do Říše, čímž se podstatně zvýšila výkonnost těchto tratí. Nákladní doprava ČMD vykazuje téměř na všech tratích vzestup, dosahujíc dnes téměř již výkonnosti celé dopravní sítě býv. ČSD. V přítomné době plně vyhovují ČMD zvýšeným potřebám válečného průmyslu a ostatního válečného hospodářství v dálkové dopravě i v dopravě do povolání, nehledíc k rozsáhlým úkolům zvláštním. ČMD dokázaly v roce 1943 přepraviti o 85 % cestujících více než v roce 1939, přes částečné omezení osobních vlaků. Při tom zůstává železniční doprava bezpečná a pravidelná.

K těmto příznivým výsledkům provozním přispěla všechna odborná služební odvětví. — *Strojně technická* služba dosáhla zvýšení výkonnosti lokomotiv; průměrný výkon jedné lokomotivy v kilometrech vzrostl o 22 % a v hrubých tunokilometrech dokonce o 67 %. Četné výtopny byly vybaveny novými moderními zařízeními, která usnadňují a zlevňují zásobování lokomotiv. Zkrácena byla také doba oprav lokomotiv. Ve *stavebně technické* službě bylo přikročeno k novým stavbám železničních zařízení, jakož i k organické výstavbě stavební služby podle vzoru říšských drah. Čilá stavební činnost směřovala hlavně k zvýšení výkonnosti ČMD. Větší osobní a seřaďovací nádraží byla rozšířena, mnohé mosty přestavěny nebo zesíleny pro větší zatížení a zřízeny byly naléhavě nutné předstižné a odstavné koleje. Zvýšená pozornost byla věnována obnově a udržování vrchní stavby, především na důležitých tratích, takže bylo možno zvýšiti nejvyšší přípustný osový tlak a nejvýše přípustnou váhu vozů na běžný metr jako předpoklad pro použití výkonnějších lokomotiv a pro zvýšení nejvýše přípustné jízdní rychlosti. Na poli technického pokroku bylo přihlíženo ke všem konstruktivním novotám a pracovním methodám.

Zřízení Protektorátu přineslo rovněž *českomoravské poště* nové, odpovědnější a ne vždy snadné úkoly. Především bylo nutné, aby byly zachovány v nerušeném provozu dosavadní poštovní, telegrafní a telefonní spoje a aby byly zřízeny další potřebné spoje pro říšské orgány na území Protektorátu. Tyto úkoly byly úspěšně zdolány, takže mohlo býti záhy pokračováno v dalším zdokonalování poštovního provozu usměrněném novými poměry.

Změněné státoprávní poměry se projevily na *poštovních známkách* českomoravské pošty zprvu pouhým přetiskem „Böhmen und Mähren — Čechy a Morava" na dřívějších známkách. Nyní jsou vydávány nové poštovní známky s nápisem „Großdeutsches Reich" a „Böhmen und Mähren — Čechy a Morava". Českomoravská pošta vydala kromě toho již čtyřikrát zvláštní dobročinné poštovní známky s příplatkem pro Německý Červený kříž, dále příplatkové poštovní známky pro KWHW a příležitostné známky s příplatkem ve prospěch kulturního fondu Vůdcova. Všechny tyto příležitostné známky splnily svůj účel a byly veřejností vždy v celém nákladu odebrány.

Příznivý vývoj protektorátní pošty nebyl dotčen ani válečnými událostmi. Stoupající provoz poštovní, telegrafní a telefonní je bezpečně ovládán, aniž bylo nutné podstatně omezit služby pošty jednotlivým uživatelům. Naopak bylo možno v pozoruhodné míře zlepšiti dosavadní a vybudovati nová telekomunikační zařízení.

V letech 1939 až 1943 byly na *telefonní síť* zapojeny již všechny poštovní úřady, dosavadní síť dálkových kabelů byla rozšířena položením nových kabelů s novými zesilovacími stanicemi, byla rozšířena též ostatní dálková telegrafní a telefonní vedení, v mnohých místech byly rozšířeny také místní telefonní sítě, jakož i technická zařízení místních i meziměstských telefonních ústředen a velkému počtu obcí bylo umožněno telefonní spojení i po skončení úředních hodin pro styk se stranami. V Praze byla dána do provozu nová velmi výkonná automatická ústředna pro účastníky dálnopisu, dosavadní dálnopisná ústředna v Brně byla rozšířena a nově zřízeny dvě menší dálno-

pisné ústředny v Pardubicích a v Moravské Ostravě. Byl zahájen provoz dvou nových radiotelegrafních vysilačů, dále velkého rozhlasového vysilače a též několika vysilačů pro speciální úkoly.

Pro dobu poválečnou se cílevědomě pracovalo na plánech k vybudování nové telegrafní a telefonní sítě Protektorátu, která nejen že vyhoví zvýšeným požadavkům místního provozu, nýbrž bude tvořit i dokonalou součást říšské sítě, neboť představuje důležité spojení severních říšských území s říšskými územími jižními, jakož i mezi Říší a jihovýchodní Evropou.

V oboru *Poštovní spořitelny* je nejvýznačnějším počinem přizpůsobení protektorátní šekové služby říšské šekové službě, což má za následek prohloubení šekového styku mezi Protektorátem a ostatní Říší. O tom svědčí také obrat v tomto styku dosažený, který v roce 1943 dosáhl částky téměř 14 miliard korun. Zároveň stále stoupá význam Poštovní spořitelny jako spořitelního ústavu nejširších vrstev obyvatelstva; za pět let trvání Protektorátu vzrostl počet vystavených vkladních knížek Poštovní spořitelny z 830 000 na 998 000 a výše úsporných vkladů ze 420 mil. korun na 1713 mil. korun. Kromě toho přijímají nyní Poštovní spořitelna a některé poštovní úřady též vklady na vkladní knížky říšské pošty a provádějí z nich také výplaty, při čemž bylo za rok 1943 dosaženo peněžitého obratu již asi 120 mil. korun, což svědčí rovněž o účelnosti tohoto nového zařízení.

Také v oboru *veřejné technické správy* bylo usilováno o zjednodušení i urychlení práce a o zvýšení výkonnosti. Úkoly a rozsah prací veřejné správy technické jako resortu, jehož

vlastním úkolem je provádění technických staveb, jsou v stále stoupající míře určovány válečným hospodářstvím.

V oboru *vodních staveb a vodního hospodářství* se pokračovalo v provádění staveb, které jsou velmi významné pro další vývoj Čech a Moravy ve středoevropském prostoru. Systémem údolních přehrad má býti získána a zajištěna voda potřebná pro všechna hospodářská odvětví, zejména pro plavbu, zemědělství a průmysl Protektorátu a zčásti také ostatní Říše. Zároveň se tím buduje ochrana proti povodním. Na českých řekách byly provedeny důležité stavby a bylo značně podporováno využití vodní síly. Projekt dunajsko-oderského průplavu byl dále propracováván a všeobecně byla zvláštní pozornost věnována splavnění řek. Dopravních možností vodních cest je plně využíváno a přepravní výkonnost plavebních podniků byla co nejvíce vystupňována. Nově byla zahájena plavba na dolním úseku středního Labe.

V oboru *silnic a mostů* tkví těžisko technické služby v udržovacích pracích, jimiž je zajišťována bezpečná sjízdnost silnic. Tomuto účelu slouží také převzetí asi 15 000 km okresních silnic do správy a udržování Protektorátu. Byly provedeny některé zvlášť důležité mostní stavby, mezi jiným stavba největšího železobetonového silničního mostu ve střední Evropě. V souvislosti s touto činností spolupracuje veřejná správa technická také při *řízení stavebního hospodářství*, jež v přítomné době znamená zvlášť důležitý pracovní obor.

Úkolům vyplývajícím z udržování silniční sítě odpovídá na druhé straně *řízení silniční dopravy*. Živnostenská i automobilová doprava, obě důležité pro zásobování obyvatelstva potravinami a jinými spotřebními statky, a zvlášť důležitá hromadná

doprava dělníků do jejich pracovišť, jsou zajišťovány účelnou organisací a řízením, podrobnou kontrolou jízdních řádů a nikoli v poslední řadě úpravou spotřeby součástek výstroje, potřebných k provozu vozidel.

V oboru *pozemních staveb* byla činnost zcela usměrněna na naléhavé veřejné zájmy a provedeny stavby veřejných budov, úřadů práce a nemocnic.

V oboru *civilního letectví* se pracovalo na budování, správě a udržování letišť, byla vybudována jedna vysílací ústředna a obstarávány i běžné úkoly letecké zabezpečovací služby. Kromě toho vykonával tento obor v rámci své příslušnosti četné odborné technické práce pro zbrojní průmysl, zpravodajskou službu a německou Lufthansu.

Plníce své úkoly vůči veřejnosti, věnovaly se ČMD a ČMP uvnitř vlastní správy také péči o *výchovu dorostu* a o zvláštní *sociální a zdravotní potřeby* svého zaměstnanectva. Také v tomto směru dosáhly proti minulosti značného pokroku. Podle říšského vzoru si vychovává železniční správa z dorostenců příští strojvedoucí, dělmistry a jiné kvalifikované zaměstnance v dílnách, jakož i provozní úředníky. Poštovní správa zařídila vzorný učňovský domov pro dorostence, které vychovává v kvalifikované odborníky pro udržování a stavbu telekomunikačních zařízení.

V oboru *personálně politickém* sluší zaznamenati významné rozšíření oficielní péče o zlepšení pracovního prostředí, uspokojivé ubytování a zdravé bydlení zaměstnanců, péče o jejich zdraví, osvěžení, jakoži o prázdninové zotavení dětí. Zvláštními akcemi byla podporována také účast zaměstnanců na kulturních podnicích. Současné válečné poměry daly podnět k vy-

vinutí záslužné organisace hromadného a levného stravování zaměstnanectva v četných závodních stravovnách a kantinách.

Dopravní živnosti v Čechách a na Moravě jsou organisovány podle prov. nař. čís. 451/1940 v *Ústředním svazu dopravy* pro Čechy a Moravu, který se člení podle odborů na čtyři dopravní skupiny: 1. vnitrozemská plavba, 2. zasilatelství a skladování, 3. živnostenská doprava motorovými vozidly a živnostenské povoznictví, 4. pomocné živnosti dopravní.

d) Peněžnictví

Podobně jako v ostatních odvětvích hospodářského života také v *peněžnictví* bylo poslední pětiletí ve znamení důsledného provádění zásad řízeného hospodářství.

Před r. 1939. Kdežto v některých složkách hospodářství bylo možno mluviti o jisté novotě, která vyplynula ze změněného nazírání na hospodářské podnikání po odklonu od liberalismu, nebyly tyto proudy a z toho plynoucí zásady v podstatě novinkou v peněžnictví. Stačí, abychom si připomněli, že peněžnictví bylo již od dávných dob skloubeno v jednotlivých svazech revisních, které pečovaly o jeho spořádaný chod, a že od roku 1933 byla u nás vybudována vrcholná organisace peněžnictví — Peněžní rada. Od téhož roku bylo dále znemožněno volné zřizování a zakládání peněžních ústavů a jejich filiálek, které tak byly postaveny pod přísné zkoumání objektivní potřeby hospodářské a místní. Od téhož roku byly u nás upraveny úrokové sazby, které zajisté vnesly pořádek do úvěrové a vkladové činnosti peněžních ústavů. Tím ovšem byla podstatně omezena nebo usměrněna činnost peněžních ústavů

podle zásady, *že peněžnictví není samoúčelem, nýbrž pomocnou složkou hospodářského života.*

Dobudování organismu. Přes to, že, jak bylo právě naznačeno, myšlenka řízeného hospodářství byla již dříve v úseku peněžním uplatněna v rozsáhlé míře, znamená poslední pětiletí další soustavné prohloubení těchto zásad a *dobudování organisace peněžnictví.* Tak vzniká v roce 1941 na místě Peněžní rady *Ústřední svaz peněžnictví* pro Čechy a Moravu jako *povinná* vrcholná organisace veškerého peněžnictví v Protektorátě Čechy a Morava, jehož úkolem je zastupovati, hájiti a obstarávati společné zájmy peněžnictví, jakož i obstarávati společné jeho úkoly. Postupně pak dochází k vybudování jednotlivých složek svazu, při čemž převážně bylo použito již existujících organisací jednotlivých skupin peněžních ústavů.

Racionalisace v peněžnictví. Současně s tím se začala provádět *racionalisace v peněžnictví,* směřující k tomu, aby počet peněžních ústavů byl omezen na takovou výši, která je objektivně odůvodněna. Při tom nebylo bráno v úvahu pouze zjednodušení nutné v době válečné, nýbrž hlavně pro dobu poválečnou, ve které na peněžní ústavy budou kladeny mimořádně velké nároky. Pro tyto poválečné úkoly musí býti peněžnictví připraveno, a to každý jednotlivý peněžní ústav. Proto byly v prvé řadě v rámci koncentrační akce sloučeny nebo likvidovány ústavy, o nichž se nedalo předpokládati, že by mohly své úkoly v budoucnu řádně konati ať již proto, že jejich hospodářská základna byla nedostatečná nebo že na základě názoru odpovědných činitelů byly pokládány za přebytečné. *Zjednodušovací akce postihla všechny skupiny peněžních ústavů.* Tak došlo k likvidaci několika akciových

bank, ke sloučení Hypoteční banky se Zemskou bankou a později pak ke sloučení Ústřední banky spořitelen se Zemskou bankou pro Čechy, ke sloučení menších spořitelen a okresních záložen hospodářských se sousedními většími spořitelnami nebo okresními záložnami hospodářskými. Nejpodstatnější podíl na koncentraci má peněžnictví družstevní, ať jde o družstevní ústavy městské či venkovské. V úseku soukromého bankovnictví bylo zrušeno asi 55 % central, 54 % filiálek a 75 % plateben. Radikální zjednodušení konečně bylo též provedeno v sektoru bankéřském, kde byl ponechán pouze malý počet bankéřských závodů.

Placení bez hotových. Dalším přínosem pro hospodářský život, stejně tak jako pro cedulovou banku, bylo *prohloubení a dobudování systému placení bez hotových po způsobu říšském*, ať už jde o tak zvané sporožiro u spořitelen či družstevní okruh u peněžnictví družstevního.

Zjednodušení vnitřního provozu. Obzvláštní péče byla dále věnována *zjednodušení vnitřního provozu ústavů* na základě moderních vědeckých poznatků a zmechanisování běžných prací, zejména účetnictví. Vzájemný styk mezi peněžními ústavy byl upraven vydáním zásad proti nekalé soutěži.

Propagace spoření. Válečné hospodářství, jehož hlavním znakem je totální nasazení všech sil pro válečnou výrobu, mělo podstatný reflex v peněžnictví, jež podle daných směrnic dalo k disposici velký počet svých zaměstnanců, kteří pracují ve výrobních podnicích. Přesto mohlo peněžnictví nejen udržeti, nýbrž i ještě rozšířiti *propagaci spoření*, ať šlo o školní spoření, závodní spoření nebo o zvláštní týden spořivosti, který se koná každoročně.

Vzestup vkladů. Jinak činnost peněžních ústavů byla podmíněna celkovou hospodářskou situací a stavem na peněžním a kapitálovém trhu. V souvislosti s tím a s účinnou propagací spořivosti dochází k *rychlému vzestupu vkladů*, ať na vkladních knížkách či na běžných účtech za současného poklesu činnosti úvěrové. Od roku 1939 až do konce roku 1943 se zvýšila celková výše úsporných vkladů na vkladních knížkách *o 44 %*, v některých skupinách peněžních ústavů ještě více. Též na běžné účty připlývaly značné částky za dodávky zboží do ostatní Říše, které umožnily z velké části financování průmyslového podnikání z vlastních prostředků, bez většího krytí potřeb na úvěrovém trhu. V souvislosti s všeobecnou tendencí klesajících úrokových sazeb dochází i u nás ke snížení úrokových sazeb normativně stanovených, za současného přizpůsobení těchto sazeb, ať kreditních či debetních, sazbám říšským po zrušení celní hranice mezi Protektorátem a Říší. Pevně stanovené úrokové rozpětí mezi sazbami obchodů aktivních a obchodů pasivních omezuje podstatně při poklesu úvěrů peněžních ústavů rentabilitu peněžnictví, k čemuž přistupuje řada nových položek na straně výdajové, jako nový systém daňový, vzájemná hospodářská pomoc, odčerpání zisku atd. Všechny tyto zjevy nejsou ničím mimořádným a je nepochybné, že peněžnictví, které dovedlo v normálních dobách obezřetnou politikou, tvořením reservních fondů a vyváženým rozpočtem, zejména v osobní a věcné režii, vypořádati se s obtížemi danými hospodářskými cykly, vypořádá se i se současnými problémy, které podstatně omezují jeho rentabilitu. *Účelná racionalisace a zjednodušení provozu zaručuje* pak, že *peněžnictví* tím posílené *zvládne úspěšně úkoly*, které na ně v budoucnu budou kladeny.

Soukromé pojišťovnictví

Jedním z nejmladších ústředních svazů povinného zájmového (stavovského) organisování jest *Ústřední svaz soukromého pojištění*, který byl zřízen v květnu 1941 pro obor soukromého pojišťování.

I tu se vyvíjel tento důležitý úsek hospodářství v rámci nových poměrů uspokojivě, jak ukazují statistická data za léta 1939—43. Je zajímavo, *že pojištěný kapitál u životních pojišťoven stoupl za posledních 5 let na čtyrnásobnou výši.*

e) Úsek sociálně politický

1. *Pět let odborového hnutí zaměstnaneckého v Čechách a na Moravě*

České odborové hnutí má v našich zemích velkou tradici. Vyjdeme-li od nejstarších dělnických organisací, můžeme mluvit o tradici více než století. Mělo vždycky značný podíl na utváření sociálních poměrů českých lidí práce, třebaže mu v tom, aby mohlo dokonale hájit zájmy českého pracujícího člověka a prosazovat jeho spravedlivé požadavky, bránila především jeho *velká roztříštěnost.* Tato roztříštěnost dosáhla vrcholu v roce 1938, kdy na území tehdejší republiky existovalo celkem 709 odborových organisací, z nichž 485 bylo sdruženo v 18 odborových svazech. Z toho byla v 11 ústřednách s českým nebo převážně českým členstvem sdružena 301 odborová organisace dělníků a soukromých zaměstnanců.

Již tehdy se však projevovaly stále výrazněji snahy o usku-

tečnění dávné touhy dělníků, soukromých zaměstnanců i odborových pracovníků — po sloučení a sjednocení odborového hnutí.

Na podzim roku 1938 byly při tehdejší všeobecné snaze po národní konsolidaci vytvořeny předpoklady pro sloučení českých odborových ústředen. Avšak teprve po 15. březnu 1939 byly všechny české odborové organisace soustředěny v *jediné ústředně* — Národní odborové ústředně zaměstnanecké. Tato organisační nadstavba byla tvořena z Ústředí jednot dělníků s 21 jednotami a z Ústředí jednot soukromých zaměstnanců s 5 jednotami. To ovšem byl začátek velkého slučovacího procesu, neboť byly sloučeny jenom vrcholné orgány odborového hnutí. Nedotčeny zůstaly odborové organisace vybudované na úzce zájmové základně, i když tyto zájmové organisace — jednoty — vznikly sloučením odborových svazů podle jednotlivých výrobních odvětví.

V prosinci 1941 byly jednoty a jejich ústředí sloučeny v *Národní odborovou ústřednu zaměstnaneckou jako jednotnou odborovou organisaci* českých dělníků a soukromých zaměstnanců. Na této organisační základně bylo v dalším roce české odborové hnutí zaměstnanecké organisačně úplně přebudováno. Tak byly překlenuty rozdíly mezi organisacemi různých povolání a sjednoceny zájmy dělníků a soukromých zaměstnanců. V jednotné organisaci není už rozdílu mezi pomocným dělníkem a zaměstnancem ve vedoucím postavení.

V roce 1943 byla úplně dokončena vnitřní konsolidace a organisační výstavba.

Do NOÚZ bylo převedeno ze sloučených organisací 393 000 členů. Důkazem jejího organického růstu je, že za tři léta

houževnaté a poctivé práce získala další desetitisíce českých zaměstnanců. Dnes sdružuje NOÚZ 560 000 českých dělníků a soukromých zaměstnanců.

O členstvo pečuje organisační aparát NOÚZ účelně rozdělený v 15 krajských a 40 obvodních sekretariátech.

Sjednocené české odbory získaly v nových formách neobyčejné možnosti velkoryse pečovat o všechny základní zájmy a potřeby českého člověka práce. V duchu moderní sociální politiky provádějí velkolepou *sociální péči*, mají podíl na úpravě *mzdových a pracovních podmínek*, vybudovaly *novodobou právní ochranu zaměstnanců*. Provádějí každoročně velkorysé *sociální a rekreační akce*, z nichž zvláštní zmínky zaslouží dětské vánoční nadílky a zotavovací akce. V posledním roce se zúčastnilo rekreační akce více než 33 000 dělníků a zaměstnanců. Až dosud zřídila NOÚZ 110 *škol práce*, v jejichž kursech se dostává desetitisícům dělníků a soukromých zaměstnanců příležitosti k zlepšení odborné zdatnosti a tím k vyššímu uplatnění v povolání. Školami práce se pro budoucnost tvoří nový typ škol, umožňující nadaným a schopným dělníkům dosáhnout i nejvyššího odborného vzdělání. České odbory pečují velkoryse o kulturní potřeby pracujících lidí a o využití jejich *volné chvíle*. Uspořádaly již přes 7000 kulturních, zábavních a sportovních podniků se 4 000 000 účastníků. Vydávají odborný tisk, a to 15 odborných časopisů s průměrným nákladem 40 000 výtisků měsíčně.

Sloučením bývalých odborových organisací byl sjednocen také dělnický majetek, s nímž jednotná organisace svědomitě hospodaří, takže jsou především plně zaručeny značné podpůrné nároky členstva. Na nemocenských, pohřebních, sta-

robních, invalidních a jiných podporách bylo již z fondů NOÚZ vyplaceno přes 35 mil. korun.

Třebaže sjednocení odborových organisací bylo dávným přáním všech dělníků a zaměstnanců, sledoval pracující lid slučovací proces v českém odborovém hnutí okem kritickým a nepřijímal jej vždy a všude s naprostým porozuměním. Sjednocené odbory překonaly však zdárně počáteční budovatelské obtíže a získávaly svou sociální, kulturní a rekreační činností stále více důvěry českých lidí práce. Projevuje se to jak stálým pravidelným vzrůstem počtu členstva, tak stále větší účastí pracujících na všech akcích NOÚZ. Organisačně sjednocené a ideově upevněné odborové hnutí českých dělníků a soukromých zaměstnanců představuje dnes orgán, který je schopen dokonale zastupovati zájmy českého pracujícího člověka a sloužiti co nejlépe potřebám českých lidí práce.

Podobným způsobem bylo soustředěno odborové hnutí *veřejných zaměstnanců;* vytvořeno *Ústředí veřejných zaměstnanců* s obdobnými úkoly.

★

Školy práce NOÚZ — nový typ odborné výchovy. V odstupu uplynulých pěti let můžeme již lépe přehlédnouti a oceniti změny v odborovém hnutí českých dělníků a zaměstnanců. Byly to zejména pronikavé změny *obsahu a methody odborářské práce.* Služba dělnictvu byla rozšířena, prohloubena a zodborněna. V přidělování pracovních úkolů referentům a funkcionářům bylo přihlíženo k jejich schopnostem a vlohám. Byla zřízena odborná oddělení, kde vybraní specialisté vybudovali

nová odvětví péče o pracujícího člověka, zvláště na poli pokračujícího odborného vzdělání, zvýšení odborné zdatnosti a využití volné chvíle. Povšimněme si hlavně toho, co Národní odborová ústředna zaměstnanecká vykonala *pro zdokonalení pracovních schopností dělníků a zaměstnanců.*

Po dokončení prvního konsolidačního období své vnitřní výstavby založila NOÚZ na počátku roku 1942 v 16 krajských městech Protektorátu školy práce. Nejsou to školy v běžném slova smyslu, ale svépomocná zařízení, v nichž je podle vzoru díla odborné výchovy DAF prováděno *pokračující odborné vzdělání pracujících a doplňovací odborné vzdělání mládeže.* Skutečnost, že hned v prvém roce se do těchto 16 škol přihlásilo přes 24 000 účastníků, dokázala, že naši dělníci a zaměstnanci pochopili význam dalšího odborného vzdělání. I dřívější odborové organisace vykazovaly jakousi činnost vzdělávací. S hlediska obsahu a methody byla to však převážně osvětová, lidovýchovná činnost po vzoru večerních dělnických škol, v níž se složky odborně vzdělávací vyskytovaly jen nahodile a velmi řídce. Dílo *zvýšení odborné zdatnosti* ztělesněné Národní odborovou ústřednou zaměstnaneckou ve školách práce mluví však k dělníkům srozumitelnou řečí. Toto dílo vychází ze světa jejich práce a otevírá bez rozdílu všem *cestu k vzestupu v povolání,* k *uplatnění vloh a nadání.* Národ žije jen ze své práce a jen z ní vytváří celé své hospodářství. Nejsou proto od sebe odlučitelné pojmy pracovní výkonnosti a životní úrovně dělníků a zaměstnanců. Z tohoto poznání se zrodil závazek, pečovati o pokračující odborné vzdělávání a zvýšení odborné zdatnosti pracujících. Tato péče se nyní vskutku stala *jedním z hlavních pilířů sociální*

politiky moderní socialistické odborové organisace. V programu školy práce najde čtenář heslo: „Poslužte si technikou". Chceme tím říci, že technická věda nemá zvelebovat práci pouze po stránce technologické, ale že má také sloužit *zlidštění práce*, osvobození dělníka od těžké a primitivní dřiny.

Vývoj škol práce NOÚZ byl od počátku úspěšný, především dík tomu, že všechna odpovědná úřední místa měla pro tento úsek vzdělávací péče největší porozumění. Proto také základní pracovní plán škol práce NOÚZ mohl být ihned sestaven tak velkoryse, že zahrnul do svého rámce všechna povolání, všechny pracovní obory hospodářství. Může být kdykoliv ještě dále rozšířen. Navazuje na výchovné výsledky učebné dílny a učňovské nebo odborné školy a pokračuje až k stupni mistrovského ovládání pracovního oboru a povolání. V roce 1943 učinily školy práce NOÚZ velký krok vpřed. Od měsíce k měsíci byly zakládány nové školy, takže koncem roku jich bylo v Čechách a na Moravě v činnosti celkem 110. V čele každé školy práce je její vedoucí. Vyučování a praktické cvičení v kursech je svěřováno cvičným učitelům, jichž působí ve školách práce více než 1200. Aby školy práce NOÚZ měly dobrý styk s osazenstvy závodů, je v každém podniku závodní důvěrník pro odborné vzdělání zaměstnanců. Cviční učitelé a závodní důvěrníci tvoří poradní sbor při každé škole práce. Od svého zřízení uspořádaly školy práce celkem 3226 odborných kursů, jež navštěvovalo *91 440 dělníků a zaměstnanců*. Tak je ve školách práce NOÚZ uskutečňována ve velkém měřítku myšlenka *souladného spojení učení a práce dospělých.* Fakt, že desetitisíce našich dělníků po své těžké práci docházejí několikráte týdně do učeben a pracoven škol práce NOÚZ,

potvrzuje, že nechtějí ustrnout ve svém odborném vývoji, ale *prohlubováním vědomostí* a *zdokonalováním pracovních dovedností* se snaží *o zvýšení své výkonnosti* a uplatnění na takovém místě, jaké odpovídá jejich schopnostem. Toto ušlechtilé úsilí prospěje jedincům i celému národu bojujícímu společně s Říší za socialistický řád v Nové Evropě.

2. *Reformy sociálního pojištění v Protektorátě v letech 1939—44*

V Čechách a na Moravě existovala v době zřízení Protektorátu tato odvětví sociálního pojištění:

1. Nemocenské pojištění, které obsahovalo čtyři druhy, a to: nemocenské pojištění dělníků, horníků, soukromých zaměstnanců a veřejných zaměstnanců; 2. úrazové pojištění; 3. důchodové pojištění, jež se dělilo v a) invalidní, starobní a pozůstalostní pojištění dělníků; b) invalidní, starobní a pozůstalostní pojištění horníků (bratrské provisní pojištění); c) invalidní, starobní a pozůstalostní pojištění soukromých zaměstnanců (pensijní pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách).

S výjimkou pojištění proti nezaměstnanosti (na místě něhož byly poskytovány podpory v nezaměstnanosti podle gentského systému se státním příspěvkem) vykazovalo tudíž sociální pojištění u nás všechny druhy sociálního pojištění obvyklé ve střední Evropě a zavedené také na ostatním území Říše.

Zákonná úprava sociálního pojištění v Protektorátě, jakož i organisační vybudování jeho jednotlivých odvětví nebyly proto nikterak pozadu za obdobnými zařízeními v ostatní

Říši. Totéž platilo o jednotlivých druzích dávek, které byly v různých odvětvích sociálního pojištění poskytovány, o podmínkách jejich nápadu a o jejich trvání; v mnohém směru byla dokonce příslušná ustanovení protektorátního pojištění pro pojištěnce a jejich rodinné příslušníky příznivější nežli v pojištění říšském.

Jinak tomu však bylo, pokud šlo o výši pojistných dávek a jejich krytí, zejména v pojištění důchodovém. Téměř všechna odvětví sociálního pojištění v Protektorátě vykazovala dávky, které svou výší naprosto neodpovídaly ani starým nižším mzdám a platům a které mohly tím méně uspokojovati v nových poměrech za rychle stoupajících pracovních a služebních požitků, zejména výše postavených a placených dělníků a zaměstnanců. Přitom byla většina odvětví sociálního pojištění, především důchodové pojištění dělníků, horníků a soukromých zaměstnanců zčásti ve velmi nepříznivé finanční situaci, která nebyla způsobena pouze předchozí hospodářskou krisí, nýbrž hlavně nesprávným poměrem mezi dávkami a pojistným, a *která do budoucnosti vážně ohrožovala další trvání dávek a zejména jejich dosavadní výměru.*

Protektorát byl proto brzy po svém zřízení nucen provésti v uvedeném směru pronikavé změny. Učinil tak řadou reforem, které byly provedeny v letech *1939—44* ve *všech* odvětvích sociálního pojištění a které změnily tvářnost sociálního pojištění více nebo méně, v *některých odvětvích dokonce od základu.* Těmito reformami byly zejména přizpůsobeny peněžité dávky pojištění mzdám a platům, které v Protektorátě namnoze podstatně stouply, jakož i cenám platným v ostatním říšském území; dále bylo pojištění všude tam, kde toho bylo

zapotřebí, sanováno a i jinak dalekosáhle přizpůsobeno říšskému pojištění.

V následujících odstavcích jsou uvedeny v podrobnostech časový sled a podstatný obsah reforem uskutečněných v letech 1939—44 v jednotlivých oborech sociálního pojištění Protektorátu.

Nemocenské pojištění

a) Nemocenské pojištění dělníků

Nemocenské pojištění dělníků existovalo na území Protektorátu od r. 1889. V letech 1939—44 bylo v podstatě novelováno třikráte: 1. vládním nařízením č. 112/1940 Sb., 2. vl. nař. č. 315/1941 Sb. a 3. vl. nař. č. 2/1944 Sb.

Ad 1. Vládním nařízením č. 112/1940 Sb. byly k dosavadním 10 třídám nemocenského pojištění s denním nemocenským nejvýše 24,— K připojeny dvě nové třídy (11. a 12. třída), jimiž byl podroben pojištění pracovní výdělek do 40,50 K denně (místo dosud 34,50 K) nebo 240,— K týdně (dosud 207,— K). Nemocenské nových tříd bylo stanoveno částkami 26,— K a 28,— K denně, takže činilo pak v jednotlivých třídách 2,70 K až 28,— K denně (na místě dosavadních 2,70 K až 24,— K denně).

Ad 2. Vládním nařízením č. 315/1941 Sb. bylo na místě od r. 1940 stávajících 12 mzdových tříd vytvořeno 15 tříd, jimiž byl pojištění podroben pracovní výdělek až 70,— K (dosud 40,50 K) denně nebo 420,— K (dosud 240,— K) týdně. Nemocenské v jednotlivých třídách činilo pak 2,70 K až 38,— K denně (dosud 2,70 K až 28,— K denně).

Ad 3. Vládním nařízením č. 2/1944 Sb. bylo dosavadních 15 tříd nemocenského pojištění sloučeno v nových osm tříd a k těmto zavedeny 4 další třídy, kterými byl pojištění podroben pracovní výdělek až do 110,— K (dosud 70,— K) denně nebo 660,— K (dosud 420,— K) týdně. Denní nemocenské činí nyní v jednotlivých třídách 4,— K až 50,— K (dosud 2,70 K až 38,— K).

Dále byly uvedeným vládním nařízením zlepšeny dávky v mateřství pro pojištěnky i nepojištěné manželky pojištěnců. Nově byly zavedeny jednorázový příspěvek na výlohy při slehnutí ve výši 100,— K a minima pro podporu v šestinedělí a pro příspěvek na kojení. Manželkám pojištěnců byly v mateřství vedle dávek naturálních poskytnuty také dávky peněžní (jednorázový příspěvek, podpora v šestinedělí a příspěvek na kojení), jichž dříve nebylo.

b) Pojištění horníků

Od doby zřízení Protektorátu bylo nemocenské pojištění horníků třikráte novelováno: 1. vl. nař. č. 167/1940 Sb., 2. vl. nař. č. 198/1941 Sb. a 3. vl. nař. č. 70/1943 Sb.

Ad 1. V roce 1940 byly k dosavadním 13 mzdovým třídám připojeny další dvě třídy, které zachycovaly do pojištění mzdy nad 34,50 K denně až do 40,50 K a v nichž nemocenské bylo stanoveno částkami 26,— K a 28,— K za den (dosud nejvýše 24,— K denně).

Ad 2. V roce 1941 bylo zavedeno právě tak jako v nemocenském pojištění dělníků 15 mzdových tříd, čímž byl pojištění podroben denní pracovní výdělek do 70,— K (420,— K týdně).

Nemocenské bylo vyměřeno v jednotlivých třídách částkami 3,— K až 43,50 K za den.

Ad 3. Vládním nařízením č. 70/1943 Sb., kterým bylo celé bratrské pojištění od základu zreformováno, byly odstraněny mzdové třídy a pojistné i peněžité dávky nemocenského pojištění stanoveny podle skutečného výdělku až 100,— K denně (700,— K týdně, 3000,— K měsíčně). Pro stanovení nemocenského bylo vytvořeno 20 stupňů denního pracovního výdělku. Nemocenské činí nyní v jednotlivých třídách 6,— K až 55,80 K denně.

Další zlepšení nemocenského pojištění horníků vlád. nař. č. 70/43 Sb. spočívá v tom, že nemocenské ošetřování se poskytuje nyní časově neomezeně, tudíž po celou dobu nemoci, zatím co dosud bylo poskytováno po dobu 1 roku od počátku nemoci. Rozšířena byla také rodinná pomoc, podle které může býti poskytnuto manželce a dětem pojištěnce ošetřování v nemoci až do doby 26 týdnů.

c) Nemocenské pojištění soukromých zaměstnanců

Soukromí zaměstnanci spolu s dělníky podléhali v bývalé republice zprvu nemocenskému pojištění podle zákona z r. 1888 a jeho novel. Od roku 1926 byly pro ně zachovány 11. až 13. mzdová třída, jakož i dvě další dobrovolné mzdové třídy starého nemocenského zákona, které byly jinak (pro dělníky) zrušeny, takže nemocenské pojištění zaměstnanecké vykazovalo 15 tříd (proti 10 třídám nemocenského pojištění dělnického), a mohlo proto též poskytovati vyšší nemocenské.

Nemocenské pojištění soukromých zaměstnanců bylo prováděno ze značné části t. zv. úřednickými nemocenskými pokladnami, zřízenými jako zapsané pokladny pomocné.

V Protektorátě bylo uskutečněno *samostatné nemocenské pojištění soukromých zaměstnanců*, a to vládním nařízením číslo 365/1941 Sb.

Pojištění podle vlád. nař. č. 365/41 Sb. podléhají všichni zaměstnanci, kteří jsou pojištěni podle pensijního zákona, celkem asi 400 000 osob. Nositelem pojištění pro celé území Protektorátu je Nemocenská pojišťovna soukromých zaměstnanců v Praze. Pojištěnci se zařazují podle svých ročních služebních požitků do 13 tříd služného, z nichž nejvyšší třída zachycuje požitky přesahující 42 000,— K bez ohraničení.

Na dávkách poskytuje pojištění: 1. pomoc v nemoci (ošetření v nemoci a nemocenské), 2. pomoc v mateřství, 3. pohřebné. Nemocenské činí v jednotlivých třídách služného 4,— K až 60,— K denně (proti 4,— K až 28,— K denně u dřívějších soukromozaměstnaneckých nemocenských pojišťoven a 4,— K až 50,— K denně u dělnických nemocenských pojišťoven).

Jako pomoc v mateřství přísluší při porodu pojištěnce nebo manželce pojištěnce zdarma pomoc porodní asistentky, a je-li toho třeba, pomoc lékařská a dále peněžitá dávka, která v jednotlivých mzdových třídách činí u pojištěnky 1400,— K až 3600,— K a u manželky pojištěnce 1400— K až 2900,— K. Těmito peněžitými dávkami byly v zaměstnaneckém nemocenském pojištění nahrazeny dříve obvyklé podpory před porodem a po porodu, jakož i prémie za kojení.

Pohřebné činí v jednotlivých třídách: při smrti pojištěnce

1000,— K až 3000,— K, při úmrtí rodinného příslušníka pojištěnce 200,— K až 1000,— K podle stáří zesnulého.

Na místě ošetření v nemoci a nemocenského se poskytuje v případě přijetí nemocného pojištěnce do veřejné nemocnice ošetřování v nemocnici po dobu 4 týdnů. Totéž platí při přijetí pojištěnky do veřejné porodnice; zde hradí nemocenská pojišťovna ošetřovací výlohy do výše peněžitých dávek, na něž má pojištěnka v mateřství nárok.

d) Nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců

Nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců podle zákona č. 221/1925 Sb. nebylo v Protektorátě novelováno po stránce věcné. Pojistné bylo však od roku 1943 zvýšeno z 2 % na 3 % služebních, odpočivných a zaopatřovacích požitků, kteréžto zvýšení odstraní pro budoucnost deficity Léčebného fondu a umožní takto zlepšení péče o zdraví veřejných zaměstnanců a jejich rodin.

Úrazové pojištění

Úrazové pojištění existuje na území Protektorátu od roku 1889. Za trvání Protektorátu bylo novelováno dvakráte: 1. vládním nařízením č. 216/1940 Sb. a 2. vládním nařízením č. 1/1944 Sb.

Ad 1. Vládní nařízení č. 216/1940 Sb. zvýšilo důchody napadlé před 1. 7. 1921 čtyrnásobně až desateronásobně nebo zavedlo běžné přídavky k nim. Přídavky byly zavedeny také k důchodům napadlým později, pakliže ztráta výdělečné způ-

sobilosti důchodcovy přesahovala 60 %. Průměrné zvýšení důchodů nařízením č. 216/1940 činilo asi 100 %.

Další podstatné zlepšení, které přinesla novela čís. 216 z r. 1940 Sb., je zvýšení nejvyšší hranice ročního výdělku započitatelného pro výměru důchodů z 12 000,— K na 18 000,— K. Dále zvýšeno maximum pohřebného z 900,— K na 1500,— K.

Ad 2. Vládním nařízením č. 1/1944 Sb. bylo úrazové pojištění podstatně změněno, zlepšeno a vůbec nově upraveno.

Především byla rozšířena pojistná povinnost na podniky a ústavy zdravotní všeho druhu, dále na osoby činné při určitých pracích nebo službách důležitých pro veřejnost, konečně na podniky zemědělské a lesní vůbec, pro které však prozatím platí nadále dosavadní předpisy.

Náhrada škody způsobené úrazem (nemocí z povolání) zahrnuje: a) nemocenské ošetření a péči o bezmocné, b) péči o povolání, c) opravu nebo obnovení protézy poškozené úrazem, d) peněžité dávky.

Nemocenské ošetření záleží v lékařském ošetřování a opatřování léky a jinými léčivy, v ošetření v léčebných ústavech, dále ve vybavení protézami a pod. Péče o bezmocné, kteří nemohou býti bez cizí obsluhy a péče, zahrnuje domácí ošetřování ošetřovateli nemocných nebo placení ošetřovného ve výši 50 % plného důchodu, nejvýše však 750,— K měsíčně.

Péče o povolání záleží ve výcviku pro povolání, aby zraněný opětně nabyl schopnosti k výdělku nebo jeho úrazem snížená výdělečná způsobilost byla zvýšena, a dále v pomoci, aby dosáhl opět zaměstnání, třeba v novém povolání.

Protézu poškozenou úrazem dá úrazová pojišťovna opraviti nebo obnoviti.

Na peněžitých dávkách úrazová pojišťovna poskytuje: 1. při tělesném zranění nemocenské a důchod zraněnému, 2. při smrti z úrazu úmrtné a důchod pozůstalým, 3. při smrti těžce zraněných, která není následkem úrazu, příspěvek vdově.

Nemocenské se poskytuje zraněným, kteří nepodléhají zákonnému nemocenskému pojištění a nemají ani nároku na důchod pro zraněného, ani nedostávají úplatu za práci, jsou-li pro úraz neschopni práce, od 4. dne této neschopnosti po dobu jejího trvání.

Důchod zraněnému se poskytuje, je-li jeho schopnost k výdělku zmenšena úrazem aspoň o 20 % déle než třináct týdnů ode dne úrazu počínaje. Důchod se vypočte podle ročního pracovního výdělku, při čemž se nyní přihlíží *k pracovnímu výdělku až do 72,000— K ročně* (dříve pouze do 18000,— K ročně), což při nově napadajících důchodech povede k důchodům až čtyřikráte vyšším, nežli byly důchody dosavadní. K důchodům těžce zraněných s nejméně 50% neschopností k výdělku poskytují se přídavky na děti ve výši 10% důchodu za každé dítě do 18 let, pokud důchodce o ně pečuje. Důchody napadlé před 1. 7. 1940 se zvyšují o čtvrtletní výpomoci ve výši 100,— K až 300,— K, důchody pozůstalých čtvrtletně o 100,— K.

Při smrti způsobené podnikovým úrazem nebo nemocí z povolání se poskytují 1. jako úmrtné (pohřebné) pohřební náklady až do částky 3600,— K (dosud 1500,— K), 2. důchod pozůstalým (vdově, nuznému a k výdělku neschopnému vdovci, dětem do 18 let, příbuzným). Zlepšení proti dosavadnímu stavu záleží v tom, že vdova s výdělečnou nezpůsobilostí nejméně 50 % nebo starší 65 let dostane důchod ve výši 40 % pracovního výdělku zemřelého (místo jinak ob-

vyklých 20 %) a děti do 18 let (dosud do 15 let) důchod ve výši 20 % pracovního výdělku (dosud 15 %). Nemá-li vdova po těžce zraněném nároku na vdovský důchod, poněvadž smrt zraněného nebyla z úrazu, dostane jednorázový příspěvek ve výši 40 % ročního pracovního výdělku.

Novým úkolem uloženým nařízením č. 1/1944 Sb. úrazovým pojišťováním je starati se o *zábranu úrazů*, při čemž mají podnikatelé podniků podléhajících úrazovému pojištění povinnost učiniti na svůj náklad všechna opatření, aby byly chráněny život a zdraví jejich zaměstnanců. Každý, kdo zbuduje provozovnu určenou pro pojištěný podnik, každý výrobce strojů, strojních a provozních zařízení, ručí objednateli za to, že provedená stavba, dodané strojní a provozní zařízení odpovídají předpisům o zábraně úrazů, platným v době dodávky.

Invalidní a starobní pojištění dělníků

Invalidní a starobní pojištění dělníků existuje na území Protektorátu od r. 1926. Za trvání Protektorátu bylo novelováno v podstatě čtyřikráte: 1. vládním nařízením č. 112/1940 Sb., 2. vl. nař. č. 315/1941 Sb., 3. vl. nař. č. 98/1942 a č. 98/1942 Sb. a 4. vl. nař. č. 2/1944 Sb.

Ad 1. Vládním nařízením č. 112/1940 Sb. byly především jako v pojištění nemocenském také v invalidním pojištění zavedeny 2 nové třídy (E a F), čímž byly pojištěním podchyceny mzdy až do 243,— K týdně (dosud do 207,— K týdně). Hlavně byly však novelou z roku 1940 zvýšeny pojistné dávky, zejména důchody o 40 až 50 %, a pojistné příspěvky o 20 %. Mimo to byly některé dávky také jinak zlepšeny.

Ad 2. Vládním nařízením č. 315/1941 Sb. bylo zřízeno na místě dosavadních 7 tříd 8 tříd, z nichž poslední zahrnovala týdenní mzdu nad 420,— K. Důchody byly proti důchodům podle nařízení č. 112/1940 Sb. zvýšeny o dalších 20 %. Mimo to byly dávky invalidního a starobního pojištění ještě jinak vybudovány, zejména zvýšením minima pro dětské příplatky k důchodům, zvýšením protektorátního příspěvku, snížením věkové hranice pro nápad důchodu vdovského a pod.

Ad 3. Vládním nařízením č. 98/1942 byly pojistné dávky dále zlepšeny. Základní změna tkví v tom, že základní částka důchodu byla zvýšena na 1560.— K, zatím co dosud činila 720,— K a spolu s 660,— K protektorátního příspěvku celkem 1380,— K. Nová základní částka 1560,— K u důchodů napadlých po účinnosti novely je hrazena celá Protektorátem. Podobně byly zvýšeny základní částky důchodu vdovského a pak částky zvyšovací vůbec. Tímto zlepšením se zvýšily nové invalidní důchody o 28 %, starobní důchody o 30 % a vdovské důchody o 38 %. Rovněž byly zvýšeny důchody již napadlé, a to o 20 až 75 %.

Vládním nařízením č. 98/1942 bylo od 1. dubna 1942 zavedeno *nemocenské pojištění důchodců invalidního a starobního pojištění*, které poskytuje důchodcům v případě nemoci nárok na bezplatnou lékařskou pomoc i s lékařskou pomocí při porodu, na pomoc porodní asistentky, jakož i na nutné léky a jiné therapeutické pomůcky a dále na pohřebné.

Ad 4. Vládním nařízením č. 2/1944 Sb. byly k dosavadním osmi třídám připojeny čtyři nové třídy, kterými byl pojištěním zachycen pracovní výdělek až do 110,— K (dosud 70,— K) denně nebo 660,— K (dříve 420,— K) týdně. Nově byly

upraveny zvyšovací částky, o které se za každý týden v pojištění strávený zvyšuje základní částka důchodu, upravená vlád. nařízením č. 98/1942 Sb. Tyto zvyšovací částky činily v jednotlivých třídách roku 1939 0,60 K až 1,75 K, kdežto nyní činí 0,80 K až 7,40 K za každý týden. K důchodům pojištěnců starších (narozených před rokem 1910) se poskytují zvláštní přídavky v roční výši 270,— K až 480,— K, které nese Protektorát. V průměru byly vlád. nařízením č. 2/1944 důchody zvýšeny asi o 15 %. K úhradě těchto zlepšení dávek byly příspěvky zvýšeny asi o 10 % a Protektorát převzal na sebe placení celé základní částky důchodů napadlých před novelou č. 98/1942 Sb.

Uvedenými čtyřmi reformami invalidního a starobního pojištění dělnického *byly zvýšeny: důchody invalidní a starobní o 235 %, důchody vdovské o 270 %, a důchody sirotčí dokonce o 450 %* proti stavu z roku 1939.

V průměru činily nebo činí jednotlivé druhy důchodů ročně podle vládního nařízení z roku

	1934	1940	1941	1942	1943
	112/34	112/40	315/41	98/42	2/44
	K	K	K	K	K
důchod invalidní a starobní	1833,—	2573,—	3088,—	3705,—	4234,—
důchod vdovský	917,—	1287,—	1544,—	2059,—	2435,—
důchod sirotčí	367,—	658,—	790,—	1383,—	1614,—

Pojištění u bratrských pokladen (Hornické pojištění)

Důchodové pojištění horníků (provisní) existuje na území Čech a Moravy od r. 1889 či vlastně od r. 1854. V Protektorátě bylo reformováno celkem čtyřikráte: 1. vládním naříze-

ním č. 167/1940 Sb., 2. vl. nař. č. 398/1941 Sb., 3. vl. nař. č. 100/1942 Sb. a 4. vl. nař. č. 70/1943 Sb.

Ad 1. Novela č. 167/1940 Sb. měla za účel zvýšiti důchody i pojistné hornického pojištění. Zvýšení činilo průměrně 26%.

Ad 2. Také novela č. 398/1941 Sb. přinesla zvýšení důchodů, a to důchodů nových přibližně o 22 %, důchodů již vyplácených o 20% proti stavu podle nařízení č. 167/1940. Dále bylo touto reformou zavedeno nemocenské pojištění důchodců bratrských pokladen.

Ad 3. Další zlepšení důchodů bylo provedeno vlád. nařízením č. 100/1942 Sb., kterým byly důchody proti stavu z roku 1941 zvýšeny průměrně o 21%.

Vcelku byly důchody pojištění u bratrských pokladen zvýšeny v letech 1939 až 1942 průměrně o 86 %. Způsoby zvýšení byly namnoze tytéž jako v invalidním a starobním pojištění dělnickém. Také jinak bylo hornické pojištění zlepšeno podle vzoru invalidního pojištění dělnického.

Ad 4. Úplné přebudování důchodového (provisního) pojištění u bratrských pokladen přivodilo v roce 1943 *vládní nařízení č. 70/43*, jež nabylo účinnosti dnem 1. dubna 1943.

Provisní pojištění horníků se nyní dělí na: a) provisní pojištění hornické, b) provisní pojištění hutnické, kteréžto dva druhy pojištění mají podstatně různé dávky.

Provisní pojištění hornické je pojištěním horníků pracujících převážně pod zemí a hutních pracovníků, kteří byli v pojištění hornickém již před účinností nařízení č. 70/1943 Sb. Dávky tohoto pojištění jsou bohatší a vyšší nežli dávky pojištění dělnického a přizpůsobené zvláštním potřebám a důsledkům těžké práce horníkovy. Pojištění poskytuje a) hornickou pro-

visi při nezpůsobilosti horníkově k jeho hornickému povolání, b) hornickou plnou provisi při horníkově invaliditě nebo stáří 65 let a c) provisi pozůstalým (vdově a sirotkům). Vedle toho mají provisní pojištěnci za zvláštních podmínek nárok 1. na starobní odměnu i při vykonávání dalšího zaměstnání v roční částce 5400,— K, dále 2. na přídavek k provisi po desetileté havířské práci ve výši 80,— K až 240,— K za každý další rok havířské práce pod zemí a 3. na hornickou výsluhu po dovršení 50. roku věku a 15 let hornické práce, která činí podle délky další činnosti havířovy v podzemí 1500,— K až 3000,— K ročně.

Důchody provisního pojištění hornického se zvýšily podle novely č. 70/1943 proti stavu podle vládního nařízení č. 100/1942 Sb. o 42 %, takže proti stavu z roku 1939 se zlepšily úhrnem o 128 %.

Podstatné zvýšení dávek provisního pojištění od zřízení Protektorátu ukazuje následující přehled průměrných měsíčních provisí:

	vlád. nař. č. 200/36	vlád. nař. č. 167/40	vlád. nař. č. 398/41	vlád. nař. č. 100/42	vlád. nař. č. 70/43	
					bez havířské práce	při havířské práci
	K	K	K	K	K	K
provise horníka	254,—	301,—	385,—	460,—	542,—	675,—
plná provise horníka					730,—	863,—
vdovská provise	127,—	156,—	208,—	230,—	271,—	337,50
plná vdovská provise				275,—	365,—	431,50
sirotčí provise	51,—	75,—	101,—	178,—	250,—	250,—
dětský přídavek	21,—	40,30	55,—	75,—	100,—	100,—

Hutnické provisní pojištění platí pro dělníky v nehornických podnicích, kteří vstoupili do zaměstnání po 31. březnu 1943

nebo nebyli před tímto dnem pojištěni u bratrských pokladen. Hutnické provisní pojištění se provádí podle předpisů platných pro invalidní a starobní pojištění dělníků.

Pensijní pojištění soukromých zaměstnanců

Invalidní, starobní a pozůstalostní pojištění soukromých zaměstnanců čili pojištění pensijní bylo na území Protektorátu uskutečněno dlouho před zavedením invalidního a starobního pojištění dělníků (1909), takže v r. 1939 mělo již 30 let trvání za sebou. V býv. republice bylo pensijní pojištění mimořádně vybudováno četnými novelami a poskytovalo v mnohých směrech vyšší a lépe vybavené dávky nežli mu odpovídající zaměstnanecké pojištění v ostatní Říši, aniž ovšem pro to mělo dostačující finanční krytí.

Proto nebylo zapotřebí reformovat pensijní pojištění v Protektorátě tak pronikavě jako pojištění dělníků nebo horníků, zejména pak zvyšovati dávky takovým způsobem, jako se to stalo u obou uvedených odvětví sociálního pojištění. Postačilo, alespoň v prvních 3 letech Protektorátu, poskytovati k důchodům pensijního pojištění jednorázové přídavky, které činily 300,— až 600,— K ročně.

K pronikavější *novelisaci pensijního pojištění* došlo v letech 1939 až 1944 pouze jednou, a to v roce 1941 *vlád. nařízením č. 316/41*, jež nabylo účinnosti dne 1. října 1941.

Novelou byly k dosavadním 11 třídám služného připojeny 3 nové třídy (12., 13. a 14.), které zachycují do pojištění roční služební požitky nad 42 000,—K až nad 60 000,—K v odstupech po 6000,— K. To vedlo k zavedení nových zvyšovacích

částek, které ve třech nových třídách činí 55,— K, 60,— K a 65,— K ročně za každý příspěvkový měsíc. Nejvýše možný důchod, t. j. invalidní nebo starobní důchod příslušející po 40letém pojištění v nejvyšší (nyní 14.) třídě služného, dosahuje nyní částky 34800,— K ročně, proti dosavad (v 11. tř. služného) nejvýše možném důchodu 27600,— K ročně. Ke zvýšeným životním nákladům přihlédla novela tím, že zavedla k důchodům na místo dosavadních jednorázových výpomocí běžné přídavky, které činí u invalidního a starobního důchodu 1440,— K, u vdovského (vdoveckého) důchodu 864,— K, u sirotčích důchodů a důchodů jiných pozůstalých 480,— K ročně. Důchody pensijního pojištění byly těmito přídavky zvýšeny průměrně o něco výše než 15 %. Ostatní ustanovení novely č. 316/1941 Sb. sloužila v podstatě sanaci pojištění, zejména zvýšením pojistného průměrně o 32 % a zavedením příspěvku Protektorátu Všeobecnému pensijnímu ústavu a dále k úhradě přídavků důchodcům pojištění.

Vládním nařízením č. 365/1941 o nemocenském pojištění soukromých zaměstnanců bylo zavedeno nemocenské pojištění důchodců pensijního pojištění, podobně jako bylo provedeno nemocenské pojištění důchodců pojištění dělnického a hornického.

*

Závěr. Jak v předchozích oddílech bylo podrobněji vyloženo, vyznačuje se vývoj sociálního pojištění v Protektorátě v letech 1939 až 1943 *četnými reformami*, které jednotlivá jeho odvětví *zcela nově upravily* (na př. pojištění u bratrských pokladen) nebo alespoň více nebo méně změnily. Zejména jsou to *peně-*

žité dávky, které byly ve všech odvětvích sociálního pojištění *podstatně zvýšeny* a přizpůsobeny dávkám říšského pojištění, jakož i zvýšeným mzdám a cenám v Protektorátě.

Nemocenské a ostatní peněžité dávky byly ve svých nejvyšších sazbách v nemocenském pojištění dělníků, horníků a soukromých zaměstnanců *zvýšeny o více než 100 %. Důchody* se zvýšily v úrazovém pojištění průměrně *o 100 %*, v invalidním a starobním pojištění dělníků téměř *o 250 %*, v provisním pojištění u bratrských pokladen *o 130 %* a v pensijním pojištění (kde v poměru k ostatní Říši byly vyšší) o více než 15 %. Přibližně ve stejné míře se také zvýšily ostatní dávky důchodového pojištění.

Zavedením nových vyšších mzdových tříd a tříd služného, jakož i trvale stoupajících služebních požitků *získávají dnes pojištěnci* jak v nemocenském, tak důchodovém pojištění *nároky na dávky podstatně vyšší nežli před r. 1939.*

Mimo již shora vylíčená zlepšení dávek bylo sociální pojištění v Protektorátě v letech 1939—43 také jinak vybudováno po stránce věcné, finanční a administrativní. Tak byly mimo jiné vlád. nařízením č. 96/41 upraveny nároky pojištěnců při přestupech z jednoho odvětví důchodového sociálního pojištění do druhého. Vládním nařízením č. 420/41 bylo v zájmu důchodců stanoveno, že po dobu války nebrání výdělečná činnost nápadu důchodu a že nemá vzápětí ztrátu nebo snížení důchodu, takže dělníci a zaměstnanci mohou vedle svých mezd a služebních požitků požívati též důchodu. Osobám povolaným k branné službě, jakož i k jiným válečným službám se zachovávají nároky z pojištění (vl. nař. č. 217/1943 Sb.), pro osoby přikázané k práci byly vlád. nařízením číslo

154/1942 Sb. zavedeny různé úlevy. Vlád. nařízením č. 87/1943 bylo po vzoru říšského pojištění v důchodovém pojištění váženo zachování čekatelství na tak zvané poloviční krytí, které v pojištění u bratrských pokladen bylo zavedeno již vlád. nař. č. 70/43. Správními opatřeními byla dokončena a rozšířena ustanovení dohody s Říší č. 209/33 Sb. ve prospěch dělníků a zaměstnanců pojištěných jak v Protektorátě, tak i v ostatní Říši, čímž mohly býti četným zaměstnancům činným dříve v ostatní Říši jejich získané nároky započteny v Protektorátě nebo naopak. Konečně obdrželi nositelé pojištění od dohlédacích úřadů závazné pokyny, podle nichž při výkladu zákonů, přiznávání dávek a vůbec při styku s pojištěnci a důchodci mají postupovati sociálně a dle možnosti zabraňovati tvrdostem. Tato okolnost přispěla *obzvláště k zlepšení postavení příjemců dávek v sociálním pojištění* Protektorátu a měla vzápětí *veliký vzrůst oblíbenosti sociálního pojištění v pracujících vrstvách.*

V organisačním směru bylo sociální pojištění v Protektorátě ve všech svých odvětvích *jednotně upraveno* a *administrativně zjednodušeno.* Zejména byly odstraněny různé správní orgány nebo sníženy co do počtu.

Finančně bylo především pensijní pojištění, avšak také pojištění u bratrských pokladen, jakož i invalidní a starobní pojištění dělníků, postaveno *na zdravou finanční základnu* a matematicky vyváženým poměrem dávek k pojistnému sanováno, čímž byl zajištěn další zdárný vývoj těchto odvětví důchodového pojištění a další trvání dosavadních i zvýšených dávek pro budoucnost.

3. *Organisace práce*

Řízené hospodářství samozřejmě musí mít přehled o *pracovní síle* území, jehož hospodářství chce plánovat a řídit. Dále pak musí tuto pracovní sílu racionálně organisovat, aby jí bylo účelně a hospodárně využito ve prospěch cílů, které hospodářský celek sleduje.

To, čeho dříve nebylo možno dosáhnouti, uskutečnilo se záhy *po roce 1939*. Byl pořízen přesný přehled o pracovních silách — jakýsi *katastr pracovních sil*. Zavedením pracovních knížek od roku 1941 stejně jako zřízením sítě *úřadů práce* dostává tato organisace svůj praktický výraz. I toto opatření, které se v nynější době stalo též důležitým nástrojem válečného hospodářství (tak zv. totálního nasazení), má i pro mírovou dobu ráz opatření trvalého, poněvadž žádné hospodářství se v budoucnosti neobejde bez přesné evidence pracovních sil a bez institucí, jež musí provádět jejich soustavnou a účelnou distribuci.

Aby takováto distribuce sil měla co nejobjektivnější podklad, o to se mají starat *poradny pro volbu povolání*, jejichž síť byla v poslední době doplněna a zdokonalena.

Poněvadž *věda o práci*, jako jedno z nejmladších odvětví moderní vědy, v Říši zvlášť pokročilá, svými výsledky napomáhá správnému zasazení pracovních sil na místa, jež odpovídají disposicím, vlohám a nadání jednotlivců, stávají se instituce, jako jsou ústavy nebo výbory pro studium lidské práce, důležitou součástí celkové pracovní organisace (u nás Ústav lidské práce, v Říši Arbeitswissenschaftliches Institut, REFA a pod.). S těmito snahami, které uplatňují výsledky psychologie a fysio-

logie práce, souvisí i vzrůstající zájem o hygienu práce; zřizování klinik pro pracovní lékařství je toho dokladem. Zábrana nemocenská (sociálně lékařská profylaxe, preventivní pracovní lékařství) je stejně důležitým oborem jako zábrana úrazová, které se v posledních pěti letech věnovalo rovněž víc pozornosti než kdykoliv dříve.

Organisace práce v jednotlivých, hlavně velkých podnicích dosáhla za posledních pět let velikého zdokonalení. Svědčí o tom zřízení speciálních referátů při ústředních zájmových korporacích, jmenovitě v průmyslu. Hospodárnost v užití materiálu a energie je příkazem nejen této doby, ale určitě také nejbližší budoucnosti. Racionalisační hnutí nemůže být už obávaným hnutím v rámci liberalistického hospodářství, neboť racionalisace v rámci sociálně hospodářského plánování jest samozřejmostí, jejíž výsledky plynou k dobru celku.

Tak pronikají myšlenky, jež před dvaceti lety byly u nás předmětem prudkých debat a svárů, zvolna do široké veřejnosti pracovní jako součást *novodobého poznání a změny názorů na práci;* toto poznání učinilo právě za posledních pět let velmi podstatné pokroky v zájmu lepší budoucnosti.

Přesto bude jedním z nejdůležitějších úkolů nejbližší budoucnosti věnovat pozornost *soustavné* sociální a hospodářské nebo sociálně technické *práci osvětové;* stejně tak jako soustředění a zracionalisování technickohospodářské práce *badatelské, výzkumné* a *vynálezecké.*

Je-li hospodářství v podstatě problémem organisačním (H. Hunke) a je-li hospodářství základem budoucnosti a blahobytu, pak je nám také jasný veliký *význam organisace* samé. Pokroky, kterých bylo dosaženo, musejí být dále zintensiv-

něny. Platí-li zásada, že každý národ je tak bohat, jak dovede organisovat práci (Feder), pak z této školy, kterou nyní prodělváme, můžeme nabýt (vzhledem k naší národní povaze a dalšímu jejímu vývoji) mnoho dobrých zkušeností.

f) Pět let hospodářského výzkumu v Protektorátě

Odborné kruhy v Čechách a na Moravě se zabývaly již od dřívějších let myšlenkou založení instituce pro hospodářský výzkum. Brzy po první světové válce byl uveřejněn návrh na zřízení zvláštního oddělení pro hospodářský výzkum při ústředním úřadě statistickém; návrh však nebyl uskutečněn. Některá odvětví hospodářství, na př. zemědělská výroba, byla v situaci šťastnější, neboť dílem pracovala se zvláštními ústavy pro odborný hospodářský výzkum, dílem byla ve spojení s ústavy pro technický, biologický, technologický a podobný výzkum, které se kromě svých zvláštních úkolů zabývaly různými otázkami příslušného hospodářského odvětví. Také studijní oddělení Národní banky a sekretariáty Ústředního svazu průmyslníků i jiných odborných institucí, na př. obchodních komor, se obíraly výzkumem hospodářských otázek spadajících do okruhu jejich působnosti. Práce všech těchto míst však nemohly nahraditi práci skutečného výzkumného ústavu hospodářského. Zvláštní místo zaujímaly Ústav pro vnitřní obchod a Ústav lidské práce.

Výsledky prací berlínského Ústavu pro studium konjunktury spolu s poznáním, jak důležitý je *obecný hospodářský výzkum*, podněcovaly znovu zdejší kruhy k tomu, aby byl podobný ústav pro hospodářský výzkum založen také v našich zemích.

Brzy *po 15. březnu 1939* navázal president berlínského Ústavu pro studium konjunktury taj. r. univ. prof. dr. Ernst Wagemann se směrodatnými místy v Praze jednání o založení samostatného ústavu pro hospodářský výzkum v Praze, který by ve spojení s ústavem berlínským, a opíraje se o jeho dlouholeté vědecké a praktické zkušenosti, sledoval problémy zdejšího hospodářství a vědecky je studoval. Tato myšlenka našla u všech vládních míst, jakož i ve správě a v kruzích vědeckých i hospodářských plné porozumění a obecnou podporu. Co bylo dříve dobře míněno, bylo nyní hladce uskutečňováno, ale neprovedeno, a již koncem roku 1940 bylo schváleno vládní nařízení o založení Ústavu pro hospodářský výzkum, jakož i konečné znění jeho stanov. V roce 1941 bylo uveřejněno toto nařízení pod číslem 101/1941 ve Sb. zák. a n., načež byl jmenován přípravný výbor pro zřízení ústavu a v roce 1942 byl ústav za veliké účasti hospodářské a kulturní veřejnosti úředně ustaven.

Ústav pro hospodářský výzkum má právní formu spolku, aby tím byla také širším kruhům zdůrazněna jeho samostatnost a objektivita. Kruhy, které ústav vytvořily a které jej vedou, jsou zárukou, že jeho práce a výsledky se nesou tímto směrem a že najdou také patřičnou odezvu. Vedení bylo, jak známo, svěřeno tajnému radovi prof. dr. Wagemannovi, jehož náměstky jsou ministr dr. Bertsch a ministr dr. Kalfus. S německým Ústavem pro hospodářský výzkum (dř. Ústavem pro studium konjunktury) v Berlíně je pražský Ústav spojen osobou svého presidenta v personální unii. Na druhé straně více než 350 členů je zárukou, že se ústavní práce budou vyvíjeti na nejširší základně. K členům náležejí téměř všechny

velké hospodářské organisace, zvláště povinné svazy, a nejvýznamnější firmy všech hospodářských odvětví. S nimi chce být ústav v nejužším možném spojení. Jenom na těchto základech může být vybudován dalekosáhlý výzkum, jenž může přinést dobré výsledky.

Úkolem Ústavu pro hospodářský výzkum je zvláště ve válce sloužiti veřejné správě a válečně důležitému soukromému hospodářství. Ústav byl dále založen proto, aby pronášel v důležitých hospodářských otázkách objektivní úsudek a aby přispíval úředním místům, hospodářství i hospodářské vědě radou a pomocí.

V každém hospodářském odvětví a v celé oblasti Protektorátu je dnes mnoho problémů, které byly vyvolány světovými událostmi posledních let a které s sebou přináší současná doba. Dlužno vzpomenouti jen na veliký počet nerozřešených problémů, které souvisí se včleněním zdejší hospodářské oblasti do velkoněmeckého a celého evropského hospodářského prostoru, dále na problémy, které vyvolává nynější válka a které vzniknou v době mírové. Pracovních úkolů má tedy ústav veliké množství. Je při tom veden základní myšlenkou: najíti jasná a co nejjednodušší řešení, neboť jen tak se dá veliká hospodářská oblast, jakou je Velkoněmecká říše a hospodářský prostor evropský, jednotně, ale ve všech článcích vésti a říditi.

To je oborem působnosti Ústavu pro hospodářský výzkum. Již dosavadní výsledky prací, které mu byly uloženy, dostatečně prokázaly jeho užitečnost. V četných případech přispěl ústav říšským i protektorátním úřadům pracemi, které by tyto úřady pro nedostatek času samy nemohly zmoci. Důvěrnost prací vylučuje zatím jejich uveřejnění. Také soukromému hos-

podářství odevzdal ústav významné práce, jež zájemcům přinesly bezprostřední prospěch.

Dosud se ústav zabýval hlavně problémy přítomnými. Problémy budoucnosti jsou však ještě mnohem závažnější a rýsují se již dnes, na příklad v oblasti řízeného hospodářství, rozložení průmyslu, hospodářské obnovy atd. Všechny tyto problémy nelze řešiti bez náležitého vědeckého průzkumu.

IV. VÝHLEDY

Z podaného stručného přehledu je jasně patrno, že podstata hospodářství území Čech a Moravy přes největší světovou válku lidských dějin nejen že nebyla dotčena, naopak, řada nejdůležitějších úseků dosáhla nebývalé konsolidace. Z přehledu je také patrno, že celá hospodářská *soustava řízeného hospodářství* prospívá sociálně ekonomickému vývoji Čech a Moravy a stává se *zřízením trvalým*.

Uvážíme-li, jak *kvalita práce* a *pracovitost našeho lidu* přispěla za nejtěžších okolností k této konsolidaci a jak i do budoucnosti *vhodnou a účelnou organisací práce* a racionálním průzkumem i zužitkováním přirozeného bohatství zemí Čech a Moravy v rámci sociálně hospodářského plánování velkých celků, jak je to v intencích Říše, lze získati pevnou základnu hospodářskou a při účelné výchově a racionální práci vědecké i vysokou úroveň *technickou*, pak není třeba mít nejmenších obav před budoucností.

O KURATORIU PRO VÝCHOVU MLÁDEŽE V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

Průpravu chlapce a děvčete pro život obstarávají podle názorů, jež se už počínají vžívat, rodičovský dům, škola a organisace mládeže. Tyto tři výchovné složky musí být rovnorodé, zrovna tak jako se harmonická výchova jedince musí obracet k jeho tělu, duchu i duši. Organisačně vzato, minulost neznala vůbec třetího činitele výchovy — moderní organisaci mládeže. I když se spolky snažily dát mladým nějaké vyplnění času stráveného mimo školu a rodinu, nedošlo nikdy k nějakému sjednocení ve výchově mládeže mimo školu a rodinu. Obrovská organisační roztříštěnost spolků tělovýchovných, kulturních, stavovských, náboženských a politických dávala tušit i obrovskou roztříštěnost duchovní. Velká část mládeže považovala ostatně spolky a korporace za přežitek a neměla v nich účasti.

Kuratoriu pro výchovu mládeže, založenému vládním nařízením z konce května roku 1942, připadl úkol být právě třetím výchovným činitelem české mládeže, představovat její jednotnou organisaci, starat se prostě o ni v čase, kdy není vázána školními a domácími povinnostmi, a starat se o ni i v zá-

ležitostech, o něž se škola i rodina dosud nestarají. Jeho péče o desetiletou až osmnáctiletou mládež je jednotící a výhradní; každý český hoch a děvče podléhá zásadně péči Kuratoria a jedině ono je oprávněno tuto péči mu poskytovat. Činnost, již Kuratorium s mládeží provozuje, nazýváme povinnou nebo čestnou službou mládeže. Mládež se podchycuje ve spolcích a organisacích, jimž je po přezkoušení dáno Kuratoriem pověření provádět s mládeží čestnou službu. Tolik podle doslovu zákona.

Co vedlo zákonodárce k tomu, že počítal alespoň do začátku se spolky, jež byly většinou už neaktuální záležitostí? Prostě nutnost pevně se organisačně zachytit. Stvořit nebo obnovit nějaký pevný bod, z něhož by bylo možno alespoň s částečným počátečním úspěchem přikročit k práci. Spolky tuto možnost dávaly. Kromě nich nebylo jiné opory.

Vím, že mnozí nadšenci, kteří už zřízením Kuratoria viděli českou mládež v organisaci, jež je na téže výši a s týmiž rozvětvenými možnostmi jako na příklad Hitlerova mládež (HJ), byli tímto střízlivým postupem trochu rozčarováni. Zapomněli ovšem na to, že ani ta organisačně i duchovně klasicky vybudovaná Hitlerova mládež se tu nevzala najednou. I tu bylo třeba mnoha let vývoje, zkušeností, oprav a nových poznatků. Trvalo ještě téměř čtyři léta po převzetí moci nacionálním socialismem v Říši, než bylo 1. prosince 1936 možno prohlásit organisaci Hitlerovy mládeže za státní, jedinou a výhradní organisaci německé mládeže. Považme dále, že Hitlerova mládež tu byla už dlouhou řadu let před státním převratem v roce 1933, že prodělala svůj křest krví a osvědčila se i v dobách boje o moc jako pravidelná formace. Ale přesto bylo třeba vývoje a růstu. I nám je třeba, abychom rostli odzdola,

aby zákon něco nařizující byl pouze slovním výrazem našeho přesvědčení, ne jeho omezením. V případě Kuratoria by bylo ranou naprázdno velet najednou prostě celé mládeži do jednotné organisace, provést jednoměsíční nábor a pak se pokoušet se zachycenou masou snad něco počít. Opakovali bychom příklad mládeže Národního souručenství nebo kterékoli jiné organisace, jež nerostla ze srdce mládeže, ale byla nadekretována shora a neví, co vlastně má počít sama se sebou pro svůj neukázněný počet a nepřipravenost k jakýmkoli úkolům.

Předně bylo třeba celých stovek zkušených a nadšených cvičitelů. Nepotřebovali jsme theoretiků, ale mladých lidí, kteří znají únosnost a účinky výcviku, jemuž podrobují své mladé kamarády ve službě mládeže. Potřebovali jsme cvičitelů, kteří nejsou věkově příliš vzdáleni od šiku, který vedou, a pro něž je aktuálností to, co je aktuální chlapcům a děvčatům ze služby. Stovky organisací, jež měly být oživeny k nové cestě české mládeže, potřebovaly vyškoleného vedení.

První pracovníci, jejichž práce začala až v únoru roku 1942, dali se duší i tělem do služby mládeži. Ti potřebovali být první vyškoleni. Nemohli kázat mládeži o novém životě, který by sami prakticky nepoznali. Pro ně byla pořádána první vůdcovská škola mládeže ve slapském zámku v polovině července 1942. Pod vedením generálního referenta dr. Teunera nastoupilo prvních 45 nadšenců. Těchto prvních 45 chlapců, dnes většinou zasazených na nejodpovědnějších místech hnutí nové české mládeže, tu poznalo, že vedení je dávání lepšího příkladu. Nový život obrozené evropské mládeže se tu bez frází po prvé promítl do denní zkušenosti a nerozborné kamarádské pospolitosti.

Odměnou za dobré výsledky, jichž v táboře dosáhli, byla prvním vedoucím mládeže třínedělní cesta po Velkoněmecké říši. Praha, Danzig, Berlín, Kolín nad Rýnem, Mety, Norimberk, Mnichov, Salzburg, Vídeň jsou mezníky této jedinečné cesty, jež nám ukázala širší říšskou vlast v její slávě, historii, umění, mládeži, socialismu i válečném nasazení. Byli jsme na hradech německé mládeže, v jejich vůdcovských školách, v obrovských domovech mládeže, ve vzorných podnicích, na Olympijském stadioně, na mnichovské umělecké výstavě, viděli jsme Západní val, teroristické zpustošení Kolína nad Rýnem i Saarbrückenu, ve zbožné úctě jsme stáli před Feldherrnhalle a sarkofagem šestnácti, kteří kdysi padli za Vůdce a Říši, viděli jsme chod obrovského organismu, který bojuje nejen za sebe, ale za všechny lidi dobré vůle v celé Evropě.

Tento mocný zážitek byl počátkem naší organisované práce. Budovalo se od základu ústředí Kuratoria v Praze, vypracovávaly se první návrhy vnější organisace, tělovýchovy, duchovní a sociální výchovy, ale především se ve čtrnáctidenních kursech školili noví vedoucí mládeže. Po zámku ve Slapech se stalo jádrem naší výchovné práce a péče letovisko Čeperka u Unhoště. Odtud vyšel první sbor instruktorů, zde byli školeni později vedoucí ostatních táborů Kuratoria, jež byly na jaře roku 1942 uvedeny v chod. Byly to zejména tábory Protivín a Prachov. Do konce roku 1942 tu bylo prvních 400 kamarádů, kteří se už těšili na práci venku s mládeží, jež jim byla po vánocích slíbena, a udržovali sami mezi sebou po vyjití z táborů živý kamarádský styk. Na sklonku roku 1942 mělo už Kuratorium v Praze charakter skutečného ústředního úřadu Protektorátu, pozoruhodného tím, že byl naplněn výhradně mladými

lidmi. Vnější organisace sice ještě nebylo, ale byla už dobře připravována. Velké potíže dělalo, že nebyla vlastní budova. Byli jsme rozstrkáni na třech místech, v Kolowratově paláci na Malé Straně, ve Fürstenberském paláci a v Jezdecké ulici na Novém Městě. Až počátkem března roku 1943 jsme se všichni stěhovali do rohového šestipatrového paláce na Senovážném náměstí, proti kostelu sv. Jindřicha. Už na podzim roku 1942 byla vlastní výchovná práce v pražském ústředí, vedená předsedou Kuratoria ministrem Moravcem a generálním referentem dr. Teunerem, soustředěna ve čtyřech pracovních skupinách. První měla na starosti všechny práce spojené s organisováním mládeže, druhá péči o tělovýchovu, třetí o duchovní výchovu (školení ve světovém názoru, propaganda, tisk, kulturní práce, Umění mládeži), čtvrtá o sociální práci v mládeži.

Právem bylo období Kuratoria až do vánoc roku 1942 nazváno studijním a přípravným. Byly přijímány a zkoumány žádosti organisací a spolků o pověření, uvažovalo se o rozdělení mládeže, o počtu spolupracovníků, o zřízení nových vůdcovských škol, o získání a zapojení nových vedoucích mládeže a k tomu všemu bylo třeba spousty práce s formuláři a kartičkami; úkolem bylo nejen se do těch kartiček vpravovat, ale vůbec si je vymyslit. Mládež sice tohle zrovna ráda nemá, ale, dělá-li to pro sebe, dovede si i šedou kancelářskou práci změnit v něco, pro co je nadšena.

Musilo se uvažovat o všech možnostech nové tělovýchovné práce. Chtěli-li jsme být revoluční v celé výchově, nestačila nám jen hezká hesla, ale bylo nutno provést hlubokou reformaci i v tělovýchově. Věděli jsme, že se naše snahy musí obrátit v první řadě proti provozování sportu řevem za bariérami,

proti sportovní politice a všem zbytkům nemravného profesionalismu a korupce. Naším vyznáním nesměl být bohorovný rekordman, ale třeba jen nepatrně sportovně a zdravotně zdvižená úroveň celku mládeže. Věděli jsme, že, půjdeme-li dobře, nezůstanou ani starší tělovýchovní pracovníci pozadu, ale budou se nám snažit spíše pomoci. Věděli jsme ovšem také, že se musíme probít vlastními silami a nespoléhat na nynější vládce českého sportu, zejména jednotlivé sportovní svazy, poněvadž budou v našem smělém mladém počínání vidět sotva co jiného než hozenou rukavici a pomohou nám účinně až tehdy, až něco sami dokážeme. Šli jsme do tělovýchovné práce s přesvědčením, že výběr sportovních disciplin musí být určován i sociálními prvky. Co by pomohl statisícům mládeže nejkrásnější sport, kdyby si výzbroj mohlo opatřit jen několik set lidí? Plování a lehká atletika jsou nejen krásné a ušlechtilé sporty, ale mají i tu výhodu, že je může provádět každý zdravý chlapec i děvče. Umínili jsme si, že budeme pěstovat rovnoměrně sporty vychovávající osobnost i vůdcovské schopnosti (lehká atletika) zrovna tak jako sporty utužující smysl pro družnost a pospolitost (košíková, házená, rugby). Hned na podzim roku 1942 byl v Michnově paláci na Malé Straně pořádán první speciální tělovýchovný běh našich spolupracovníků, který přinesl velmi cenné výsledky.

Největší kus práce bylo třeba vykonat v oboru duchovní výchovy. Že se mládež musí dát novou cestou, bylo od počátku jasno. Musili jsme však hodně přemýšlet o tom, jak zprostředkovat mládeži toto nové poznání. Od počátku se přemýšlelo o časopisech, příručkách, brožurách, sešitech školení, věstnících a vůbec o všech pomůckách pro duchovní vyzbrojení

české mládeže. Už v září roku 1942 počínáme vydávat čtrnáctideník „Zteč", k němuž se pak od jara 1943 druží „Správný kluk" a „Dívčí svět". Věstníkem, obsahujícím přesný návod pro vykonávání povinné služby mládeže, stal se od března 1943 „Náš směr", vycházející zvlášť pro chlapce a pro děvčata. V tomto měsíčníku je podrobný program čtyř hodinek školení připadajících do měsíce. Hodinka služby tvoří ve svém tělovýchovném i duchovně naukovém oddílu jednotný celek, doplněný dvěma písněmi, hesly a pořadovými cviky. Čestná služba mládeže je ve svých hodinkách školení samostatně rozpracována pro mladší a starší věkovou skupinu podle obtížnosti probírané látky. V duchovním získávání české mládeže se ovšem nezapomnělo na propagační možnosti, jak je poskytuje film, fotografie, diapositiv, grafikovo umění. Už na podzim roku 1942 byly hotovy dva první filmy mládeže: „Viděli jsme Německo" a „Nová mládež — nové cíle".

*

Moderní sociální práce v mládeži byla pro nás dlouhou dobu neznámou pevninou. Ani slovo socialismus nebo sociální práce nám mnoho neříkalo; nanejvýše jsme si tu představovali soucitnost a dobročinnost. Jako blesk působilo poznání, že sociální práce je dokonale organisovaná péče o zdravé soukmenovce, aby už napřed bylo zabráněno jejich onemocnění a oslabení ke škodě celku. Národ, který staví velkolepé blázince a ústavy pro úchylné a jehož mládež je otrhaná a duchovně nevyřízená, nedožije se už veliké doby příštího míru. Je úkolem mladé socialistické generace, aby podle tohoto názoru upravila šťastný a cílevědomý život mladých pracujících k prospěchu celku.

To byly problémy, o nichž jsme na podzim roku 1942 nediskutovali jako kavárenští intelektuálové, nýbrž jsme si je palčivě uvědomovali, odhodláni je cele řešit.

Jako na organisaci pro výchovu mládeže na nás padla starost o více než milion hochů a dívek mezi 10 až 18 lety. O možnost provádět s mládeží čestnou službu pod vedením Kuratoria se ucházelo celkem 3277 spolků a organisací. Pověřeno bylo 2260 spolků a organisací. Nebyl-li spolek pověřen, neznamenalo to jeho zánik na půdě spolkového práva, zvláště ne tehdy, měl-li ještě i starší členstvo, jak tomu bylo ve většině případů. Neměl už jen možnosti sdružovat mládež ve věku od 10 do 18 let. Spolky Kuratoriem pověřené mohou podle zakládacího vládního nařízení obdržet v případech zřetele hodných i subvenci. Ačkoli se v minulém roce se subvencemi ještě nijak soustavně nezačalo, byla už přece 64 spolkům poskytnuta subvence ve výši 653 900 K. Od samého začátku se hlásilo ke spolupráci s Kuratoriem přes 7000 mladých lidí, kteří chtěli být vedoucími mládeže. Počet lidí, kteří se dnes dobrovolně a s nezištným úmyslem přihlašují ke spolupráci s námi, se ovšem mnohonásobně zvýšil. Do konce ledna roku 1944 bylo celkem v 59 chlapeckých táborových běžích vyškoleno 3500 instruktorů. Deseti dívčími tábory zatím prošlo na 400 mladých účastnic. V těchto táborech nejsou vedeni účastníci táborů mimořádných, jako jsou na př. 4 tábory pro tělovýchovné spolupracovníky, 2 pro duchovní referenty, pro vychovatele v domovech mládeže, sociální referenty, správce majetku, ani stovky menších táborů a kursů v jednotlivých okresech Čech a Moravy.

Na ukončení studijního a přípravného období práce Kura-

toria byl v lednu 1943 pořádán čtyrnedělní tábor na Čeperce, jehož se účastnili vedoucí spolupracovníci, kteří si v nejtužší kázni, službě a kamarádství znovu uvědomili plnost a závažnost svého poslání.

Oficielně se počalo s prací mezi mládeží venku velkým projevem ve Slaném 13. března 1943. České mládeži tu přáli nejlepšího zdaru do budoucna sám státní president dr. Emil Hácha a německý státní ministr Karl Hermann Frank, jejichž telegramy přečetl ministr Moravec.

Dr. Teuner tu ve svém projevu oznámil konkretní pracovní program nadcházejícího roku služby. Slaný nebyl prázdnou deklarací a frází, ale dobře připraveným počátkem práce. Shromážděná mládež neprojevovala své nadšení nadarmo. K 13. březnu 1943 vyšel po prvé „Náš směr", počala tedy pravidelná služba mládeže. Nejprve jen pro mládež, jež už byla členem pověřených spolků, v nichž byli zasazeni vyškolení instruktoři. Další mládež byla pak postupně zapojována okresními pověřenci, z nichž první byli v úřadě již v únoru 1943 a jejichž síť byla dokončena v květnu minulého roku. Do Slaného byla hotova i naše první brožura: „Směrnice pro povinnou službu mládeže", kde se telegrafickým stylem ozřejmovaly základní zákony a zkušenosti služby mládeže, ať po tělovýchovné nebo duchovní stránce.

První větší akcí Kuratoria k veřejnému prospěchu byla ještě na podzim roku 1942 pomoc středoškoláků v největších městech Protektorátu při zásobování obyvatelstva brambory. Bylo nasazeno 5600 chlapců a děvčat, kteří si odpracovali 135 000 pracovních hodin. Složeno bylo 360 000 q brambor, t. j. 3600 vagonů. 2 570 000 obyvatel bylo zásobeno brambory

pro jedno potravinové období. Na odměnách bylo vyplaceno na 333000 K, z toho studenti odvedli dobrovolně na Německý Červený kříž 118000 K. Toto dobrovolné kamarádské nasazení středoškolského studentstva bylo opakováno i v roce 1943 s těmito výsledky: nasazeno 12000 chlapců a děvčat, odpracováno 250000 pracovních hodin, složeno 550000 q brambor. Na mzdách vyplaceno 875000 K, z toho odvedeno dobrovolnou sbírkou na Červený kříž 250000 K. Při obou skládkách bylo odměněno vždy po 1000 mladistvých za vzorný výkon hodnotnou knihou.

Na sklonku jara jsme měli na českém a moravském venkově i v městech na 80 okresních pověřenců. Houževnatostí, vlastní mladým, byly zdolány i technické svízele, spojené s nalezením a zařízením vyhovující služebny ve čtvrtém roce války. Naši mladí kamarádi, kteří se zařizovali venku, věděli velmi dobře, že je čekají horší věci než jen shánění místností, nábytku a náčiní. Uvědomovali si, že nepřišli ven úředničit, ale odpovědně vést svou mládež za novými společnými ideály, tak rozdílnými od těch, které má dosud v oblibě mnoho jejich spoluobčanů.

Mnoho lidí kdysi mluvilo o tom, že zrušení Sokola a Orla je očividným projevem nenávisti k českému národu, při čemž je prý záměrně sledováno zdravotní i duchovní zakrnění české mládeže. O tom, že tyto řeči byly jen výmyslem, svědčí, že Říše předala nové české mládeži největší část zabaveného sokolského majetku. Podle zprávy dr. Teunera, již podal v projevu z 15. prosince minulého roku, bylo do konce roku 1943 dáno české mládeži k disposici a plnému používání 1163 hřišť, 7 stadionů, 23 koupališť, 75 obytných domů, 528 pozemků a na 893 tělocvičen spolu s 210 jinými objekty. Tento počet se ještě zvýší

o 79 dalších objektů, jež dosud nejsou předány. Kromě toho se používá hodnotného tělocvičného nářadí od bývalých tělocvičných jednot v 975 obcích i valné části majetku bývalé YMKy. Tento skvělý dar umožňuje české mládeži v její sjednocenosti nový život. Teď teprve bude hřišť a všech tělovýchovných možností v radostné kázni jak náleží využito.

Povinná služba mládeže prolíná jako ústřední nerv všechnu naši práci s mládeží. Daleko přes 400 000 chlapců a dívek ve městech a vesnicích, v táborech, v průmyslových závodech i pod širým nebem na vycházkách je týdně spolu spojeno touž národní písničkou, týmiž myšlenkami velkého Čecha nebo Evropana, týmiž hrami a hesly, jež nabádají mladé lidi k poctivosti, čestnosti a statečnosti. Okresní pověřenec, který má teď na okrese někde až 10 000 mladých lidí zařazených do služby, není na svou práci ovšem sám. Je tu tělovýchovný referent, referent pro duchovní výchovu a sociální referent. O dívčí mládež pečuje za podpory pověřencovy dívčí referentka. Ke správě majetku Kuratoria, zvláště pro péči o získané tělocvičny a hřiště, je dosazen hospodářský správce. Ale ani on si nemůže dovolit být suchým úředníkem. I on musí být vedoucím mládeže.

Vedle vlastní týdenní služby mládeže se pořádají i velké a větší akce. Ale ani celý právě jmenovaný štáb okresních spolupracovníků by nepostačil ani při nejvyšším nasazení na všechny úkoly spojené s veškerou mimoškolní a mimorodinnou výchovou mládeže. Největší váha spočívá na čestných spolupracovnících, na cvičitelích a cvičitelkách, mladých lidech, kteří buď prošli vůdcovskou školou nebo alespoň menším táborem na okrese. Cvičitelé konají svou službu ovšem ve

svém volném čase, jenž jim zbývá po zaměstnání. Jejich nasazení je dobrovolné, z nadšení a lásky k věci. Cvičitelé a cvičitelky, kteří se po dlouhou dobu osvědčovali v práci s mládeží a láskou ke svým svěřencům, dokázali své nezištné úmysly, jsou zajištěni před pracovním zasazením na jiných místech a tak se jim umožňuje, aby vedle svého zaměstnání ve svém městě mohli vést dále mládež. Zatím jsme zajistili na 3000 chlapců a děvčat. Je ovšem nutno, aby všichni instruktoři byli soustavně a stále školeni. To se děje na pravidelných měsíčních jednodenních nebo dvoudenních srazech, buď v okresním městě, nebo na některém táboře v okresu. Tam okresní pověřenec a jeho spolupracovníci hovoří s instruktory o práci příštího měsíce, všichni si sdělují své dosažené zkušenosti a školí se sportovně i politicky. Podkladem pro toto školení je měsíční věstník „Cvičitel mládeže".

Největší akcí mládeže v roce 1943 byly Dny mládeže. Vyzněly v obrovskou manifestaci přicházející generace pro národ, Říši a Evropu. Jejich jádrem bylo lehkoatletické soutěžení v okresech, obvodech a závěrečné utkání nejlepších z mládeže na Dnu mládeže v Praze na Strahovském stadionu 12. září 1943. Už s čistě sportovního hlediska to byla událost světové velikosti a úrovně. Vždyť k závodům nastoupilo na počátku 30 000 chlapců a děvčat! Ale bylo to i s hlediska sportovního ještě daleko více. Bylo to vrácení cti nejklasičtějšímu sportovnímu odvětví, lehké atletice. Stačí srovnání s dřívějškem. Největší zaznamenaná účast mládeže dříve byla v roce 1937 580 středoškoláků na středoškolském poháru. Na mistrovstvích dorostu ČAAU kolísala účast závodníků obvykle mezi 250 až 300. A náhle 30 000 mladých, prostých mladých lidí, žádných

klubových fanatiků, ale všech, kdo měli chuť závodit a vůli vřadit se svou účastí do aktivní fronty mládí. Česká mládež vydala ze sebe to nejlepší, aby dokázala, že je schopna radostné oběti pro to, co má ráda. Není náhodou, že se to stalo s pomocí lehké atletiky, není ani náhodou, že pro toto revoluční přiznání mladých k bojující Evropě byl nalezen vnější rámec třetího největšího lehkoatletického podniku evropského vůbec. Postavili jsme se tak proti sabotáži, jíž trpěla lehká atletika, asi proto, že nedovedla při svých podnicích hodně napěchovat kapsy obchodníků se sportem. Staří Helénové vrhali diskem a dobývali běžeckých mistrovství k poctě svých božstev a státu a vínky vítězství nesloužily k jejich osobní slávě, ale k oslavě velké národní pospolitosti. Tak i česká mládež spojila dvě revoluční myšlenky: po stránce duchovní boj o vítězství evropského mládí, po stránce tělesné boj o vrácení cti nejušlechtilejšímu sportu. Pročítáme-li statistiky o okresních Dnech mládeže, probíhají nám před očima čísla 300, 316, 284, 187, 195, 400, 430 závodníků a závodnic na jednotlivých Dnech mládeže, jichž bylo provedeno celkem 60. Počet návštěvníků nesestoupil téměř nikde pod číslo 1000 a číslice 1800 až 3000 jsou v naší statistice zastoupeny nejčastěji. Až 6500 návštěvníků bylo napočteno. Celkem závodilo na okresních Dnech mládeže 13347 závodníků, kteří vyšli ze základního počtu 30000 kamarádů a kamarádek, a shlédlo je 110806 diváků. Obvodových závodů se účastnilo 3474 závodníků a 39010 diváků. Obvodový den v Třebíči přilákal 12000 návštěvníků. A pak už si mladé Čechy a Morava daly dostaveníčko na Dnu mládeže v Praze. Koncertu mládeže na Říšském náměstí naslouchalo přes 10000 vděčných posluchačů. Za vlajkami národa

a Říše pochodovalo pak 1200 bílých košil, nejlepší cvičitelé mládeže, účastníci vůdcovských škol ve svých typických modrých kombinésách a krojované dívky. V čele formací vedoucí mládeže v nových uniformách české mládeže. Desetitisíce Pražanů pozdravovalo vlajky i mládež vztyčenými pravicemi. Bylo to přiznání beze slov, ale tím silnější. Drtivá odpověď nepolepšitelným, jimž za bílého dne bylo ukázáno, že česká mládež je už od nich vzdálena na hony. Večer byla premiéra filmů „Mládeži česká, voláme Tě" a „Umění mládeži". V neděli se naplnil sportovní stadion na Strahově 60 000 diváky. Desetitisíce se dovnitř už nedostaly. Finalové boje se počaly vztyčením vlajek a nezapomenutelnými slovy uznání státního presidenta i německého státního ministra. Nešlo v tomto slavném dnu o rekordy, ale o hromadné vystoupení železné pospolitosti mladých. A přece čtyři dosavadní rekordy byly překonány, jeden vyrovnán a jeden nově vytvořen. 1540 chlapců a děvčat do 18 let se celkem probojovalo do okresu, obvodu a do Prahy. Cvičitelé z výcvikových táborů Čeperky, Protivína a Prachova předvedli na závěr těžké bojové cviky s tyčemi, břevny a na metacím stole. Přes 700 děvčat v národních krojích pak ukázalo, že výchova dívčí mládeže směřuje ke kráse, vyjádřené národním svérázem, tancem a ladností pohybu. Ve vítězích zápolení mladých a nejmladších pozdravil ministr Emanuel Moravec vítěznou mladou Evropu, jež jde za nacionálně-socialistickou revolucí ne pro zisk ani proto, že tato revoluce zvítězí, ale proto, že je to její svaté přesvědčení.

Dnem mládeže napsala nová generace do českých dějin list velikosti a cti!

Největší, vpravdě socialistickou akcí loňského roku byla

zotavovací akce Reinharda Heydricha, v níž Kuratorium opatřilo krásnou letní dovolenou 7300 chlapcům a 2500 děvčatům. Šlo tu většinou o učně pracující v průmyslu, jejichž zdraví by snad mohlo být ohroženo. Mladí lidé strávili dovolenou v 10 táborech na nejkrásnějších místech naší vlasti. K provedení akce bylo zvláště vyškoleno 120 instruktorů a instruktorek. Jako upomínka bylo účastníkům táborů po skončení akce věnováno 10000 výtisků znamenité knihy „Přítel pracující mládeže". O zotavení selské mládeže se opět Kuratorium postaralo v zimě letošního roku, kdy ve dvou táborech strávilo už dovolenou na 500 mladých příslušníků českého venkova.

V letošním roce provedeme zotavovací akci Reinharda Heydricha opět, a to s 15000 mladistvými. V příští zimě rovněž podstatně rozšíříme zotavovací možnosti selské mládeže, pro niž je letní čas dobou nejvyššího nasazení. Vedle toho plánujeme ve velkých rozměrech i letní zotavovací akci pro školní mládež.

Z tělovýchovných akcí minulého léta byla jistě nejkrásnější a nejužitečnější akce „Každý hoch i dívka plavcem". Řídilo ji 1000 školených instruktorů za účasti 83000 dětí. 97 % účastníků se naučilo modernímu způsobu plování — crawlu.

V 70 okresech Čech a Moravy jsme provedli plavecká mistrovství české mládeže. Nastoupilo 20000 plavců a plavkyň. 250 vítězů obvodových přeborů se utkalo v Praze pod Barrandovem. Vytvořeny 4 nové rekordy mládeže.

V prosincových dnech minulého roku vyvrcholila ve velkém sále pražské Lucerny veliká protektorátní mistrovství mládeže

v košíkové. Vyřaďovacích závodů se od počátku účastnilo přes 3000 chlapců a děvčat. Během dvou dnů pražských mistrovství navštívilo Lucernu přes 20 000 diváků.

Letošní 6. únor překřtila mládež na Zimní den mládeže. Chlapci i dívky z čestné služby se o této neděli vyrojili ven do volné krajiny se saněmi, lyžemi i bruslemi a radostně užívali darů zimy. Zastoupeny byly všechny myslitelné druhy zimních sportů. Vyvrcholením byla volná hra: bitvy sněhovými koulemi, stavění sněhuláků a hradů, ani jedna možnost se nezanedbala. Celkovou účast mladých a nejmladších můžeme odhadnout téměř na čtvrt milionu.

První únorový týden byl v Praze na Zimním stadionu věnován Týdnu ledních sportů s mistrovstvím v ledním hockeyi a krasobruslení. V okresech nastoupilo k tomuto mistrovství na 1100 hockeyových družstev, to znamená přes 12 000 hráčů. Z toho se až do Prahy dostalo přes 200 nejlepších hráčů. Ve finalovém zápase zdolal LTC Praha SSC Říčany poměrem 4—0. V Týdnu ledních sportů navštívilo Zimní stadion přes 60 000 platících diváků.

Veliká sportovní mistrovství české mládeže nejsou snad nějakým propagačním lákadlem mládeže, jež není ještě u nás. Kuratorium není velkopodnikatelem nákladných podniků, jimiž by snad sledovalo pouze svou lacinou oblibu. Sportovní akce navazují přesně na pravidelnou službu mládeže; závodit může pouze mládež čestné služby.

Po tělovýchovném táboře v Michnově paláci na podzim roku 1942 byly v minulém roce pořádány tři tábory další, dva v Třeboni, jeden v Přerově. Frekventanti táborů tu byli také theoreticky i prakticky zkoušeni, aby tu byla plná záruka, že

i tělovýchovnou práci budou dělat jen lidé odpovědní i po odborné stránce. Naše zvláštní táborové běhy, ať sportovní, duchovní či sociální, nejsou nikdy něčím hrubě jednostranným. Požadavek harmonické výchovy platí i zde. V tělovýchovném kursu se pamatuje zrovna tak na duchovní výchovu, jako se v duchovně politickém kursu nezapomíná na nutnost tělesného výcviku a v sociálním kurse na tělesné utužení a duchovní poučení. Ve sportovních táborech Kuratoria bylo dokonale vyškoleno zatím 300 kamarádů, z nichž 80 je zasazeno jako tělovýchovní referenti u okresních pověřenců.

Počátkem prosince minulého roku měla řada našich kamarádů společně s několika odborníky Svazu lyžařů vzácnou příležitost vypravit se na lyžařský tábor v Alpách. Laskavostí Hitlerovy mládeže byla k tomu účelu zapůjčena chata Filzsteinalpe nad Krimmlem ve výši 1700 m. Největší zisk tábora je ten, že tu byl stanoven jednotný methodický postup pro lyžařský výcvik naší mládeže.

Veliká je i ediční činnost Kuratoria. Tři čtrnáctideníky, tři měsíčníky, řada brožur (z nichž jistě nejzdařilejší o „Dnu mládeže 1943"), 27 plakátů, bezpočet letáků a nálepek, diapositivy, 10 větších filmů, na 20 aktuálních filmových reportáží. Obraceli jsme se k naší mládeži na mnoha velkých projevech, zejména na počátku práce, ve Slaném 13. března 1943, na oslavě Vůdcových narozenin ve Smetanově síni 20. dubna minulého roku, shromážděním mládeže Moravského Slovácka u Svatého Antonínka 20. června 1943, na projevu mladých Škodováků v Plzni, několikráte při různých příležitostech v pražské Lucerně, z čehož byl nejmohutnější protibolševický apel, 15. prosince minulého roku, s heslem „So-

cialismem mládeže proti bolševickému rozvratu". Důstojně a spontánně oslavila pražská mládež pětileté jubileum volby pana státního presidenta dr. Emila Háchy 29. listopadu 1943. Ani v kulturní práci nezahálíme. Máme 18 orchestrů mládeže, vydali jsme příruční zpěvník národních písní ve velkém nákladu, zřídili jsme okresní knihovny mládeže. List české mládeže „Zteč" má prozatím 6 krajových mutačních stránek, list radostného mládí „Správný kluk" má velkou rodinu věrných čtenářů. Ve 4000 čtenářských kroužků je na 40 000 „správných kluků", pro něž jsme na podzim 1942 vypsali velkou soutěž zdatnosti, které se písemně zúčastnilo přes 12 000 chlapců. Vítězové byli odměněni hodnotnými knihami a dostali i právo na čestné označení „Správný kluk". I u „Dívčího světa" počínáme zřizovati čtenářské kroužky. Rozjíždí se pomalu i vlastní zpravodajská služba mládeže s úkolem zásobovat tisk mládeže i ostatní tisk zprávami ze života našeho hnutí.

V předminulém a minulém roce byly vypsány dvě soutěže: na pochod mládeže a na vhodný námět na krátký film. Obě soutěže byly obeslány několika sty pracemi, jež měly velmi slušnou úroveň.

A co teprve říci o jedné z nejkrásnějších kulturních akcí, „Umění mládeži"? Umínili jsme si, že dáme českým chlapcům a děvčatům možnost, aby každý měsíc viděli hodnotný a krásný divadelní kus nebo film anebo si poslechli krásný koncert. Cílem akce je vychovat mladé lidi k poznání hlubokých studnic evropského krásna. Chceme, aby se příští národ nespokojoval s kulturními odpadky, chceme mu přiblížit slavné mistry staré i moderní, chceme ho tím vychovat k poznání hodnot, jež nemohou být nikdy nikým zničeny a které tvoří z Evropy obrov-

skou a svornou kulturní pospolitost. Vyhlašujeme v této akci boj všem spekulantům s uměním, všem, kdo nepravou kulturou chtějí infikovat naši generaci slabostí a jedem. Probouzíme v mládeži radostnou povinnost starat se o pravou, životodárnou kulturu a získáváme ji tak pro nový způsob života.

V rámci „Umění mládeži" jsme uvedli „Prodanou nevěstu" v obcích, kde nebyla dávána už 30 let, vzkřísili jsme hry zapomínaných dobrých autorů a podařilo se nám nadchnout mládež i pro skladby vážné, k nimž se dříve t. zv. obyčejný člověk choval naprosto odmítavě. „Umění mládeži" je zároveň i velkou akcí sociální. Za nepatrný příspěvek se umožňuje i nejchudším účast na kulturních podnicích; umění tu není proto, aby se ukazovaly nové toalety, ale je neodlučitelnou součástí života všech soukmenovců dobré vůle, všech poctivě pracujících. Nepropagujeme v této akci, vychováváme! Chceme úspěch, ale úspěch umění u mládeže, úspěch, opírající se o poznání a nadšení.

Jak vypadá v číslech takový týden „Umění mládeži"? Na příklad týden od 14. do 20. února 1944. V 50 místech bylo provedeno 132 kulturních podniků, navštívených 64 344 účastníky akce. 17 divadelních souborů sehrálo 30 her 28 autorů. Mimo to bylo zasazeno 12 sólistů a 2 orchestry.

Vcelku probíhá akce „Umění mládeži" na 229 místech. Přihlásilo se k ní 193 891 hochů a dívek, z toho v Praze 40 785, na venkově 153 106. V prvních čtyřech měsících (akce byla zahájena v Praze 25. září 1943 „Prodanou nevěstou" v Národním divadle a současně ve větším počtu měst), t. j. do konce ledna t. r., bylo dohromady provedeno 1845 kulturních podniků, z toho 1278 divadelních představení, 526 koncertů a 41 filmů.

Akce pokračuje mílovými kroky. Koncem března letošního roku budeme mít v Praze 3000. jubilejní představení. Do konce ledna navštívilo představení akce 778618 chlapců a dívek. Naše představení a koncerty provedlo 38 divadel, 25 orchestrů a 50 sólistů. Předvedeny byly hry od 42, opery od 13 autorů. Stále rostoucí zájem mládeže žádá co největšího rozšíření akce. Příklad: v říjnu minulého roku bylo provedeno 322 podniků akce, z toho 250 divadelních představení, 50 koncertů a 22 filmových představení, kdežto v prosinci bylo už vcelku 580 kulturních podniků, z toho 387 divadel, téměř čtyrnásobek koncertů, totiž 191, a dva filmy. Leden sice na první pohled vykazuje pokles, vskutku však znamená další velký vzestup, poněvadž se ve skutečnosti vzhledem ke školním prázdninám hrálo jen půl měsíce. Bilance: 480 kulturních podniků, z toho 315 divadel, 158 koncertů a 7 filmů.

Měsíční průměr představení „Umění mládeži" činí do března letošního roku 570—580, denní průměr je 19 představení! Denní návštěva činí nejméně 9000 až 10000 chlapců a děvčat! Z divadelních představení je zhruba 70 % činoher, 30 % oper. Divadla a koncerty jsou k sobě v poměru 2:1, venkov a větší města svou účastí na akci zhruba asi v poměru 3:1.

Kuratoriu pro výchovu mládeže jsou dány velké a naprosto nové sociální úkoly. Ještě letos na nás čeká zavedení nové výchovy do všech učňovských a žákovských domovů. První tříměsíční speciální kurs pro vychovatele mládeže v domovech se pod vedením nejlepších odborníků právě chýlí ke konci. Tito kamarádi byli pro svůj těžký úkol vybráni po nejpřísnějších zkouškách. Z 800 uchazečů dobrovolně se hlásících

k sociální práci Kuratoria bylo v celém Protektorátě vybráno 80 kamarádů pro další školení.

Dílo domovů české mládeže se ovšem neomezí jen na převzetí výchovy v domovinách a útulcích, ale musí i přes nutná válečná omezení pronikavě zlepšit i po stránce hmotné dosavadní stav, který je svrchovaně neuspokojivý. Stojíme tu před úkolem napravit těžké prohřešení minulosti, kdy se učňovský domov, byl-li vůbec nějaký, musil hanbit před moderně zařízenou stájí. V rozpočtu Kuratoria se štědře pamatuje na stavební adaptace, doplnění nutného zařízení i všeho, co má domovy dokonale a moderně vybavit. Jsme si vědomi, že tím plníme jen svou přirozenou a samozřejmou povinnost k pracující mládeži.

Ještě v tomto roce máme v plánu velikou akci „Nadaní vpřed". V nejširším rámci budou vyhledáváni nadaní mladí jednotlivci, a bude-li jejich nadání doplněno pílí a správným charakterem, bude jim umožněno, aby se dále vzdělávali k prospěchu celku. Mladému mechanikovi bude dána možnost, aby se stal za několik let inženýrem, chlapec, který se dostal shodou okolností na místo, kde nemůže plně využít svého nadání, bude převeden na místo, kde se sám bude cítit nejspokojenější a kde bude moci prospěti i pospolitosti.

České dívky se začlenily do služby mládeže teprve před půl rokem. Jejich výchova mohla však spět rychle kupředu, poněvadž tu bylo už mnoho dobrých zkušeností z povinné služby chlapců. Největším činem dívčí mládeže byla předvánoční akce „Šijeme panenky", v níž dobrovolná práce děvčat ve všech okresech Protektorátu vytvořila ze zbytků přes 90 000 loutek a hraček pro děti českých dělníků zasazených v Říši

i pro děti statečných obránců Evropy. Hluboký sociální význam podarování desetitisíců dětí hračkami, vyrobenými s láskou k dětem a se skutečným vkusem, jeví se v tom, že by se jinak dětem nebylo dostalo hraček vůbec, poněvadž průmysl je v pátém roce války příliš zaměstnán.

Kuratorium je dnes jako ústřední úřad Protektorátu i jako ohnisko hnutí nové české mládeže přesně zformováno. V jeho čele je předseda, ministr Emanuel Moravec, kterého v úřadě zastupuje generální referent dr. František Teuner. Nejbližšími spolupracovníky generálního referenta jsou vedoucí čtyř pracovních skupin. Pracovní skupiny se dělí na oddělení a referáty. Generálnímu referentovi podléhají přímo vůdcovské školy a tábory mládeže, vnější služba a dívčí mládež, zastupovaná hlavní dívčí referentkou. Dívky nevytvářejí samostatné organisace, ale jsou podle moderního způsobu ve svém vedení včleněny do ústředního vedení mládeže. Tak na př. má každá ze čtyř odborných pracovních skupin pražské centrály Kuratoria svou dívčí referentku, zastupující tu zájmy dívčí práce. Něco obdobného je v okresech, kde je mládež vedena jednotně okresními pověřenci a kde v okresních vedeních zastupují zájmy dívčí výchovy dívčí referentky.

V posledních měsících byla vnější služba doplněna zavedením hlavních pověřenců, v jejichž obvodech je asi deset okresů. Hlavní pověřenci jsou více než kontrolními orgány rádci kamarádů okresních pověřenců, starají se s nimi o plynulý běh služby mládeže, o akce mládeže a zastupují zájmy svých obvodů v pražské centrále.

V závěru si připomeňme slova našeho státního presidenta, adresovaná mládeži u příležitosti slavného pražského Dne

mládeže: „Kráčíte s českými písněmi městy i vískami, udržujete úctu k národním zvykům, krojům a památkám, pořádáte velké akce kulturně výchovné, zřizujete a upravujete cvičiště, tělocvičny i krásné přírodní kouty, to vše za předpokladu pevné, uvědomělé kázně, naprosté oddanosti k Říši a k Nové Evropě."

Připojme k tomu slova německého státního ministra Karla Hermanna Franka, jimiž při téže příležitosti říká české mládeži, že se jí její novou výchovou dostává evropské možnosti.

My mladí chceme být dobrými příslušníky svého národa i tvořící se nové mladé Evropy.

Čísla, jež byla v tomto stručném pracovním přehledu podána, nechtějí ohromovati. Jsou dokladem, jak velká je vůle české mládeže pracovat svrchovaně aktivně a být předbojovníkem evropského socialistického obrození v českém národě. Kuratorium je výchovným činitelem, ale povinnosti, jež ukládá, jsou radostné. Nová cesta české mládeže je provázena jásotem mladé pospolitosti. Vychováváme celé muže a ženy. Bouráme kompromisy. Chceme být přímí, smělí, odhodlaní a věrní. Naše revoluce je v novém způsobu života, v přímém, čestném a radostném postoji. Služba národu a Říši je věcí naší mladé cti. Víme, že mládež je v národě to nejvyšší. Zaslíbili jsme se její službě a nepovolíme nikdy. Jak to řekl Baldur von Schirach, když se zaváděla čestná služba německých chlapců a děvčat v Hitlerově mládeži: „Jen to klidně nazvěte experimentem! Dnes se tu staví prostě nový dům." A nás těší pomyšlení, že víc než půldruharoční úsilí přece jen k tomuto domu mládeže už postavilo základy.

VÝKLAD K TÉTO VÁLCE A POUČENÍ Z NÍ

Užaslým očím příliš důvěřivých Čechů se před pěti lety zdálo něčím neslýchaným, ba nemožným, že by západní demokratické mocnosti vůbec byly s to nedodržet své závazky a odhodit nás prostě jako nárůdek, o němž jim „není celkem nic známo". Vývoj dalších událostí přinesl českému národu řadu velmi názorných poučení.

Nejpádnějším a pro nás Čechy nejpoučnějším příkladem je osud Polska. Na konferenci v Mnichově 30. září 1938 podepsal britský ministerský předseda Chamberlain slavnostní prohlášení, v němž bylo vysloveno přání a rozhodnutí, že Anglie a Německo nikdy už nepovedou proti sobě válku, že budou projednávat i jiné otázky methodou konsultace a budou dále usilovat o odstranění případných příčin názorových rozporů, aby se tak přispělo k zajištění evropského míru. Jak známo, tvrdila britská propaganda po této konferenci, že Anglii šlo jen a jedině o udržení míru. Převzatý slavnostní závazek porušil Chamberlain už 3. října svým prohlášením v dolní sněmovně, v němž pravil, že „mír byl sice zachráněn, ale že se Anglie musí stůj co stůj vyzbrojit". Naskýtá se otázka, proč nejednala

Anglie podle zásad vyslovených v prohlášení v případě Danzigu a proč nevyužila všeho svého mocenského vlivu k tomu, aby v zájmu udržení míru přiměla Poláky aspoň k projednání návrhu říšské vlády. Požadavek vrácení německého města Danzigu Říši a zřízení exteritoriální říšské dálnice koridorem a exteritoriální polské dálnice k svobodnému polskému přístavu na území Danzigu, při oboustranné záruce tehdejších společných hranic, nevznesla říšská vláda přece náhle a ultimativní formou, nýbrž první návrh byl podán polskému vyslanci už 24. října 1938. Proč zasáhla Anglie rušivě do tohoto problému a učinila vše možné, aby přímo znemožnila smírné řešení mezi Říší a Polskem? Zamítavým stanoviskem k Vůdcovým návrhům z 26. a 29. srpna 1939, vyhlášením války Německu 1. září a odmítnutím Mussoliniova smířčího návrhu na příměří a svolání konference čtyř mocností, který Francie sice přijala, ale svůj souhlas, zřejmě na nátlak Anglie, ihned zase odvolala, bylo pak dílo dokonáno. Proč však vyhlásila Anglie válku? Anglie počítala zřejmě s tím, že Polsko bude klást odpor, dokud se jí nepodaří vlákat jiný pomocný národ do války proti Německu, které podle jejích předpokladů mělo vyjít z polního tažení v Polsku značně oslabené. Když se však situace rychle vyvíjela v katastrofu Poláků, neposlala jim na pomoc ani jedno letadlo, ačkoli krátce před vypuknutím války psal londýnský tisk o „celých mračnech britských letadel, která zastíní oblohu nad Varšavou". Poslala včas jen torpedoborec, aby odvezl do Londýna polský zlatý poklad, a když se Polsko zhroutilo, zle mu vyčinila, že se nedrželo lépe. Mimo jiné napsal v září Lloyd George polskému vyslanci, že „anglický národ není ochoten přinášet veliké oběti pro znovuzřízení

polského režimu, jak si to slibuje nynější polská vláda", a zdůraznil: „Nebojujeme proto, abychom přivedli opět pod polské panství národy, které náležejí jiné národnosti a které vznesou proti takové porobě stížnosti; stejně tak málo bojujeme pro obnovu vlády, která selhala v okamžiku, kdy byl její lid v nouzi." Takový byl v Anglii názor na sklonku r. 1939 a nynější situace to plně znovu potvrzuje. Polská emigrantská vláda měla pro Anglii jistou cenu jen do té doby, dokud se hodila do její šalebné hry s atlantickou chartou. Když se však po odhalení v Katynu začala zajímat o osud tisíců Poláků zavlečených bolševiky kamsi do dolů, zmizel záhadně generál Sikorski, a když se po teheránské konferenci začala vzpírat tomu, aby se Polsko stalo součástí sovětského ráje a dovolávat se záruk, které jí Anglie od počátku dávala a opětovala, hodily ji jak Anglie, tak USA prostě přes palubu a přikázaly jí, aby nerušila soulad mezi nimi a Sověty.

Polsko bylo pro Anglii jen záminkou a poslední příležitostí k rozpoutání války proti Říši. Žádný myslící člověk už dávno nevěří, že válka vypukla pro Danzig. Výstižný názor o vzniku a cílech této války podal francouzský národohospodář Francis Delaisi, který po dlouhá léta měl těsné styky s velkobankami a s vysokými finančními kruhy a zabýval se studiem současných politických a sociálních problémů. V úvaze „Národy proti trustům", uveřejněné v září 1942, poukazuje na to, že Vůdce po převzetí moci v lednu 1933 nikterak nepomýšlel na to, aby vypověděl Evropě válku. „S armádou 100 000 mužů bez těžkého dělostřelectva, bez bojových vozů, bez pevností a se třemi »kapesními pancéřovými křižníky« nemohl ani pomýšlet na zkřížení zbraní s francouzskou armádou a s brit-

ským válečným loďstvem. Usiloval sice stále o rovnoprávnost Říše ve zbrojení, ale současně navrhoval omezení zbrojení. Pomýšlel sice na vymanění Říše z pout versailleského diktátu, ale v první řadě musil řešit také jiné naléhavé úkoly: výživu obyvatelstva, zavedení pevné měny, opatření práce pro šest milionů nezaměstnaných a opatření chybějících surovin.

Po čtyřech letech nebylo nezaměstnaných, byly provedeny civilní a vojenské práce miliardových hodnot a přitom domácí ceny zůstaly stabilní. Suroviny potřebné k těmto pracím Německo nemělo a nemělo také zlato ke krytí zahraniční obchodní bilance; proto byl sjednán výměnný obchod se sousedními státy i se zámořskými zeměmi, kterým nedostatek zlata působil stejné potíže, a r. 1937 zaujímalo Německo třetí místo ve výkazu Společnosti národů o zahraničním obchodu. Blahodárné účinky se brzy projevily všude. Evropské státy pozorovaly tento nečekaný vzestup Německa s neklidnou bezradností. Francie v tom spatřovala ohrožení své hegemonie, a protože se sama hroutila pod tíhou zbrojení neúměrného jejím silám, považovala za jedinou možnost k zajištění své nadvlády opětné seskupení bývalých spojenců ze světové války. Začaly se také vážně znepokojovat směrodatné kruhy anglických a severoamerických trustů a velkobank, když znovu pociťovaly německou konkurenci na všech světových trzích. Zachvátil je nepokoj z tohoto soupeře, kterého považovaly za vyřízeného jednou provždy a jenž nyní před nimi vyvstával s novými prostředky. Úspěchy nacionálněsocialistického systému v Německu vážně ohrožovaly jejich vydržené posice, jejich ohromné zisky a blahobyt. Dokud Hitlerův pokus vzbu-

zoval dojem zoufalého podniku a dobrodružné utopie, přimhuřovaly oči. Ale jakmile musily přiznat, že tento pokus přivedl Německo opět do kruhu velmocí, obávaly se, že by to mohlo být nebezpečným příkladem pro národy vyčerpané hospodářskou krisí, kterou kapitalistické trusty samy odstranit nemohly. Tento pokus musil být tedy zlomen dříve, než by se zdařil úplně. Francie se snažila vytvořit dřívější koalici na Balkáně a se Sověty. Anglickým trustům nabídla svou armádu, aby čelila nové německé branné moci. Ale davům, které měly přinést oběť krve, musilo být dáno nějaké heslo, nějaký ideál, který mají hájit. K tomu bylo využito rasového problému, k jehož řešení Německo přistoupilo ve snaze spojit německou národní energii, a zápasu byl dán ráz boje principů: „Ve jménu rovnosti všech lidí a lidské důstojnosti budou demokratické masy bojovat za udržení trustů a velkobank". Avšak čas kvapil, neboť čím déle se bude krise prodlužovat, tím více budou národy ztrácet víru v liberalistické hospodářství a trvalý úspěch nové hospodářské soustavy by mohl povalit tak dovedně postavenou budovu lží. Dohoda v Mnichově znamenala získání jednoho roku, ale déle se čekat nemohlo, aby nadšení davů nevyprchalo. Z nouze se proto hodily za záminku Danzig a polská otázka. Nejúčinnější zbraní západních mocností v tomto revolučním zápase měla být blokáda. Diplomatickým a finančním nátlakem měla být Říše opět vydána hladu. Ale mladá říšská branná moc mohutnými údery rozbila plány nepřátelských generálních štábů. Obraz se pak změnil vstupem Japonska do války. Právě v prostoru, kde se stýkaly severoamerické opěrné body v Tichém oceáně s nejvýchodnějšími opěrnými body britskými, opakovalo se u Pearl Harbouru překvapení

průlomu v Ardennách a Honkong a Manila padly do japonských rukou jako r. 1940 Dünkirchen a Mety do rukou německých."

Druhým význačným poučením je případ bývalé Jugoslavie. Německo mělo na Balkáně jen hospodářské zájmy jako největší odběratel surovin a zemědělských výrobků výměnou za výrobky průmyslové. Hospodářská spolupráce se slibně rozvíjela na podkladě obchodní smlouvy z 1. května 1934, kterou byly jugoslávským zemědělským výrobkům přiznány přednostní ceny na německých trzích, čímž Německo přispělo k odstranění dlouholeté jugoslávské hospodářské krise. Od převzetí moci se zasazoval Vůdce o politiku přátelství a spolupráce s Jugoslavií, rovněž politikou Duceho byl v březnu 1937 italsko-jugoslávský poměr postaven na přátelský podklad obnoveným paktem o přátelství a spolupráci a přispěním obou mocností byly zkonsolidovány též vztahy mezi Jugoslavií a jejími sousedy. Za vlády Stojadinovičovy se vyvinula mezi Německem a Jugoslavií těsná spolupráce, avšak po pádu této vlády r. 1939 se jugoslávská zahraniční politika znovu přiklonila k dřívějšímu směru protiněmeckému. Přesto se Německo a Italie dále snažily přesvědčit jugoslávskou vládu o účelnosti trvalého dorozumění a spolupráce a konečně v listopadu 1940 pozvaly Jugoslavii k účasti na paktu tří mocností, při čemž byly vedeny výhradně přáním, aby Jugoslavie byla získána pro loyální spolupráci s jinými evropskými mocnostmi proti každému možnému rozšiřování války a aby se jí současně zajistilo její definitivní místo v rámci nového uspořádání Evropy. Anglie se snažila zabránit tomu všemi prostředky. Po delším jednání přistoupila Jugoslavie k paktu tří mocností 25. března 1941.

V uzavřené smlouvě byla uznána svrchovanost a územní nedotknutelnost jugoslávského státu a bylo dáno ujištění, že nebude za této války žádán na Jugoslavii ani průchod nebo transit vojska, ani nějaká vojenská pomoc. Jugoslavii bylo dáno ujištění, že v rámci nového uspořádání Evropy obdrží přístup k Egejskému moři, který podle zvláštního přání jugoslávské vlády má zahrnovat jugoslávskou územní svrchovanost v městě a přístavu Soluni. Jugoslavie se zavazovala jen k loyální spolupráci s evropskými mocnostmi při výstavbě této pevniny. Krátce před podepsáním smlouvy protestovala Anglie diplomatickou notou proti přístupu a pak rozhlasem, tiskem a agenty tajné služby štvala ke zrušení smlouvy. Státním převratem generála Simoviče byla Jugoslavie zavlečena do války. Anglie dosáhla toho, co zamýšlela Francie již v srpnu 1939, kdy zahájila jednání o převezení Weygandova expedičního sboru do Soluně a o jeho průvoz jugoslávským územím. Zvláštní Rooseveltův vyslanec plukovník Donovan slíbil koncem ledna 1941 dodávku každého množství válečného materiálu a neomezený úvěr na jeho nákup. Britský zahraniční ministr Eden slíbil vydatné dodávky válečného materiálu i vojska, když počátkem března osobně sjednával utvoření balkánského protiněmeckého bloku. Slibovaná pomoc ovšem nepřišla. Jugoslavie, opuštěná od těch, kteří ji do konfliktu zavlekli, šla neúprosně vstříc katastrofě.

Osud Jugoslavie je tím poučnější, že v minulosti bylo mnoho podobností s poměry v bývalém Česko-Slovensku. V obou státech byly od počátku značné neshody ethnické, politické i morální a demokratické vlády ve vleku západních mocností, hlavně Anglie, nebyly při parlamentním systému schopny

stmelit jednotlivé národnostní složky jednotnou a pevnou státní myšlenkou. V Jugoslavii se to dočasně podařilo tuhým centralismem, ale jen zdánlivě, neboť oposice Charvátů trvala stále, třebaže v mírnější formě. V obou případech byli u vesla státníci převážně orientovaní k západním demokraciím, ne zcela správně informovaní o mocenských poměrech, přezírající rozmach sousedních velkých národů a tvrdošíjně se bránící rozumné dohodě a spolupráci s nimi, a naproti tomu stejně tvrdošíjně lpějící na smlouvách a daných příslibech bez zřetele na to, zda by tyto smluvní závazky v konkretním případě vůbec mohly být splněny. Výjimkou bylo v Jugoslavii do jisté míry údobí vlády Stojadinovičovy. V obou případech nebyli tito státníci v osudové chvíli schopni učinit správné rozhodnutí a volit správnou cestu ve prospěch státu, který nakonec přivedli na pokraj zkázy. V obou případech také odpovědní činitelé uprchli a ponechali svůj národ a stát osudu. Je však jeden velký rozdíl: v kritické chvíli moudrost a prozíravost státního presidenta dr. Emila Háchy zachránila český národ před hrozící katastrofou a zajistila mu samostatný kulturní a hospodářský rozvoj pod ochranou Říše, kdežto srbský národ se teprve nyní po prožití hrůz války a po rozpadu dřívějšího státu vrací k spolupráci se souručenstvím evropských národů, vedených Říší. Kdyby se byla Jugoslavie včlenila do konstruktivní spolupráce již r. 1941, byla by přispěla k zachování míru na Balkáně a mohla nejen v největší míře zhodnotit své přírodní zdroje a produkční přebytky, ale byla by našla v tomto včlenění do hospodářského okruhu též konsolidační moment pro vlastní vnitřní upevnění a smíření odlišných elementů, z nichž se skládala.

Třetím a tím význačnějším poučením je Francie. Jak známo, poslala Anglie na pomoc jen velmi málo, a to málo v kritické situaci 23. května 1940 místo sjednaného útoku hledalo spásu na lodích u Dünkirchenu. Když pak v červnu žádalo francouzské vrchní velení pomoc aspoň letectvem, nebylo mu pomoženo ničím, místo toho britské letectvo začalo bombardovat západoněmecká města. Bezohlednost Anglie se ukázala v plné míře po francouzské porážce. Napadla francouzské válečné loďstvo v Oranu a Dakaru, zmocnila se Syrie, Madagaskaru, a s pomocí Darlanovy zrady spolu s USA francouzských území v severozápadní Africe a konečně i francouzského zlata na ostrově Martinique. Jakmile dohrála Francie úlohu silného spojence, neměla pro Anglii a USA jinou cenu, než aby se obohatily co nejvíce uchvácením jejího někdejšího koloniálního panství. Jednají-li tak proti dřívějšímu mocnému spojenci, na jehož vojenské porážce samy nesou značnou vinu, co by mohly od nich očekávat malé národy, a zvláště ty, které, poznavše své omyly, daly se správnou cestou k své lepší budoucnosti! Stačí poukázat na smutný osud francouzských činitelů v Maroku a Alžíru, s jejichž pomocí se vlastně Anglo-Američané těchto území zmocnili, jakož i na osud obyvatelstva v jižní Italii.

K odůvodnění války sestavili Churchill s Rooseveltem tak zvanou atlantickou chartu a vyhlásili, že Anglie a USA bojují za osvobození a samostatnost malých národů. Ale 26. května r. 1942 uzavřela Anglie se Sověty smlouvu, platnou na 20 let, jejíž formule, které se týkají územních zisků a vměšování do vnitřních záležitostí jiných zemí, jsou méně přesné, než byly ve smlouvách, které uzavřely Sověty v září 1939 s baltickými státy, jimž se také zavázaly, že „se nijak nedotknou suverén-

ních práv druhé smluvní strany" a že „dodrží zásadu nevměšování do jejich vnitřních záležitostí". Anglo-sovětská smlouva má však tajnou doložku, podle níž mají Sověty po válce dostat strategickou západní hranici, v níž má být zahrnuta větší část Finska, celé baltské státy, východní část bývalého Polska, Bessarabie a severovýchodní cíp Rumunska, a k tomu právo volné plavby Dardanelami a mořskými úžinami Kattegat a Skagerrak. Zájmové sovětské pásmo má obsahovat severní část Skandinavie, zbytek Finska, západní část bývalého Polska, Protektorát Čechy a Moravu, Slovensko, Rumunsko a celý Balkán kromě Řecka, Albanie a evropské části Turecka. Kontrolní sovětské území by mělo sahat až po holandské, belgické, francouzské, švýcarské a italské hranice. Ve všech evropských státech by měly Sověty provést změnu vlád, v severním Iránu mají dostat území podle zvláštní dohody. Již touto smlouvou zradila Anglie zásady atlantické charty a tím celou Evropu, kterou už tehdy vydala všanc bolševikům. Mohlo by se soudit (a také se soudilo), že tyto „papírové" sliby měly sloužit jen k tím většímu vypětí sovětského úsilí na zdolání Německa, neboť z celého anglo-amerického vojenského podnikání je jasné, že hlavní tíhu zápasu mají nésti Sověty jako nejmocnější a nejlépe vyzbrojený spojenec. Zrodil se také názor, že přece Anglie nemůže dopustit zbolševisování celé Evropy, čímž by se zapřisáhlý nepřítel každé civilisace octl před jejími branami, a že proto učiní včas opatření, aby toto nebezpečí bylo rázně zažehnáno. Bylo pro to dosti náznaků. Po moskevské konferenci poukazoval anglický konservativní tisk na nebezpečí střetnutí Východu se Západem na konci této války a na nutnost hájit vlastní životní zájmy nejen vojáky proti nepříteli,

nýbrž i diplomaty proti spojencům, ba vyslovil i názor, že „včerejší nepřítel se může stát zítra spojencem", což velmi dobře přiléhá k odvěké britské politice „evropské rovnováhy". Vyrojily se též různé plány na zřízení „zdravotního kordonu" z evropských národů od Baltického moře až po moře Středozemní, které by tak měly vytvořit pevný val proti bolševické pohromě. Je zcela možné, že na něco podobného pomýšleli britští státníci, když spřádali Badogliovu zradu, která jim měla dopomoci k tomu, aby se anglo-americká vojska octla rázem přes Brenner v jižním Německu a skokem přes Adrii a Dodekanes na Balkáně. Zamýšleli nepochybně vsunout včas silný klín mezi Německo a Sověty, aby pak mohli oběma vysíleným soupeřům vnutit svůj mír. Avšak statečný odpor německých vojáků jim tyto plány zhatil, když přehradil cestu k Brenneru na obranném postavení 750 km jižněji a cestu Egejským mořem uzavřel dobytím Dodekanesu a severnějších ostrovů. Ale také Stalin vystihl tyto úmysly a zhatil je tím, že si vynutil silné zastoupení ve středomořském výboru, což prakticky znamená ovládnutí bolševickou mocí všeho toho, co Anglo-Američané získali ve Francouzské severní Africe a v jižní Italii, jak to vývoj v těchto oblastech potvrzuje. Konec ilusím o možnosti řešení podle anglo-amerických plánů pak učinily kategorické Stalinovy požadavky na konferenci v Teheráně. Stalin vzal totiž anglo-sovětskou smlouvu z května 1942 zcela vážně a doslova, vynucuje její bezpodmínečné splnění a Anglie a USA mu nemohou ani odporovat, protože Stalin má proti nim v rukou dosud neproplacenou směnku tolikrát slibované druhé fronty v západní Evropě. A aby si zajistil splnění svých nároků na zbolševisování celé Evropy, vynutil si sovětské zastoupení též

v londýnském evropském výboru, aby tak v patách za anglo-americkým vojskem, ať by se mu podařilo uchytit kdekoli na evropské pevnině, mohli ihned následovat bolševičtí komisaři a přebírat získaná území do své moci, jak se to ostatně děje už v jižní Italii. Je to důsledné provádění programu sovětské politiky k dosažení cílů, které stanovil Stalin v rozkazu ze 16. února 1943, podle něhož v nynější etapě mají být německá vojska vypuzena ze sovětského území, načež další etapa má směřovat k vyvolání světové revoluce, k zničení kapitálu a k zavedení diktatury proletariátu na celém světě. Není divu, že se i v Anglii ozývají občas starostlivé hlasy, které se hrozí tohoto nečekaného vývoje a poukazují nepokrytě na to, že jedině odolnost říšské branné moci může odvrátit bolševickou pohromu od Evropy. Příznačný je názor bývalého britského ministra války Žida Hore Belishy, který na veřejném projevu v říjnu 1943 prohlásil, že „kdyby Sověty zamýšlely jednat samostatně, byly by vojensky asi dosti silné, aby prosadily uspořádání Evropy na svou vlastní pěst a *bez zřetele na přání a úmysly spojenců*". A dalším výrokem, že „Velká Britannie a USA uznaly oficiálně nároky Sovětů v těch územích, která budou ‚osvobozena' anglo-americkým vojskem", otevřeně tedy přiznal, že v anglo-amerických šlépějích kráčí ihned politický komisař Moskvy.

Pokud se týče anglických a amerických cílů, jde jim především o zničení Německa a Japonska jako nepohodlných konkurentů. Anglie zamýšlela s pomocí Sovětů a USA dosíci nadvlády nad Evropou obnovením „rovnováhy sil" podle svého receptu. USA se chopily vhodné příležitosti, aby se s pomocí Sovětů a Anglie, ba na její úkor, zmocnily panství nad celým

světem. Podle prohlášení ministra Knoxe musí USA dobýt „ethickou cestou" mocenských posic ve všech světadílech a konference pro výživu světa v Hotspringsu se nabídla, že předepíše všem zemím svůj regulační plán na obdělávání půdy a na zahraniční obchod s potravinami; americký tisk pak hlásá různá naivní hesla pro udržení válečné nálady, jako na příklad „Saturday Evening Post" v říjnu: „Bojujeme za svůj dům a auto, za svou ledničku a vyssavač prachu a za stále větší zlepšování těchto věcí." Zní to neuvěřitelně, ale je to doslovné znění. Světovládné plány USA se však zkřížily s imperialistickými plány Sovětů, které zamýšlejí dosíci téhož cíle světovou revolucí. Atlantická charta byla jen zastíracím pláštíkem a byla ostatně v Teheránu definitivně pohřbena, mimo jiné též Litvinovovým prohlášením, že SSSR bude sahat přes Charvátsko až k Jaderskému moři a přes Bulharsko až k moři Egejskému. Jaký osud by očekával národy severně odtud, to jasně ukazuje nynější postoj Anglie a USA v otázce Polska a baltských států, ale též Finska, jehož hrdinný boj proti bolševikům v zimě 1940-41 byl jak v Anglii, tak v USA vynášen do nebe. Nyní však vyvíjejí proti Finsku všemožný nátlak, aby se vzdalo boje a podrobilo se Sovětům.

Nezbytnou podmínkou splnění plánů nepřátel Evropy by ovšem byla úplná porážka německé branné moci. Celková vojenská situace však nikterak nenasvědčuje tomu, že by anglo-americko-sovětská koalice měla už vítězství na dosah ruky. Právě naopak známí vojenští kritikové v nepřátelském táboře varují před nemístným optimismem a poukazují na vážnost situace a na nesmírné oběti, kterých si další boj od „spojenců" vyžádá, ale které přesto nejsou vůbec zárukou zřejmého

úspěchu. Liddell Hart napsal počátkem ledna, že „ačkoli mají ‚spojenci' převahu vojenských sil nad Němci, nedosáhli ještě ani té relativní převahy, kterou měli Němci už při vypuknutí války; neboť německé vojsko může účinně využívat výhod, které skýtá moderní obranná technika, a může si stále ještě dovolit vydat velkou část obsazeného území Sovětům". Jisto je, že Anglie a USA musí vésti na obou velkých bojištích, jak v Evropě, tak na Dalekém Východě, jen operace na vnějších liniích, které nezbytně vedou k velkému tříštění sil (USA mají na př. dislokováno vojsko *jen* na 50 místech), kdežto Německo a Japonsko operují na liniích vnitřních, což jim umožňuje soustředěné zasazení sil a rychlé přesuny záloh na místa okamžité potřeby. Chtějí-li Anglie a USA porazit Říši a tím Evropu, musí se domáhat chtěného vítězství riskantními operacemi obojživelnými a v těch dosud rozhodující úspěchy neměly. Je třeba uvážit, že větší vyloďovací operace byly v této válce vesměs provedeny daleko od evropské obranné organisace a nedostaly se ani v dotyk s hlavními silami německé obrany, nehledě ani k tomu, že byly podniknuty v prostorech, kde pobřeží nebylo vůbec hájeno (Maroko, Alžír, Sicilie) anebo jen velmi slabě (Salerno, Nettuno). Oba poslední případy jasně ukázaly, že zachycení invasních sil na břehu a vytvoření byť i značně velkého předmostí neznamená nikterak rozhodující úspěch. Vylodění u Salerna stálo 5. severoamerickou armádu ohromné ztráty a málem by bylo skončilo podobnou pohromou jako u Dünkirchenu. Jakmile však anglo-americká vojska narazila na uspořádanou obranu, změnil se jejich postup v namáhavé a velmi nákladné dobývání terénu, pro něž sami nepřátelé razili označení „hlemýždí" a „centimetrové" vál-

čení. Sváděli to zprvu na déšť, na bláto, na plánovitě přerušené komunikace a nyní si zase naříkají na příliš tuhý odpor německého vojska u Cassina, který nemohou zlomit ani spoustou vpravdě vyplýtvané munice. Ani vylodění u Nettuna nebylo provedeno v prostoru životně důležitém pro německé válečné vedení a nemělo ani vliv na strategickou situaci v jižní Italii. Anglo-Američané si od něho slibovali nejen snadné obsazení Říma, což mohlo mít jakýsi význam politický, ale hlavně proniknutí ke komunikacím vedoucím z Říma k Minturnu a ke Cassinu a tím odříznutí německé skupiny bojující v jižním úseku italské fronty. V rámci celkového anglo-americko-sovětského plánování měla tato operace sloužit k tomu, aby v souvislosti se sovětským tlakem na východní frontě vázala další německé síly a aby vyvolala jejich zeslabení na jiných místech nebo snad i oslabení německých operačních záloh. Plán se nezdařil prý proto, že rozbouřené moře nedovolilo po dva dny přísun dalších sil a materiálu. Anglo-američtí vojenští kritikové mají o tom jiný názor, soudí-li, že „operace v Italii nevedly k rozptýlení a vázání německých sil, nýbrž naopak a v mnohem větším rozsahu k vázání a neustálému pouštění žilou silám anglo-americkým. Iniciativa přešla opět do rukou protivníka, který přes tak mnohé varovné příklady byl znovu podceněn. Ačkoli není ještě zřejmé, že by Němci byli už využili všech svých obranných a útočných možností, nelze popírat, že anglo-americké vojsko v předmostí u Nettuna je stále více zatlačováno do obrany. Německé velení operuje velmi dovedně na italské frontě poměrně malými, ale skvěle vyzbrojenými jednotkami, které jsou mnohem pohyblivější a odhodlanější než zasazené masy ‚spojenců'. Němci šetří municí a řídí vždy velmi účinné

přepady palbou jen na určité cíle, kdežto Anglo-Američané materiálem přímo bezpříkladně plýtvají. Velmi překvapilo řízné a neúnavné zasazení velmi početného německého letectva, neboť se předpokládalo, že v tomto prostoru Němci celkem nic nemají." Liddel Hart považuje podnik u Nettuna za pochybný a vůbec pochybený. „I kdyby bylo toto vylodění spolu s operacemi na Gariglianu splnilo všechny do nich kladené naděje, je pochybné, že by jejich vliv na celkový průběh války byl úměrný vynaloženému úsilí a nákladu. Dobytí Říma je jen prestižní otázkou. Celé tažení v Italii klade na ‚spojence' mnohem větší požadavky než na Němce a lze velmi pochybovat, že by pochod na Řím donutil Němce k odvolání záloh z východní fronty. A mělo-li být Nettuno generální zkouškou na vylodění ve Francii, pak dosavadní zkušenosti získané v předmostí znamenají *menetekel psané neviditelnou rukou na Západní val.* Zvláště důležitý je poznatek, že výsledek vyloďovací operace závisí mnohem více na úspěšném zásahu pohyblivých záloh protivníkových než na zachycení invasních sil v předmostí. Anglické operační vedení se dlouho zdráhalo uplatnit plánovité využití letecké zbraně ve spolupráci s armádou a válečným loďstvem a nyní se dopouští opačné chyby a neodvažuje se ničeho bez mohutného krytí letectvem."

Na německé straně se očekává ohlašovaná invase s klidným vědomím, že bylo učiněno vše možné, aby byla zmařena. Nesporné je, že mezi místy v oblasti Středozemního moře, kde doposud k vyloďovacím operacím došlo, a evropským pobřežím, kam zamýšlená invase má směřovat, je podstatný rozdíl. Zde na každém místě narazí nepřátelský útok na důmyslně vybudovaný obranný systém, který je dokonale přizpůsoben

zkušenostem a požadavkům obrany proti obojživelným operacím a je hájen četnými v boji vyzkoušenými divisemi, za nimiž jsou připraveny potřebné síly k rychlému zásahu. Není to jen mrtvý beton a železo, který je konec konců určen hlavně k tomu, aby ničivou palbou dobře chráněných zbraní zachytil útočníky co možná nejdále na moři, rozložil jejich síly a způsobil jim co největší ztráty právě v nejkritičtější chvíli přistávání k břehu, nýbrž je tu pohotová živá síla, která včas udeří tam, kde toho bude třeba. A je rovněž jisté, že v opevněném valu, který byl po osmnáct měsíců dále budován a stále zdokonalován, nenajdou útočníci nikde místo, kde by se mohli pokusit o invasi s menším risikem než 19. srpna 1942 u Dieppe, kde široce založená akce byla zmařena v pětihodinném boji. O vyhlídkách invase napsal říšský ministr dr. Goebbels: „Rok 1944 bude rozhodný pro celou minulost a budoucnost Velké Britannie, neboť Anglie a USA musí pod tlakem Stalinových kleští invasi provést s vědomím, že vše bude ztraceno, nezdaří-li se. Invase se zhroutí, ale skončí asi teprve potom, až se anglické zálohy vyčerpají a vykrvácejí. To bude britská vojenská porážka na bojišti a za ní bude následovat britská porážka ve světové politice."

Naproti plánům anglo-americko-sovětské koalice navzájem si odporujícím stojí jasný program nového uspořádání v Evropě a ve Východní Asii podle znění paktu tří velmocí, jehož účelem je organisovat spravedlivě přírodou předurčená zeměpisná, politická a hospodářská pásma podle zásady vyslovené v první větě předmluvy, že totiž „signatáři paktu považují za předpoklad trvalého míru, aby *každý národ na světě dostal jemu příslušející prostor*". Tuto zásadu zdůrazňoval Vůdce a vedoucí říšští

činitelé při každé příležitosti ve svých projevech. S německé strany bylo opětovně připomenuto, že se evropská pevnina musí zříci některých oblíbených výsad svých jednotlivých národů a musí se sjednotit proti světovým mocnostem, chce-li mít vůbec nějakou vyhlídku, že přežije tento světový zápas nejen jako celek, ale i ve svých jednotlivých národech. Nebezpečí, které hrozí celé Evropě ze sovětské mocenské politiky, rozpoznaly už všechny evropské národy. Uvědomují si, že by se bolševismus rázem rozlil po celé střední Evropě, kdyby nebyla chráněna hrází německých vojáků a zbraní, neboť není vůbec myslitelné, že by západní *námořní* mocnosti mohly zadržet sovětskou mocnost *pozemní* v okamžiku, kdy by jí už nestál v cestě odpor německé branné moci.

K tomuto poznání se však dochází i v nepřátelském táboře. Již před moskevskou konferencí uvažoval v září 1943 anglický zahraničně politický měsíčník „Nineteenth Century and After" o tom, jak by měla vypadat Evropa po válce, a napsal: „Sovětský svaz usiluje o podmanění celé Evropy, a zejména území mezi Baltským a Egejským mořem. Vyhlásil již budoucí přivtělení východního Polska. Sovětský svaz je pevně rozhodnut kontrolovat průmysl střední a jihovýchodní Evropy, zejména pak Čech. Podaří-li se mu to, pak přeloží nejdůležitější závody na Ural a přemístí české odborné síly do nitra Sovětského svazu. Sověty pracují také na odstranění Rumunska. Nepochybně zamýšlejí dostat do své moci ústí Dunaje a naftová pole. Chtějí si dále opatřit přímý a ničím nebrzděný přístup k Středozemnímu a možná i k Jaderskému moři. Ovládnou-li střední pásmo Sověty, pak nedojde k vývoji tamních průmyslových středisek, ale naopak ta zůstanou uzavřena a hospodářsky

i politicky budou systematicky přičleněna k Sovětskému svazu. Pro Evropu by to znamenalo jisté hospodářské zhroucení a politickou katastrofu, ze které by se pak ani Anglie nemohla zachránit a kde na konci jediným, kdo by z toho měl prospěch, nebyl by Sovětský svaz, nýbrž Německo... Pánem celé Evropy je ten, kdo ovládá Evropu východní. Zřekne-li se Anglie východní Evropy, pak se poděkovala na celém kontinentě. Pro Anglii a její Empire je rovnováha mocností otázkou života a smrti. *Každá mocnost, která se stane nesporným pánem evropské pevniny, ovládne automaticky anglický ostrovní svět.* Trvalého nepřítele Anglie v Evropě nemá, neboť žádný z jejích životně důležitých zájmů se nestřetá se stejným zájmem u některé jiné evropské mocnosti. A přece mocnost, která ovládne Evropu, stane se beze všeho nepřítelem Anglie. Nepřátelé Anglie se mění stejně jako její spojenci, nepřítel ze včerejška může být zítra spojencem a včerejší spojenec zítra nepřítelem Anglie. Nezáleží na tom, jaký která země má režim; proti Německu byla r. 1939 nutna válka ne proto, že bylo nacistické, nýbrž proto, že bylo silné a porušovalo tím rovnováhu Evropy. Sovětské plány obsahují vše, co během posledního století vedlo k napětí mezi Anglií a Ruskem. Kdyby to Sověty uskutečnily, pak by byla znovu porušena rovnováha mocností. Na konec by byla Velká Britannie nucena, ať o své újmě nebo proti své vůli, změnit postoj vůči Německu."

Churchillův zástupce generál Smuts prohlásil na podzim minulého roku, že, padne-li Německo, bude se moci ruský kolos bez překážky valit po Evropě, neboť není, co by jej zadrželo! A v komentáři k Smutsově řeči napsal „Observer": „S děsivou jasností vidí Anglie, že mezi třemi velkými není

ve své nynější podobě jim rovna. V nejmodernějším slova smyslu nejsme už ani velcí. Spojené státy americké a Sovětský svaz jsou obry, pokud jde o území, obyvatelstvo, hospodářské zdroje a vojenskou moc. Anglie jím není. Je sice bohatá slávou a má aktiva a pohledávky na všech pevninách, ale její pomocné zdroje jsou roztroušeny po celé zeměkouli a její středisko je za zcela moderních podmínek neschopno samo se uhájit." Rooseveltův novinářský důvěrník Walter Lippman napsal o bolševickém nebezpečí: „Až bude zničeno Německo, pak Sovětský svaz nebude stát v zádech nepřítele, nýbrž bude největší mocí v zádech nezbytného přítele Ameriky, to jest v zádech britského, skandinavského, holandského, belgického a latinského člena atlantického společenství. Ale tyto země jsou zaoceánským bezpečnostním pásmem Ameriky." Jaké vystřízlivění se dostavuje v Anglii, toho důkazem jsou myšlenky obsažené v knize známého anglického spisovatele Johna Middletona Murryho: „Jediný formální dokument, který definuje naše válečné cíle, zavazuje Britannii a USA k odzbrojení Německa a Japonska. To se může stát jedině, budou-li úplně poraženi a kapitulují-li. *Říkáme zcela otevřeně, že tento cíl se nám zdá nedosažitelný.* Ve vzrůstající míře se projevuje, že je hloupost pokoušet se o trojnásobný úkol, totiž chtít udržet velké námořnictvo, vybavit armádu podle kontinentálního měřítka a být zásobovacím arsenálem pro Rusko. Stále více a více lidí musí poznávat nesmyslnost takové politiky. — Jako se Německo ukázalo i po Versaillích skutečným srdcem Evropy, bez něhož nebo proti němuž je uspořádání kontinentu nemožné, tak nemůže Velká Britannie ani dnes zabránit novému uspořádání Evropy Německem. Po zhroucení Francie se

začalo rýsovat utváření Evropy, jemuž britská evropská politika již nemůže zabránit. — Britská demokracie se marně pokouší bojovat proti zřízení ‚nového řádu' v Evropě, neboť tento ‚nový řád' byl v každém stadiu po brutální a nedemokratické versailleské smlouvě výsledkem jejího vlastního sobectví a ignorance. Evropský nový řád by uskutečnil to, co Anglie po Versaillích nedovedla a ani nechtěla provést. Produktivní síly Evropy jsou dnes osvobozeny ode všech dosavadních odporů. Zůstává pouze volba mezi německým vedením nebo bolševickou Evropou. Proti vítězné Moskvě by nemohla Anglie nic podniknout. Musili bychom se smířit s ruskou nadvládou v Evropě ještě úplněji než s francouzskou po první světové válce. Nemohli bychom proti tomu nic podniknout. I kdybychom se pokusili vybudovat kontinentální armádu, byla by naprosto nedostačující, aby čelila moci Ruska. Na štěstí pro nás samotné — nehledě na ostatní svět — zdá se nepravděpodobné, že by se nám podařilo Německo a Japonsko tak porazit. Na štěstí; protože svět by nic nezískal a my bychom vše ztratili. — Jestliže Evropa se chce pro budoucnost udržet, musí překonat anarchii, vzniklou z roztříštění. Tím, že se Anglie násilně staví proti tomuto přirozeně nutnému vývoji, hraje v tomto ‚dramatu historické nutnosti' pouze ‚paradoxní úlohu'. — Nikoli Angličané, nýbrž Němci jsou nástroji historické nutnosti odstranit překážky a vytvořit základy pro nový řád Evropy. Britannie, poháněná mocí kategorického imperativu, bude mezitím pokračovat v tom, že svým tlakem zvenčí bude nutit Evropu k jednotě a tímto způsobem spolupracovat na německém cíli spájet Evropu k jednotě zevnitř." -- — Londýnský časopis „The New States-

man and Nation" otiskl v listopadu 1943 dopis jednoho českého emigranta, který napsal: „Musíme se tázat, bude-li Evropa po válce ovládána politikou velmocí nebo Atlantickou chartou. Ty části obyvatelstva různých evropských zemí, které jsou dosud v opozici proti Německu, rozmyslí si to dobře dvakrát, dříve než dají svůj život v sázku, kdyby se jim otevřeně řeklo, že jediná alternativa je ta, budou-li jim vládnout Němci nebo Sověty. Sám jsem odpůrcem komunismu; nikdy bych nepřijal komunistický systém, který by byl zaveden Sovětským svazem nebo vládou, která by byla pod sovětskou kontrolou." A o polské otázce píše: „Tvrdí se, že zavraždění tisíců polských důstojníků není jediným důvodem polsko-sovětského konfliktu. Jde spíše o to, že politika polské vlády je už dlouhá léta v rozporu s politikou vlády sovětské. Je však jasné, že polská vláda v Londýně by nebyla mohla provádět takovou politiku bez vědomí, ba bez podpory vlády britské a americké. Polsko-sovětský konflikt je ve skutečnosti konfliktem britsko-sovětským a americko-sovětským."

V úvahách o smyslu této války se poukazuje zvláště na to, že nepřátelé Evropy vedou válku proto, aby Evropa byla vyřazena a aby Evropané byli degradováni a kolonisováni. Anglie zahájila válku, aby domněle chránila ohroženou svobodu malých evropských národů, ale dnes stojí před skutečností, že přivolává světový revoluční bolševismus a americký světový imperialismus do Evropy, a tím také na sebe, britské imperium. V roce 1939 chtěla Anglie vypovězením války zabránit, aby Evropa nebyla nově uspořádána pod německým vedením cestou mírové revise, ačkoli Německo bylo v roce 1933 na nejlepší cestě získat Evropě mír a šťastnou budoucnost. Anglo-

americko-sovětsko-židovská koalice se vrhla na Evropu pod pokryteckou maskou čtyř svobod a k její ochraně před německou nadvládou, ale nyní otevřeně prohlašují, že jejich cílem je Německo zničit, vyřadit Evropu ze světového hospodářství a zavést v ní život koloniálního poloostrova; hlásají vzestup bolševické ideje, člověka bez majetku a bez duše. Proto je tato válka osudovou válkou evropskou, a protože její konec znamená rozsudek nad životem nebo smrtí, není žádný kompromis možný. Doba evropského rozčlenění v národní státy navzájem se potírající zanikla v této válce a byla nahrazena myšlenkou evropského soustředění a spolupráce a osvědčení ducha evropského společenství ve válce i v budoucím míru je zároveň zárukou lepší budoucnosti a významného postavení v novém velkoprostorovém řádu světa. Evropa věří sama v sebe a důvěřuje německému vedení.

Osudovost této války pro celou Evropu zdůraznil Vůdce ve svém novoročním a lednovém projevu zvláště slovy: „Nebezpečí hrozící Evropě je obrovské. Nebude zmírněno tím, že jistá britská nebo americká místa už teď prohlašují, že po této válce je neodvratná válka třetí, válka plutokracií proti plutokraciím a společná válka plutokracií proti bolševismu. V této válce nastala úplná změna situace, a to tím, že prospěch z obnovení theoretické rovnováhy sil jako výsledku této války nemohla by mít Anglie, nýbrž jenom bolševismus. Porážka Německa by znamenala nejen zbolševisování Evropy, ale i Anglie, která už nemůže klást bolševismu odpor. Jen Německo je zárukou existence Evropy. V tomto boji může být jen jeden vítěz a to bude buďto Německo nebo Sověty! Německé vítězství znamená zachování Evropy, kdežto vítězství Sovětů

její záhubu. Co může Evropa prakticky vůbec očekávat z britských příslibů, to ukazuje nejnázorněji anglo-americký postoj k osudu Poláků, Finů, baltských států, jakož i celé jihovýchodní Evropy. Kdyby Německo nezvítězilo, bylo by o osudu severních, středních a jižních evropských států rozhodnuto v několika málo měsících. Ale Západ by zakrátko následoval také. Proto může být jen jediný, kategorický rozkaz pro náš národ, to jest: z této války učinit za všech okolností a všemi prostředky válku vítěznou".

Bolševické nebezpečí bylo celé Evropě jasné už v červnu 1941, když se Vůdce rozhodl zahájit boj proti hrozícímu vpádu připravených sovětských armád do Evropy. Již tehdy se semkla Evropa kolem Velkoněmecké říše u vědomí, že tímto bojem proti Sovětům chrání Říše nejen svůj osud a budoucnost, nýbrž i osud a budoucnost celé Evropy a její tisícileté kultury. Italie, Rumunsko, Maďarsko, Charvátsko, Finsko a Slovensko se postavily po bok Říše a vypověděly Sovětskému svazu válku. Španělsko, Dánsko, Norsko, Holandsko i Francie vyslaly dobrovolnické útvary do jednotného boje proti bolševismu. Minulého roku se připojily dobrovolnické útvary ruských národností a nyní Estonsko a Lotyšsko zmobilisovaly své síly na obranu proti nepříteli, do jehož moci se už jednou záludnou hrou dostaly.

Českému národu připadl v rámci tohoto gigantického zápasu úkol, aby se včlenil do vnitřní německé fronty a aby svědomitou prací ve válečném hospodářství přinesl svůj příspěvek k vítězství říšské branné moci a k zajištění lepší budoucnosti Nové Evropy. Byli jsme prvním evropským národem, jenž se již r. 1939 přihlásil k rozumné a loyální spolupráci s Říší a zařadil se do ohromného výrobního procesu, který má opatřit

statečným německým vojskům zbraně a střelivo a vše potřebné k vítěznému dokončení boje. Nebylo od nás žádáno, abychom z dřívějších vycvičených vojáků postavili ozbrojenou armádu a vycvičili další ročníky pro boj na frontě, nebylo ani žádáno, abychom se boje proti společnému nebezpečí zúčastnili dobrovolnickými útvary jako jiné evropské národy. Postavili jsme však početné armády pracovníků z mužů i žen, které neúnavně pracují v rámci německého válečného hospodářství nejen v našem prostoru, nýbrž i na říšském území a ve svorné spolupráci s německými druhy a s pracovníky téměř všech evropských národů přispívají k tomu, aby totálním vypětím tohoto evropského pracovního souručenství bylo zaručeno vítězství německých zbraní. Mnozí naši muži a ženy vystřídali muže německé na jejich místech, aby se ti mohli chopit zbraní a čelit nepřátelským náporům. Nejsou na říšském území opuštěni, neboť říšská správa se všemožně stará, aby se na svých pracovních místech cítili jako ve vlastním prostředí. V nejdůležitějších průmyslových centrech jsou ustanoveni u příslušných župních správ čeští župní spojovací činovníci Německé fronty práce (DAF) a z jejího pověření pečují o české pracovní síly zasazené na území Říše; z podnětu státního ministra SS-Obergruppenführera K. H. Franka vydává vlastní česká redakce v Praze pro české dělníky v Říši týdeník „Český dělník" a obrazový měsíčník „Lidé práce", jejichž účelem je udržovat duchovní spojení s domovinou, informovat české dělníky o běžných událostech politických, hospodářských a vojenských, poučovat je o otázkách pracovních a sociálních, dávat jim potřebné rady a skýtat jim hodnotnou zábavu. Nikoli propagandou, nýbrž upřímnou mluvou od srdce k srdci má se pečovati o jejich

přehled o současném dění a o jejich dobrou náladu. Rovněž naše zemědělství se plně zapojilo do výrobní bitvy zemědělské s pevnou vůlí, aby nejen zajistilo v plném rozsahu výživu všeho obyvatelstva našeho prostoru, ale aby se také svým podílem zúčastnilo velkého boje Říše a Evropy o lepší budoucnost; výsledky tohoto úsilí jsou zajisté nemalé, mohlo-li být v posledních pěti letech učiněno mnohem více než v celých dvaceti letech předešlých. A stejně vydatné a neúnavné úsilí ke zdolání úkolů v rámci válečného hospodářství vyvinul všechen personál naší husté dopravní sítě.

Uznání, jehož se našim pracovním armádám rok co rok dostalo, je důkazem, že se český národ na přikázaném místě osvědčil a nezklamal. Zvláště významné je novoroční provolání německého státního ministra pro Čechy a Moravu SS-Obergruppenführera K. H. Franka k českému národu, jímž vyslovil zvláštní uznání všem pracujícím, dělníkům, sedlákům i duševním pracovníkům, kteří svou pílí a zdatností přispěli význačnou měrou k zbrojnímu a vyživovacímu hospodářství, čímž se navzdory všem nepřátelským štvanicím hlásí k Říši a k bojující Evropě a slouží tak zachování své domoviny a blahu svých rodin. Závěr tohoto provolání, v němž je projeveno „přesvědčení, že ani český národ nezůstane pozadu v této hodině, kdy se má Evropa osvědčit, a že neochvějným plněním svých povinností bude i nadále přispívat svým podílem ke konečnému vítězství, které jediné mu může přinést pokojnou a šťastnou budoucnost", je pro nás všechny závazný. Zavazuje nás k tomu již vděčnost ke všem složkám říšské branné moci, které svým hrdinným bojem chránily a chrání naše země, naše města a kulturní památky i životy před zkázou. Jistě nelze

pochybovat o tom, že žádné zvláštní ohledy, ani snad naše příslovečná „holubičí povaha" nezastaví ničivou zběsilost nepřátel, kdyby němečtí vojáci a zbraně je nezadržovali na dalekých frontách mimo možné hromadné zásahy; nálety na okrajová místa našeho prostoru jsou toho důkazem. Zavazuje nás k tomu výzva předsedy naší vlády: „Vydržet na nastoupené cestě a ničím se nedat otřásti ve správné orientaci, věřit v moudré a obezřetné vedení národa naším státním presidentem a dávat poctivou práci národu a Říši jako dosud." A stejně nás zavazují slova našeho státního presidenta v blahopřejném telegramu Vůdci, že „minulý rok zvýšeným bolševickým nebezpečím zdůraznil osudový význam hrdinného boje německých vojsk i pro celý český národ a ztvrdil naše hluboké přesvědčení, že trvalého splnění svých národních i evropských ideálů můžeme být účastni jen ve věrném spojení s Říší".

Je nasnadě, že při uspořádání Nové Evropy bude každému evropskému národu přisouzeno takové místo, jaké si svým přínosem k šťastnému ukončení nynějšího zápolení zasloužil. Poctivé a svědomité splnění všech úkolů a povinností, které nám byly dány nebo nám v budoucnu mohou připadnout, je v našem vlastním zájmu a bude nejlepším českým přínosem k vítězství nové spravedlivé Evropy. Pak můžeme být také jisti, že se splní slova Vůdcovy odpovědi na novoroční blahopřání našeho státního presidenta, v níž projevil uspokojení, že naše vláda a český národ v této osudové hodině odmítají nesvědomité rozhovory politických dobrodruhů minulé doby a pokračují na cestě loyální spolupráce s Říší, a vyslovil přesvědčení, že *tento postoj přinese po dobytí vítězství také českému národu šťastnou budoucnost.*

OBSAH

Jan Scheinost: Zrození Evropy 5

Emanuel Vajtauer: Česká politika ve věku strojovém . . 23

Oldřich Kuba: Česká politika po Mnichově 115

Emanuel Moravec: Pět let kulturní práce 141

Pět let sociálního hospodářství v Čechách a na Moravě
Upravil a doplnil doc. dr. Václav Verunáč 155

Jan Pipota: O Kuratoriu pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě 218

Václav Kuneš: Výklad k této válce a poučení z ní 241

PO PĚTI LETECH

1939-1944

K pátému výročí Protektorátu Čechy a Morava

15. března 1944 vydalo nakladatelství Orbis, Praha
Písmem Aldine Bembo vytiskla knihtiskárna Orbis, Praha
40 K

40 K

PO PĚTI LETECH 1939-1944

ORBI